

אגרות הרי"ף

הלכות ומנהגים לחג הפסח

כמנהג כ"ק האדמו"ר ז"ל יאשיהו פינטו שליט"א, ראב"ד מרוקו.

יום ראשון כג' באדר, יומא דהלולא של מר זקננו, אביר הרועים, הרב המסמך אשר ממימיו אנו שותים, כמוהר"ר יאשיהו פינטו זצוק"ל.

הנה באנו לסדר על סדר, דבר דבר על אפניו, הלכות ומנהגים והנהגות אשר נהגו אבותינו ורבותינו הקדושים זצוק"ל ומן הבאר הזאת ישתו העדרים. ויהיו חקוקים בספר דברי הימים ובו ינהגו כל שומעי לקחינו, "חברים מקשיבים לקולך השמיעיני".

ובכח דברי אלה אשר התחננתי אל השם, לא תמוש התורה מפינו ומפי בנינו ומפי זרעינו וזרע זרעינו עד עולם, והיום החלתי את המלאכה "כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם".

הלכות והנהגות ל' יום קודם הפסח:

א. שואלים בהלכות פסח, קדם לפסח שלוש ימים (עד ליל הסדר).

ב. כל השלושים יום מפורים עד ליל בדיקת חמץ, נהגו אבותינו ורבותינו לקדש את הימים האלו שהם הכנה ללילה הקדוש והנורא, ליל הסדר. וכשם שיש חדש אלול

הכנה ליום ראש השנה, כך השלושים יום מפורים הם הכנה ללילה הגדול והנורא, ליל הסדר.

ובימים האלו מתחילים לנקות הבית ונזהרים

שואלים בהלכות פסח, קדם לפסח שלוש ימים. (שו"ע, סי' תכט, ס"א) דהיינו מיום הפורים ואילך. והנה היו שהתחילו יום אחרי פורים ללמד הלכות והנהגות פסח, אבל אנחנו בקהלת קדש "שובה ישראל" נהגנו

מיום פורים להתחיל ללמד הלכות פסח והנהגות

פסח, כדי שיהיו העם בקיאים

בהלכותיו

וידעו המעשה אשר יעשו.

(אנחנו נוהגים

מיום פורים,

אחרי תפלת

שחרית ללמד

משניות פסחים

ולהשתדל לסים

מכל חֶשֶׁשׁ שֶׁל חֶמֶץ, וּמִתְפַּלְלִים לְהַקְבִּי"ה שִׁיִּצִיל אוֹתָנוּ מִכָּל מַחֲמָצָת וְלֹא רַק בְּבִדְיָקָה שֶׁל חֶמֶץ מִסְפִּיק אֲלֵא גַם תְּפִלָּה וּבִקְשָׁה מֵהַקְבִּי"ה, שִׁיתֵּן לָנוּ סִיעָתָא דְשִׁמְיָא לְהַנְצִיל מִכָּל סִפְק חֶמֶץ.

וְכִבֵּר יְדוּעַ הַמַּעֲשֶׂה בְּאוֹתוֹ חֲסִיד אֲשֶׁר הִקְפִּיד לְנִקּוּת הוּא בְּיָדוֹ אֶת כָּל בֵּיתוֹ לְפֶסַח, וְהִקְפִּיד בְּכָל הַחֲמֻרוֹת וְהַדְּקוּקִים בְּהַלְכוֹת פֶּסַח. הוּא עֲצָמוֹ שְׁחַט, וְהוּא עֲצָמוֹ נִקֵּר, וְהוּא עֲצָמוֹ מִלַּח, וְהוּא עֲצָמוֹ נִקֵּה וְשִׁטְף אֶת הַדְּגִים, וְהוּא עֲצָמוֹ בִּשַׁל וְהִכִּין אֶת כָּל צְרָכֵי הַחֵג.

וְהֵנָּה בְּסֵעוּדַת לַיִל הַסֹּדֵר, מוֹצֵא שְׁעוּרָה בְּמִרְקָא אֲשֶׁר שִׁתָּה. הַצֵּטְעַר צֵעַר עֲצוּם וְלֹא הַבִּין וַיֵּדַע לָמָּה כֶּךָ גִּלְגַּל לֹו הַיּוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת. וְאַחֲרֵי צוּמוֹת וְשִׂאֲלַת חֲלוּם, עָנּוּ לוֹ מִן הַשָּׁמַיִם, אָמֵת שֶׁהַשְּׁתַדְּלֵת בְּכָל מָה שֶׁאֶפְשָׁר, אֲבָל הַכֹּל סִמְכַת עַל עֲצָמָךְ וְלֹא הַתְּפַלְלֵת לְהַקְבִּי"ה שֶׁלֹּא יָבִיא תְּקֵלָה תַּחַת יָדְךָ.

הֵנָּה חֵג הַפֶּסַח כּוּחוֹ עֲצוּם וְנוֹרָא, וְלֹא רַק עֲבוּדָה שֶׁל נִקְיוֹן יֵשׁ, אֲלֵא יֵשׁ עֲבוּדָה שֶׁל נִקְיוֹן מִחֶמֶץ וּבִקְשָׁה מֵהַקְבִּי"ה שִׁיתֵּן לָנוּ סִיעָתָא דְשִׁמְיָא לְהַנְצִיל מִכָּל חֶשֶׁשׁ וּמִכָּל גְּדוּד שֶׁל חֶמֶץ. כִּי מִי שֶׁנִּזְהָר וּבְלֵי שׁוּם מַחֲמָצָת וּמִקְפִּיד בְּכָל הַדְּיָנִים וּבְכָל הַדְּקוּקִים, חֲזָקָה שִׁיִּכְנִיעַ אֶת יִצְרוֹ כָּל הַשָּׁנָה כְּלָה.

וְהֵנָּה אָדָם שֶׁנִּפְגַּם אֲצִלוֹ פֶּסַח בְּחֶמֶץ ח"ו אוֹ בְּסִפְק

חֶמֶץ, "מַעוֹת לֹא יוּכַל לְתַקֵּן" פּוֹגֵם הוּא בְּשֶׁרֶשׁ נִשְׁמָתוֹ וְהוּא כְּחִלּוֹן אֲשֶׁר נִשְׁבַּר, כִּמְהָ שִׁידְבִּיקוֹ אֶת הַחִלּוֹן עַדִּין שְׁבוּר הוּא.

ג. בְּשִׁלּוּשֵׁים יוֹם לִפְנֵי פֶסַח יִקְפִּיד הַקְּפִידָה גְּדוּלָּה שֶׁלֹּא לְלַמֵּד בְּסִפְרִים לִיד חֶמֶץ, אֲפִלוּ אִם לֹא מִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בְּפֶסַח. אֲנַחְנוּ מִשְׁכַּבְּר הַיָּמִים מִפּוֹרִים גְּזֵהִים, וְגוֹזְרִים גְּדֵרִים בְּכָל עֲנָן, לִבְנוֹת חוֹמָה לְהַרְחִיק הַחֶמֶץ וּלְהַתְרִיעַ שְׁבָעוּד כְּשִׁלּוּשֵׁים יוֹם פֶּסַח.

וְכָל דְּבַר אֲשֶׁר עוֹשִׂים נָשִׂים מוֹל עֵינֵינוּ שְׁפֶסַח מִתְקַרֵּב. וְכֵן מִפּוֹרִים גְּזֵהִים שֶׁלֹּא לְהַכְנִיס חֶמֶץ לְחֻזְרִים וְאֲפִלוּ שֶׁעַדִּין הֵם לֹא הִכְשִׁירוּ לְפֶסַח. יֵשׁ כַּח לְגִדְרוֹת וּלְחֲמֻרוֹת הָאֵלוּ, שֶׁבְּזָכוֹתָם יוֹרֵד שְׁפַע רַב מִכָּל הָעוֹלָמוֹת.

ד. טוֹב שְׁמִיּוֹם פּוֹרִים יִיחַד הָאָדָם מְקוֹם בְּבֵיתוֹ, שֶׁהַמְּקוֹם הַזֶּה יִהְיֶה מֵיַעַד בְּכָל הַיָּמִים הַבָּאִים עַד יוֹם בַּעוֹר חֶמֶץ, כָּל דְּבַר שֶׁהוּא חֶמֶץ יִנִּיחַ בְּמְקוֹם הַהוּא. וְהַמְּקוֹם הַהוּא יִהְיֶה שְׁמוֹר הַיָּטֵב שִׁשׁוּם חֶמֶץ אוֹ סִפְק חֶמֶץ יֵצֵא מִמֶּנּוּ בְּלֵי הַשְּׁגָחָה, וְכִשְׁמִיחַד מְקוֹם לְחֶמֶץ יֵשׁ בְּזֵה יִתְרוֹנוֹת וּמַעֲלוֹת רַבּוֹת.

ה. בְּכָל הַשְּׁלּוּשֵׁים יוֹם הִלְלוּ מִיְמֵי הַפּוֹרִים, יִשְׁתַּדְּלוּ הַרְבָּנִים בְּכָל הַקְּהָלוֹת הַקְּדוּשׁוֹת לְדַבֵּר בְּעֵגְנֵי הַחֵג, וְכֵן לְהַרְבּוֹת בְּהַלְכוֹת וּבְהַנְהִיגוֹת הַקְּדוּשׁוֹת.

הַלְכוֹת וְהַנְהִיגוֹת חוֹדֵשׁ נִיסָן:

א. קוֹרְאִים פֶּרֶשֶׁת "בְּהַעֲלוֹתְךָ" עַד "כֵּן עָשָׂה אֶת הַמְּנִרָה" וְהוּא כִּנְגַד שֶׁבֵט לוֹי.

ב. בְּסִיּוֹם תְּפִלַּת שְׁחֲרִית, נוֹהֲגִים לְהוֹצִיא הַסֶּפֶר תוֹרָה וּלְקַרְא אֶת פֶּרֶשֶׁת הַנְּשִׂאִים בְּסִפְרֵי הַתּוֹרָה וּבְלֵי בְּרָכָה. (וְלֹא יַחֲשֵׁשׁ שְׂאִין זֶה כְּבוֹד הַסֶּפֶר תּוֹרָה לְהוֹצִיא, דֵּהֵנָּה רַבְּנֵי יוֹאֵל בְּ"דְבָרֵי יוֹאֵל" פּוֹסֵק שֶׁבְּתוֹךְ בֵּית הַמִּדְרָשׁ אֵין שׁוּם זִילוּתָא בְּהוֹצֵאת סֶפֶר תּוֹרָה, מִשׁוּם שֶׁזֶה כְּבוֹדוֹ וְזֶה מְקוֹמוֹ בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ).

ד. בְּיוֹם י"ג בְּנִיסָן קוֹרְאִים בְּסִיּוֹם תְּפִלַּת שְׁחֲרִית

א. עָרַב רֹאשׁ חֹדֵשׁ נִיסָן מְנַהֵג טוֹב לְלַכֵּת לְבֵית הַחַיִּים.

ב. מִרֹאשׁ חֹדֵשׁ נִיסָן אַחֲרֵי תְּפִלַּת שְׁחֲרִית, נִהְגוּ אֲבוֹתֵינוּ וְרַבּוֹתֵינוּ זְכוּק"ל לְקַרְא פֶּרֶשֶׁת הַנְּשִׂאִים שֶׁל אוֹתוֹ הַיּוֹם בְּצַבּוּר. (וּמוֹבָא בְּשִׁלְ"ה הַקְּדוּשׁ דְּף קמ' ע"ב, דְּמְנַהֵג טוֹב לְקָרוֹת בְּכָל יוֹם וְיוֹם פֶּרֶשֶׁת הַנְּשִׂאִים שֶׁל זֶה הַיּוֹם, כִּי כָּל נְשִׂאִים וְנְשִׂאִים הֵינּוּ לוֹ סוּדוֹת גְּדוּלִים אֲשֶׁר הַמְּשִׁיכוֹ שְׁפַע הַרוּחָנוּת, כָּל אֶחָד לְשִׁבְטוֹ כָּל יְמֵי עוֹלָם. וּבְקִרְיַת הַפְּרָשָׁה הוּא מְעוֹרֵר קְדֻשַׁת הַיּוֹם. וּבְיוֹם י"ג בְּנִיסָן

פְּרִשְׁתָּ "בְּהֶעֱלוֹתְךָ" עַד "כֵּן עֲשֵׂה אֶת הַמְּנֵרָה", וְהוּא כְּנֶגֶד שֶׁבֶט לְוִי. וְגַם פֶּה נִהְגָּנוּ בְּפִרְשַׁת הַנְּשִׂאִים לְקָרָא בְּלֹא בְּרָכָה מִסְפֵּר תּוֹרָה. (וְאִף שֵׁישׁ דְּעוֹת שְׁחוֹשְׁשִׁים לְאַסֵּר לְקָרָא בְּסִפְר תּוֹרָה בְּלֹא בְּרָכָה, אֲךָ אֲבוֹתֵי הַקְּדוּשִׁים הָיוּ קוֹרְאִים שְׁנַיִם מִקְרָא וְאֶחָד תְּרֻגּוֹם בְּיוֹם שְׁשֵׁי מֵהַסְפֵּר תּוֹרָה בְּלִי בְּרָכָה. וְכֵן בְּפִרְשַׁת "זְכוֹר" כְּשֶׁמֶר זְקֵנֵי זְעוּק"ל חִלָּה, קָרְאוּ לוֹ פְּרִשְׁתָּ "זְכוֹר" בְּלִי בְּרָכָה).

ה. אֵין מְבַקְרִים בְּבֵית הַחַיִּים כָּל חֹדֶשׁ גִּיסוֹן, אֲבָל לְלַכֵּת לְקַבְּרֵי צְדִיקִים בְּגֵדוֹר שֶׁל לְהַתְּפַלֵּל, כֵּן נִהְגָּנוּ לְלַכֵּת. (מֶרֶן ה"בֵּית יוֹסֵף" בְּיֹרְדָה דְּעָה, סִימָן שִׁמְד', מְבִיא בְּשֵׁם ה"כָּל בּו" סִימָן קִיב', שְׁנִיחְנוּ בְּנֶרְבָנָא שְׁבִיזִים שְׁבִיעֵי בְּצִאֲתוֹ מִבֵּית הַכְּנֶסֶת, הוֹלֵךְ הָאֲבֵל לְבֵית הַקְּבֻרוֹת. וְאִם חֵל יוֹם שְׁבִיעֵי בְּרֵאשׁ חֹדֶשׁ, אֵינוֹ הוֹלֵךְ לְבֵית הַקְּבֻרוֹת. וּמוֹבָא בְּפוֹסְקִים שֶׁהַחֲשֵׁשׁ שִׁיבָא לְיַדֵּי בְּכִי, וְכֹאשֵׁר הָאָדָם הוֹלֵךְ לְבֵית הַקְּבֻרוֹת בְּשִׁבְעָה וּבְשִׁלּוּשִׁים מוֹגִיעַ לְבְּכִי בְּרֵאשׁ חֹדֶשׁ וְשֹׂאֵר מוֹעֲדִים.

וְהֵנָּה מְצִאֵנוּ בְּרַבְּנוּ ה"בֵּן אִישׁ חִי" פ' וְיֹשֵׁב הַלְכוֹת חֲנֻכָּה אוֹת כִּב' שֶׁכְּתַב, דְּאֵין הוֹלְכִים בְּיַמֵּי הַחֲנֻכָּה לְבֵית הַקְּבֻרוֹת בְּיוֹם יֶאֱרֻצִּיט. וְמִי שֵׁישׁ לוֹ יֶאֱרֻצִּיט בְּתוֹךְ יַמֵּי חֲנֻכָּה, יֵלֵךְ קֹדֶם חֲנֻכָּה. אֲבָל הוֹלְכִין לְהִשְׁתַּטֵּחַ עַל קַבְּרֵי צְדִיקִים, וְשִׁכְּן הַמְּנַהֵג בְּבִגְדֵי שְׁהוֹלְכִין עַל מַצְבֵּת יְהוֹשֻׁעַ כֶּהֵן גְּדוֹל בְּעֶרְב רֵאשׁ

חֹדֶשׁ שְׁבַתוֹךְ יַמֵּי חֲנֻכָּה ע"כ).

ו. מִנְּהִיגוֹ שְׁכָל חֹדֶשׁ גִּיסוֹן אֵין אוֹמְרִים תַּחְנוּן. (שׁו"ע סְעִיף ב').

ז. אֵין מִתְּעַנִּים בְּכָל חֹדֶשׁ גִּיסוֹן.

ח. וְכֵן בְּחֹדֶשׁ גִּיסוֹן לֹא לְבַשְׁנוּ שֵׁק.

ט. טוֹב לְלַמֵּד ב- יד' יַמִּים מִרֵּאשׁ חֹדֶשׁ גִּיסוֹן מִסְכַּת הוֹרִיזוֹת, שֵׁישׁ בָּהּ יד' דְּפִים. וּבְכָל יוֹם מְסִימִים דָּף.

י. יָדוּעַ שְׁחֲסִידִים וְאֲנָשֵׁי מַעֲשֵׂה, הָיוּ מְקַפִּידִים שְׁלֹא לְהַתְּחִיל דְּבַר חֹדֶשׁ בְּיוֹם שְׁנֵי וּרְבִיעֵי בִּימֹת הַשְּׁבִיעִי. אֲבָל בְּיַמֵּי חֹדֶשׁ גִּיסוֹן לֹא חֲשָׁשׁוּ, וְהַתְּחִילוּ דְּבַר חֹדֶשׁ גַּם בְּשְׁנֵי וּרְבִיעֵי.

יא. נִהְגוּ כְּשֹׂאוֹפִים מְצוֹת לְפִסְתָּ, מְפָרִישִׁים מְעַט מִהַקֶּמַח וּמְכִינִים מִזֶּה מֵאֶפֶה, שֵׁיֵאכֵל מִמֶּנּוּ לְפָנֵי פִסְתָּ. וּבְשַׁעָה שְׁעוֹשִׁים הַהִפְרָשָׁה הַזֹּאת, יִתְּפַלֵּל וַיִּבְקֵשׁ מִהַקַּב"ה שְׂאֵם ח"ו נֶפֶל חֲמֵץ בְּמְצוֹת שְׁמֵכִין לְפִסְתָּ, שֶׁהַחֲמֵץ הַזֶּה יֵצֵא בְּעֶסֶה שְׁמֵכִין מִמֶּנָּה לְעַכְשָׁיו לְפָנֵי הַפִּסְתָּ. וְנוֹהֲגִים לְאָכֵל הַמֵּאֶפֶה הַזֶּה לְפָנֵי הַפִּסְתָּ. (דְּבַר זֶה הוּא רַק מִנְּהַג, וּוּדָאֵי הַיּוֹם שֶׁהַכֵּל נֶאֱפָה בְּצוּרָה אַחֲרַת אֵין לְחֲשֵׁשׁ. אֲבָל מִי שְׁמֵכִין מְצוֹת בְּעַצְמוֹ, טוֹב לְשִׁמֵּר הַנְּהִיגָה קְדוּמָה ז').

הַלְכוֹת וְהַנְּהִיגוֹת קִמְחָא דְּפִסְחָא:

א. נָתַן לָךְ" וְעַל הָאָדָם לְדַעַת שְׁבִרְכָה עֲצוּמָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ גְּמִצָּאת בְּכַח מְצוֹת קִמְחָא דְּפִסְחָא.

ב. אֵפֶלּוּ תִלְמִיד חֲכָם שִׁיּוֹשֵׁב וְעוֹמֵל בְּתוֹרָה, גַּם הוּא צְרִיךְ לָתֵן קִמְחָא דְּפִסְחָא.

ו. כָּל מִי שֶׁגָּר בְּעִיר י"ב חֹדֶשׁ צְרִיךְ לְהִשְׁתַּתֵּף בְּקִמְחָא דְּפִסְחָא (עֵין בְּמֶרֶן ה"בֵּית יוֹסֵף" בִּיר"ד סִי רַנ"ו ס"ה, וְעֵין ב"בְּאֵר הַיֵּטֵב" ס' תַּכְט ס"ג וְכֵן בְּאַחֲרוֹנִים). וְאִם אָדָם הִגִּיעַ לְעִיר עַל מְנַת לְהִשְׁתַּקֵּעַ שָׁם, חָיִב בְּיוֹם הַרְאִשׁוֹן שֶׁגָּר לְהִשְׁתַּתֵּף בְּקִמְחָא דְּפִסְחָא (שְׁעָרֵי תְּשׁוּבָה ס"א). וְכֵךְ גַּם הַחוּבָה שֶׁל גְּבָאֵי הַצְּדָקָה, לָתֵת לְעַנִּי שֶׁגָּר בְּעִיר י"ב חֹדֶשׁ אוֹ אִם בָּא עַל מְנַת לְהִשְׁתַּקֵּעַ מִהַרְגַע הַרְאִשׁוֹן מְחִיבִים

א. קִמְחָא דְּפִסְחָא, מִנְּהַג כָּל יִשְׂרָאֵל לָתֵן חֲטִיִּים אוֹ קִמַח לְעַנִּיִּים לְצַרֵּךְ הַמְצוֹת.

ב. עֲנִין קִמְחָא דְּפִסְחָא חֲשׁוּב וּבְעַל מִשְׁמַעוֹת רַבָּה בְּיוֹתֵר, וְיִשְׁתַּדֵּל שְׁלֹא יִהְיֶה מִמְּעַשֵׁר כְּסָפִים אֲלֵא חוּבָה לְשַׁעֲצֵמָה לְעֹזֵר לְעַנִּי הָעִיר.

ג. צְרִיכִים לָתֵת לְכָל גֹּזֶק אֶת כָּל הוֹצָאוֹת הַחֵג, "וְהָיָה מִחֲנִיךְ קְדוֹשׁ" וּח"ו שְׁלֹא יִמְצָא בְּמַחְנֵנוּ אָדָם שְׁחֹסֵר לוֹ מְשֵׁהוּ כָּל יַמֵּי הַחֵג.

ד. מְצוֹת נִתְּנָה קִמְחָא דְּפִסְחָא הִיא כָּל אָדָם עַל פִּי הַיְכָלָת שְׁלוֹ. וְאִי אֶפְשֵׁר לְמַדֵּד אֶת הַנְּתִינָה, אֲלֵא "אִישׁ כְּמִתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר

לתת לעני.

ז. נשתדל בקהלת קדש "שובה ישראל" למלא את כל צרכי כל בני הקהלה, האברכים וכל מי שנוזקק. וכל עני שפושט יד לתת לו לפחות את סעודת החג הראשון, ולבני הקהלה למלא את כל צרכיהם.

ח. הנה מצות קמחא דפסחא היא חלק מהכנות לחג וחלק משמחת החג. דהנה הפוסקים מביאים הלכה זו בהלכות פסח, דאם הלכה זו היא הלכה בהלכות צדקה, היה צריך לכתב זה בהלכות צדקה, אבל משום שענין קמחא דפסחא היא מצוה של חלק מהחג ולא כמצות צדקה רגילה, לכן הביאו הלכה זו בהלכות פסח.

ט. והנה פסח זה חג החרות, והקב"ה יורד עם פמליה של מעלה לכל בית של יהודי ומתהדר בפני פמליה של מעלה, ראו איך בני משבחים ומהללים. ולכן חייבים שלא יהיה שום יהודי שיחסר לו בפסח מאמה, ולכן המעלה והמחיבות של כל יהודי בכל מצב שהוא, למצות קמחא דפסחא.

י. כסף שאספו בשביל קמחא דפסחא, אסור לשנות את יעודו לשום ענין. ואם נשאר בקפת הגבאים כסף שנאסף לפסח, חייבים להשלים את כל הכסף של קמחא דפסחא, לחלק לעניים לצרכי החג. ולא יתן את הכסף הנאסף לקמחא דפסחא למצוה אחרת.

הלכות והנהגות ברכת האילנות:

ד. במדינות רחוקות כאוסטרליה, שזמן פריחת האילנות בחדש אלול או תשרי, יכול לברך אז. ה. מי שיש לו אילנות בגנת ביתו, אפשר לברך עליהם ולא צריך ללכת לגנה או למקום בעיר.

ו. טוב לברך על שני אילנות, דאילנות זה שנים. אבל אם אין לו שני אילנות, גם על אחד יברך.

ז. אין לברך על אילנות המרכבים מין בשאינו מינו, דהואיל וקיומם נגד רצון הבורא, אין לברך ולהודות להשם יתברך על כך.

ח. קדם שמברך ברכת האילנות, יהיו ידיו טהורות. וישתדל לטל הידים נטילה בכונה בשם הוי"ה ברוך הוא, ויזהר שהמקום שמברך נקי הוא.

ט. קדושי עליון נהגו לברך ברכת האילנות בעשרה, וטוב להקפיד להיות במנין. (וה"חסד לאברהם" האריך בזה סי רכו')

י. יתנך את הקטנים לברך ברכה זו.

א. היוצא בימי חדש ניסן ורואה אילנות המוציאים פרחים, מברך בשם ומלכות "ברוך שלא חסר בעולמו כלום וכו'". וזה אם חושש שיהיה לו תקלה ואנס, אבל אם יודע בברור שנמצא בחל המועד בביתו, זכות גדולה ביום ראשון של חל המועד לצאת כל העדה ברב עם הדרת מלך, ולברך ברכת האילנות שמעלתה רמה ומתקנת ומעלה ניצוצות רבים, וגואלת ופודה ומעלה מדרגה לדרגה נשמות המעברות בעצי השדה.

ב. רבנו ה"בן איש חי" זצוק"ל בספרו "לשון חכמים" (ח"א, סימן מב) כותב, שדינה של ברכת האילנות הוא דוקא בחדש ניסן, דחדש ניסן מסגל לברור הניצוצות של קדשה יותר מכל החודשים. וזרזים מקדימים למצוות, לברך בראש חדש אף שאפשר לברך כל החודש. ואבותינו נהגו ביום ראשון של חל המועד, ברב עם הדרת מלך.

ג. ברכת האילנות היא פעם אחת בשנה.

הלכות והנהגות לשבת הגדול:

מדוע ה"בית יוסף" וכל הפוסקים מביאים דבר זה להלכה, הרי זה אגדה או דרשה, ומדוע מביאים

א. שבת שלפני הפסח נקראת שבת הגדול, לפי שנעשה בו נס לאבותינו במצרים. ומקשים,

את זה להלכה. אלא שבשבת הגדול יש הלכה שצריך ללמד דברי אגדה ודברים על גס יציאת בני ישראל ממצרים.

ב. שבת שלפני הפסח נקראת שבת הגדול. וידע האדם ששבת זו בעלת מעלות גדולות, וכל הנס של גאלת מצרים משפע מאותה שבת, ולכן יקדש את השבת הזאת ביותר לדבקות בהקב"ה.

ובכל קהלה הרב יתן שיחת מוסר בליל שבת בדברי תורה, בפרשת השבוע. ובתפלת שחרית החכם שבאותו בית מדרש ידבר בעניני מוסר וחזוק על ימי הפסח, למען ידעו האבות והבנים כח ומעלת הימים המסגלים של ימי הפסח.

ובזמן המנחה יתאספו כל העדה, והחכם שבהם ימסר דרשת שבת הגדול, הלכות והנהגות ומנהגים. ועל האדם לדעת, אפלו שלמד ולמד ומלמד, יש כח וסגלות נוראות לדרשת שבת הגדול, ואין בית מדרש בלי חדוש וכל ירא השם יקפיד להיות בדרשת שבת הגדול.

ג. בדרשת שבת הגדול הרב לובש טלית בשעת הדרשה.

ד. כשהרב דורש דרשת שבת הגדול, גם אם זה במנחה של שבת, טוב ליחד דרשה זו בלבישת טלית. (ובשו"ת "לב חיים" ח"ג, סי' צ"ט, כתב שסגלה שלא ישלט עליו עין הרע. וידוע דברי הזוהר הקדוש פ' נשא, שלבוש הציצית אינו יכול סטרא אחרא לאפאשא ליה בעינא בישא).

ה. כשהרב דורש דרשת שבת הגדול, יחשב בדעתו שמקים את דברי הגמרא (מגלה לב) שמשנה רבנו תקן להם לישראל שיהיה כל חכם דורש לבני עירו בכל רגל, בענינו של יום. וחויץ מהלמוד שלומד, מקים בזה התקנה שמשנה רבנו תקן לעם ישראל.

ו. מנהג קהלתנו הקדשה בשבת הגדול מפטירים "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם" בין חל בו ערב פסח ובין חל ביום אחר, מפני שהפטרה זו מענינו של יום.

ז. ונהגו שתלמיד חכם יעלה להפטרה זו, דהנה ידועים דברי היעב"ץ המובאים ב"סדור היעב"ץ" שהפטרת "וערבה" שיכת לשבת הגדול שבכל שנה ושנה, משום שבפסח העולם גדון על התבואה כדאיתא (ראש השנה טז), ואמרינן (שבת לב) בעון בטול תרומות ומעשרות השמים נעצרים מלהוריד טל ומטר, ויש יקר בעולם ובני אדם רצים אחר פרנסתם ואין מגיעים. ואם נותנים התרומות ומעשרות מתברכים, שנאמר: "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות, אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די".

והפסוקים האלו שהם בהפטרה זו, הם מענינו של הפסח תמיד, ולכן מפטרים בה לפני הפסח, להזהיר את העם על המעשרות קדם גמר דין התבואה, שלא תלקה בעון מגיעת המעשרות, ואם נותנים, מתברכים ע"כ.

וכאשר עולה להפטרה, יכון בדעתו להיות צנוור משפיע שפע ברכה והצלחה לכל בני הקהלה באהבה ואחזה.

ח. במוצאי שבת הגדול יבדק היטב את הטלית של שבת קדש, וינער היטב את השקית של הטלית.

ט. ממוצאי שבת של שבת הגדול, נוהגים אנו לברך כל אדם שפוגשים לחג פסח כשר, כי יש כח לדרישה ולברכה שמברך האדם את חברו.

הלכות והנהגות בריקת חמין:

ומקום שחושש שנפל בו פרורים, ישפך הרבה מים או סבון במקום שאין היד מגעת. ואם זה

חובת הניקיון:

א. צריך לנקות בכל החרים ובכל הסדקים,

מקום שאפשר לאטם על ידי סיד או דבר אחר, אחרי שעשה כל שבידו, יאטם המקום.

ב. מקומות בבית שאין בהם חורין וסדקין, בודק ומנקה טוב מספיק ואין צריך לעשות דברים להזיק לממונו.

ג. כל המקומות שמשתמשים בהם במשך השנה, ויש לחוש שהכניס בהם חמץ, חייבים בבדיקה. ואפלו במקומות שברור לו שלא אכל בהם חמץ לעולם, צריכין בדיקה. דחיישין שמא נכנס להשתמש בהם באמצע סעדתו כשחמץ בידו, ושכחו שם (ועין בטור סי' תלא, ובמשנה ברורה סק"ד, וכן בכף החיים סק"י).

ד. מקום שילדים נוהגים לשחק בו ולפעמים לאכל שם צריך בדיקה.

ה. ישראל קדושים מקפידים ליחד כלים וסירים מיחדים לפסח. ובכל אופן כל הכלים שהשתמש בהם כל ימות השנה, ידיח וינקה וישמר אותם שמירה טובה עד אחרי פסח. וביותר יזהר בכלי אפיה כגון מדוכה מטחנה תנור וכן טוסטר, ינקה הדק היטב היטב ויחד אותם בארון מיחד שימכר אותו לגוי.

ו. דין ספרים צריך זהירות גדולה, כי ישנם ספרים שאולי אכל חמץ במשך השנה כשאחזו בהם. והנה אנחנו מחלקים ספרים שיודעים שטח לנו בהם חמץ מנקים טוב מאוד ומיעדים להם מקום מיחד עד אחרי פסח, ושם שמים את ספר הזמירות לשבת. וכן ספר טלפונים ינקה טוב מאוד, ואם יודע שנגע בו ממש בחמץ טוב להחמיר לנקות ולשומרו במקום ראוי עד אחרי פסח.

(הנה יש דעות רבות מה הדין על פרורים קטנים, האם צריך בדיקה אפלו שאין כזית. ורב הפוסקים סוברים שבכזה מקרה, מדינא לא צריך בדיקה, משום שזה פחות מכזית. אבל ישראל קדושים בכל אופן קבלו עליהם לבדק).

ז. טלפון גיד ומחשב, וכן כל דבר אלקטרוני צריך לנקות היטב היטב.

ח. עם ישראל קדושים ומקפידים לבדק היטב היטב בחרים ובסדקים, ושלושים יום לפני הפסח בודקים ומנקים הבית, אבל נהגנו בליל בדיקת חמץ לעבר מהר שוב על כל הבית. ויש מקומות שיעמיק הבדיקה ויש מקומות שיהיה מלמעלה הבדיקה. וידע האדם שהעמל והטרחה אשר עמל וטורח ומזיע בבדיקת חמץ, עולה לפני הקב"ה ומכפרת ומטהרת את האדם על חטאים של מדת היסוד. והזעה על הטרחה של פסח מטהרת את הזריזות שהזדרז ח"ו לעשות את העברות.

ט. אבותינו ורבותינו הקדושים היו מביאים את דברי הרוקח (סימן רפג) שלא יאמר אדם כמה טורח היה לי בפסח. ובירושלמי מובא (פסחים פ"י, ה"ד): רשע מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם ומה טורח זה עכ"ל. ואף שלא מובא בפוסקים דבר זה, וכן כתב ב"חק יעקב" (סימן תסט סק"ג) דכל הפוסקים לא הזכירו אזהרה זו, גם לא ראיתי נוהגין להיזהר בזה ע"ש. אבל יקפיד ויזהר לא להתלונן על שום ענין מעניני פסח שקשה לו, משום שיש מצוות דאורייתא וזריזים מחמירים לא להתלונן משום ענין מעניני הפסח.

חובת הבדיקה:

יא. הנה אחרי שנקו את כל הבית והדיחו ושמרו, בליל יד' שוב לאור הנר יעברו ויבדקו ויסתכלו, אפלו שיודע שהכל נקי ומסדר, מצוה וחובה בליל יד' לעבר שוב על כל הבית בבדיקת חמץ יחד עם הנר.

יב. אור לארבע עשר בניסן בודקים את החמץ לאור הנר, בחורין ובסדקים. ולא סמכינן אבטול והפקר, אלא צריך לחפש אחר החמץ במחבואות ובחורין ובסדקין, כדי להוציאו ולבערו מרשותו קדם זמן האסור. ובודקין בכל המקומות שמשתמשים בהם לפרקים.

יג. חיוב בדיקה ובטול, חייב כל אדם לבער חמץ הנמצא בביתו וברשותו, ואפלו לא ישתמש בביתו בפסח. ועל כן תקנו חכמינו זצוק"ל,

כה. כל בית או חנות או נכס ששייכים לו חייב לבדקם מחמץ. ואם לא יכול לבדק, יגעל את הבתים וימכר אותם לנכרי.

כו. ואפלו אם המקום לא קנוי לו, אלא שיש לו רשות להשתמש שם כגון שכר בית.

כז. וכן השוכר בית מחברו, אפלו אין בדעתו להכנס שם עד אחרי הפסח, חייב לבדק קדם הפסח. כמו כן בשאר כל מקומות השייכים לאדם, אם לא שמכרם לנכרי.

כח. המשכיר בית מחברו וניקנת לו באחד מדרכי הקנין, אם קבל המפתח של הדירה קדם ליל יד' בניסן חייב השוכר בבדיקה, אף שאין דעתו להכנס לדירה רק אחר הפסח.

כט. בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בבדיקה. וכן כל מקום שמכניס בו חמץ בכל ימות השנה וכן חדרים בבית המדרש גם הם צריכים בבדיקה. ואחרי שבדק בביתו יכון בדעתו ללכת לבדק גם את בית המדרש בכח הבדיקה שבדק את ביתו. ל. בית מדרש צריך בבדיקה, וכן תאים פרטיים של אדם בבית המדרש כל אדם צריך לבדוקן שלא יהיה בהם חמץ. ואם האדם נאנס ולא בדק, אין חיוב לגבאי לבדק תא פרטי של מתפללי בית הכנסת.

לא. מוסדות תורה שבכל ימות השנה פעילים ובימי פסח יש חפש מן הלימודים, ינקה נקיון ראשוני וימכר המקום לגוי. ויזהר לא להכנס כל ימי הפסח למקום.

לב. בגני שגרים בו שתפים ויש חלל בבגין ששיך לרבים, יקבעו השתפים בבגין כל אחד מה מנקה לפסח או שאחד ילקח בשם כלם ובשליחותם וינקה את כל החללים לפסח.

לג. דירה שההורים קנו לחתן וכלה, אם נכנס בה יבדקנה לפסח. ואם סגורה היא ואין משתמש בה עכשו, יגעלנה עד אחרי הפסח וימכר אותה לגוי.

לבדק כל מקום שיש לחוש שהגיע שם חמץ באמצע השנה, וחייב בבדיקה אפלו ליכא שם רק פרוורים קטנים שאינם ראויים לאכילה. וחויץ מחויב בבדיקת חמץ, תקנו חכמינו זצוק"ל לבטל החמץ ולהפקירו וגם להשביתו מרשותו.

יד. חייבים לבדק כל הבית ולשים מול עינינו, שכל ששומר פסח בהדור גדול, חזקה שייכניע את יצר הרע כל השנה. ובעניני חמרות של פסח, כל המרבה להחמיר הרי זה משבח.

טו. ופוטר את בני הבית בבדיקת בעל הבית.

טז. ואם בעל הבית לא נמצא בביתו, צריכים בני הבית לבדק בשבילו, אפלו לא צום בפרוש.

יז. אדם שלא רואה טוב ולובש משקפיים כל הזמן, אין זה לעכובא, ויכול לכתחלה לבדק את החמץ.

יח. אשה חייבת בבדיקה ובבטול, ואם קשה לה לבדק תמכרנו לנכרי.

יט. ואישה הגרה לבדה, כגון: אלמנה או גרושה חייבת בבדיקת חמץ כמו האנשים, ואם יכולים ימנו שליח בבדיקת חמץ. וכמו כן חייבת לבטל את החמץ וגם חייבת לשדף את החמץ, ומתיר למנות שליח על זה ואחרי כן תבטל היא את החמץ.

כ. מי שהוא אוגן, אם יש אחרים שיבדקו בשליחותו זה הטוב ביותר. ויש שהתירו שיבדק בלא ברכה, ויש שסברו שימתין עד אחרי הלוייה גם אם זה למחרת ויבדוק.

כא. האוגן אומר "כל חמירא".

כב. מצוה על האדם לבדק בעצמו ולא על ידי שליח, דמצוה בו יותר משלוחו. ואם אנוס הוא, יכול למנות שליח לבדק.

כג. פסולי עדות אינם נאמנים בבדיקת חמץ.

כד. אם שלח שליחים לבדק את החמץ בביתו, יזהר לא לבטל החמץ עד שהשליחים יסימו לבדק את החמץ.

כל חדרי המדרגות.

מא. כיסי המכנסים צריכים בדיקה, ואף אם האדם אינו נוהג להכניס מאומה בכיסיו, בכל אופן צריך לבדק את הכיסים. וכן הקפול שבמכנסים ליד העקב גם הוא צריך בדיקה.

מב. מי שנותן את בגדיו לכובס נכרי לפני ליל י"ג, יבדק בכיסים שאין בהם חמץ.

מג. יש דעות באם צריכים לבדק ליל ארבעה עשר מקומות שבדעתו למכר בערב פסח לנכרי. יש מחמירים, וסבירא להו שצריכים בדיקה שעכשו ליל יד' לא נמכר עדין והם ברשות ישראל. ודעת רב האחרונים דאין צריך בדיקה ובזה עצמו שמוכר למחר לנכרי, מקיים "תשביתו" ובעוד, דלא גרע מחמץ שמוצא אחר הבדיקה, שמשיר למאכלו למחר ואינו מחיב לבער הכל. ומנהג העולם כהמקלים ויש אומרים דימכרנו יום י"ג קדם חיוב הבדיקה.

מד. אם יש לאדם בגדים או חפצים וכלים שקשה לבדקם ואין לו צרך בהם בפסח, יכול למכרם לנכרי ועל ידי זה יפטור מלבדוקם, ובלבד שיניחם במקום צנוע או יעשה בפניהם מחצה עשרה. וכן יעשה בחדרים שקשה לבדקם, יודיע שלא ישתמש בהם ופטור מלבדוקם. אמנם לא ימכר האדם את כל ביתו כדי להפקיע עצמו מחובת הבדיקה, אלא ישיר לעצמו על כל פנים חדר אחד. ואם יהיה לו חדר או דירה במקום אחר ויבדק שם, שפיר דמי למכר כל ביתו לנכרי.

מה. בית שהחזק שלא בדקו המשכיר, ואמרו אשה או עבד או קטן אנו בדקנוהו, הרי אלו נאמנים אפלו היה שם חמץ בודאי. כיון דבדיקת חמץ אינו אלא מדרבנן, דמין התורה סגי בבטול, נאמנים על זה. והוא שיהא קטן שיש בו דעת לבדק, דהינו שהגיע לחנוך. וכל זה בדיעבד, אבל לכתחלה אין נכון לצוות לאלו לבדק כיון שהבדיקה יש בה טרח גדול, יש לחוש שמא יתעצלו. ויש אומרים דבזמננו שמנקים היטב כל החדרים קדם הבדיקה, שפיר יכול לכתחלה

לד. בית מלון או בית זקנים שמשכירים חדרים, דינם שכל אחד קנה את רשותו והוא לא אחראי למה שכל אחד עושה בחדרו. אבל החללים והחדרים הריקים, חובה עליו לסדר ולנקות את הכל. ובמקרה שאין אדם הולך שם ולא ילך שם כל ימי הפסח, ימכר אותם לגוי.

לה. וכן אדם שהשכיר בגין שלם לגוי, החובה היא על הגוי והוא יוצא מכל מחיבות על הבגין. מי ששוכר את הבגין הוא בעל הבית כעת של הבגין.

לו. אורח שמתארח אצל בעל הבית בביתו, האם צריך לבדק בחדרו את החמץ או לא?

הנה צריך ללמד חלוק בדבר, שעל פי החלוק הזה נדע את הדין ונשכיל להבין דינים אחרים.

והנה כל אורח שסמוך על שלחן בעל הבית ואכל מלחמו, אין צריך בדיקה עם ברכה, ברכת בעל הבית היא על הבית כלו. אבל אם לא אכל בבית בעל הבית והוא דואג למזונותיו, אם כן הוא צריך לבדק ולברך על הבדיקה.

לז. מי שנוסע לבית הוריו או לבית חמיו ונתנו לו שם חדר להיות בו, אינו יכול לעשות בחדר בדיקת חמץ עם ברכה. ולכן מחיב לבדק בביתו לפני שנוסע, בכדי שיוכל לקיים את המצוה "תשביתו".

לח. אדם שמאשפז בבית חולים או יולדת בבית חולים, וכן אדם שמתארח בחדר במלון, כל שיש לו חדר מיחד הרי הוא צריך בדיקה, ויכול לברך על הבדיקה. ואם אין לו חדר מיחד יבדק את חפציו בליל יד' בלא ברכה.

לט. בחורים הנמצאים בישיבה ועושים שם הפסח, יבדקו טוב מאוד את החדרים ואת כל אזור מגורייהם. ואנחנו נהגנו על פי שאלת רב ששאלנו בימי חברותינו את מוהר"ר מרדכי אליהו זצוק"ל, שאמר לנו לברך.

מ. פרוזדור וחדרי מדרגות, טוב שכל השכנים ימנו שליח בשתפות כלם לנקות ולהכשיר את

לעשות אשה שליח לבדיקה.

זמן הבדיקה:

מו. זמן בדיקת חמץ הוא בלילה, בשעה שבני אדם מצויים בביתם, ואור הנר יפה לבדיקה.

מז. הנה מנהג אבותי ורבתי שאם האדם אנוס ולא מתפלל במגן, יבדק מיד בתחלת הלילה לפני תפלת ערבית. ואם מתפלל במגן, מיד לאחר תפלת ערבית במגן יבדק את החמץ.

מח. ימנע משום שיחת חלין, ואיך שיסיים תפלת ערבית מיד יקים מצות בדיקת חמץ.

מט. אם אנוס הוא, יכול לבדק כל הלילה. ואם עבר כל הלילה ולא בדק, יבדק ביום יד'.

נ. זמן בדיקת חמץ הוא על פי דעת רבנו ה"בן איש חי" זצוק"ל (פ' צו) בתחלת ליל יד' בודקים את החמץ לאור הנר אחר צאת הכוכבים תקף ומיד. ודעת הרבה אחרונים דזמנה מיד בתחלת הלילה, כשיש עדין קצת מאור היום. (עין באליה רבה סק"ה, וחזק יעקב סק"א).

נא. ודעת רבנו הגר"א לבדק קדם תפלת ערבית, כיון שתחלת זמנה לפני ערבית.

נב. כיון שזמן בדיקת חמץ מיד בתחלת הלילה, אסור מחצי שעה קדם צאת הכוכבים לעסק במלאכה או לאכל סעודה. ולכן לא ילמד (שאסור בכל מה שאסרו קדם תפלת מנחה וערבית), ולא יסתפר שערות ראשו, ולא יכנס למרחץ או לברסקי, ולא ישב לדין, ושאר דברים שעלול לטרד בהם ולשפח מלבדק. ובעת הצורך, יש להתיר למכר החמץ לרב דרך הלוכו לביתו, קדם הבדיקה.

נג. ואם התחיל באחד מהדברים הללו, יש מחלקת המחבר והרמ"א (סי' תלא, סעיף ב') האם צריך להפסיק כשהגיע זמנה. וקבלנו על עצמנו להחמיר וצריך להפסיק כשיגיע זמנה, אפלו התחיל בהתר קדם חצי שעה לצאת הכוכבים. (כמו שכתב הרמ"א שם, וכן נראה לי עקר. וכן דעת הלבוש ס"ב, ב"ח ס"ק ה', פרי חדש ס"ב, אליה רבה סק"ט, חזק יעקב סק"ח, שו"ע הרב ס"ו וקו"א סק"א, וכן חיי אדם ועוד

אחרונים, וכן בכף החיים ס"ק כג, וכן המשנה ברורה ס"ק יב).

נד. לא ילך לישן קדם הבדיקה. ובשעת הדחק, כגון שעסוק במסחר ובא לביתו עיף ויגע וחושש שאם יבדק תקף לא יוכל לתן דעתו על הבדיקה היטב כראוי, יכול לישן מעט שינת עראי.

ו. ויזהיר לבני ביתו שיעוררו אותו, וכל זה דוקא בתחלת הלילה שעדין בני אדם געורים. אבל בזמן שבני אדם הולכים לישן, אינו מועיל במה שיזהירים לעורר אותו וצריך לבדק מיד.

נה. אסור לאכל סעודה מחצי שעה קדם צאת הכוכבים, אבל טעימה בעלמא, דהינו פת או מזונות פחות מכביצה, שרי.

ו. ופרות ובשר ודגים ושאר דברים מתר אפלו הרבה. וכן שתיה דינו כטעימה, ומתר אפלו הרבה. אבל משקה המשכר אסור יותר משעור כביצה.

ז. וכל זה עד צאת הכוכבים, אבל אחר שהגיע זמנה, אין להתיר אפלו טעימה בעלמא. וכשיש צורך גדול בדבר, יש להקל לסמוך על המקלים לטעם מידי, ובפרט כשאינו שוהה כלל.

זו. וכן אסור לצאת לדרך לפני בדיקת החמץ ואפלו לצורך מצוה. ומי שייצא לדרך או שטרוד באיזה מלאכה, וקשה לו לבדק מיד בתחלת הלילה, יכול למנות שליח לבדק במקומו. ואם אינו יכול למנות שליח, חייב לחזור לביתו, אם לא כשיצא לצורך מצוה עוברת או להציל ממונו.

הכנה לבדיקה:

זי. ביום י"ג קדם הבדיקה, צריך לסדר את כל חדרי הבית כדי לבדק מיד בתחלת הלילה כדיון. גח. וישתדל האדם לטבל במקוה קדם הבדיקת חמץ, כדי לטהר את עצמו מטמאתו. וכתב בשו"ת "תפארת צבי" (יו"ד, סימן כז, אות י"ז) יש מקום לטבול לפני עשיית כל מצוה. ואף על פי שטבל כבר בבוקר, מי שיש באפשרותו יקפיד לטבול, כי הטבילה מקדשת את האדם קדושה

נט. ואם אין לו יכלת לטבל במקוה, יטל את ידיו בנטילה המיוחדת ששמות הקדש בה רמוזים. ולפני הברכה ישתדל לנגע במנעלו, בכדי שיתחייב בנטילת ידים.

ס. כשמקימים מצות בדיקת חמץ, ילבש הכובע והחליפה כבשעת התפלה, באימה וביראה.

סא. נהגו אבותינו ורבותינו זצוק"ל לקח קדם הבדיקה עשרה חתיכות לחם, שכל חתיכה יש בה פחות מכזית ולעטף כל פרוסה בגיד. ונותן אותם לאחד מבני הבית ומחלקם בכמה מקומות, שהבודק ימצא אותם בשעה שבודק.

(והנה ה"באר היטב" סי' תלו סק"ח כתב זה בשם רבנו האר"י הקדוש זצוק"ל, והנה יש דעות שחולקים על זה ודעתם שלא להניח עשרה פתיתים. וכן דעת הראב"ד (שו"ת תמים דעים סוף סימן כ"ט), שכתב דמנהג נשים הוא ואין לו שרש. וה"ארחות חיים" (חמץ ומצה סימן יד) הוסיף שאף שנהגו כן במקצת מקומות, מפני שחששו פן לא ימצא חמץ והוי ליה ברכה לבטלה, אנו לא חששנו בזה, לפי שדעתנו כשמברכים על בעור חמץ שנבער הכל אם נמצא. וכן כתב ה"כל בו" (סימן מ"ח). והיעב"ץ (ב"מור וקציעה" סימן תל"ב) כתב שמר אביו החכם צבי, היה לועג על המניחים פתיתים שימצאם הבודק.

אולם הרמ"א (דרכי משה תלב ס"ק ח, ובהגה סעיף ב') כתב בשם מהר"י בר"ן דנוהגים להניח פתיתי חמץ במקום שימצא הבודק, כדי שלא יהא ברכתו לבטלה. ומיהו אם לא נתן, לא עכב דדעת כל אדם עם הברכה לבער אם נמצא.

והנה רבנו החיד"א (מחזיק ברכה ס"ק ח) הביא דברי ה"מור וקציעה", וכתב על זה בשם מהר"י שפירא, שהביא סמך למנהג זה על פי מה שכתבו הפוסקים, שנוהגים לכבד ולנקות הבית ולבדק מכל חשש חמץ, קדם ליל ארבעה עשר. ואם כן, יש בזה חשש ברכה לבטלה, מאחר שיודע בברור שלא ימצא חמץ כלל.

והנה מובא ב"פרי עין חיים" (שער כ"א, סוף פרק ה) בשם רבנו האר"י שצריך להניח עשרה פתיתי חמץ קדם הבדיקה, כדי לבערם מן העולם, נגד עשרה כתרין דמאסבותא. וכן נהגו אבותינו ורבותינו לסדר עשרה פתיתים).

סב. כשמחלק העשרה פתיתים, ראוי לרשם על גיד כל מקום ומקום שהניח שם את הפתיתים.

סג. וגם אם האדם נמצא לבד בביתו, יסדר לעצמו עשרה פתיתים ויניחם.

סד. יקפיד שהפתיתים יהיו קשים, שלא יפלו פרוורים.

סה. יש שנהגו להניח הפתיתים על החלונות.

צורת הבדיקה:

סו. בדיקת חמץ צריכה להיות לאור הנר דוקא, ולא לאור הלבנה, ולא לאור היום והחמה. וגם אם לא בדק בלילה, למחרת יבדק ויקח נר בידו ויחשיך החלונות, ואפלו שיש אור בחוץ יבדק דוקא לאור הנר.

סז. נר אבוקה אין בודקים בו, שחושש האדם להכניסו בחרים ובסדקים ואינו בודק פראוי.

סח. וכן נר קלוע עם שתי גרות, אין בודקים בו.

סט. הנה נר שעוה יחיד הוא המבחר מבין הנרות.

ע. אם אין לו נר שעוה, יכול להשתמש בשאר גרות. אבל נר אבוקה לא מהני אפלו בדיעבד, ואם בדק בו לא עלתה לו הבדיקה וצריך לבדק שנית בלא ברכה. וכל שאין לו שעוה, יטל של חלב. ואם אין לו של חלב, יטל נר של שמן. ואין אין לו נר של שמן, יטל נר כלשהו.

עא. יעמד על רגליו כאשר מברך הברכה של בדיקת חמץ, וכן כל ברכה שמברך כנטילת ידים יברך בעמידה.

עב. אדם ששכח לברך על בדיקת חמץ, כל עוד הוא עסוק בבדיקה יכול לברך. אבל אם סיים לבדק ואז נזכר שלא ברך אין לו כח וזכות לברך עוד.

עג. כאשר מברך על בדיקת חמץ יאחז בגר בידו.

עד. יתחיל לבדק את בדיקת חמץ מהחדר אשר בו ברך את הברכה.

עה. לא יהרהר בדברי תורה בשעת הבדיקה של החמץ.

עו. יזהר לא להפסיק בשעת הבדיקה, לא לדברי תורה ולא לשום ענין, וחיב להיות מרכז רק במצות בדיקת חמץ.

עז. דברים וענינים שהם לצורך הבדיקה אין הם מעכבים, ומתיר לעשות דברים שהם חלק מקיום הבדיקה.

עח. אדם שבדק כמה בתים, וברך על בית אחד ועובר לבית שני לבדק, אין צריך לברך פעם שניה ואין זה הפסק. ורק יקפיד לכון בשעת הברכה, שחושב הוא לבדק כמה בתים בכח הברכה שעכשו מברך.

עט. בברכת בדיקת חמץ, לא נהגו לברך שהחיינו וקימנו. (ואנחנו נהגנו כמנהג מר זקני צוק"ל, שהיה מקפיד ללבש בגד חדש ולברך עליו שהחיינו וקימנו, ולפטור את הברכה של בדיקת חמץ.

והנה ב"הגהות מימוניות" (פ"א מהלכות ברכות, אות ב) הביא בשם "שערי ברכות" לרבנו שמואל בן חפני גאון שיש לברך שהחיינו על בדיקת חמץ. וכתב "הגהות מימוניות" על דבריו ואנו אין נוהגים כן. ורבנו ירחם (נתיב ה', חלק א') הביא בשם הראב"ד שצריך לומר זמן בבדיקת חמץ.

ו"בעל העטור" (הלכות בעור חמץ, דף ק"ב ע"ג) כתב איכא דמברך זמן דהא מזמן לזמן קאתי. ואיכא דלא מברך דהא לא קבעי ליה זמן, שהמפרש לים והיוצא בשירה, שדעתו לחזור, אפלו מדאש השנה צריך לבדק ולבער. ומסתברא דרשות הוא, ומנהגא דילן לברך ע"כ.

ומצאנו דעה אחרת, הרא"ש (בתשובה כלל כ"ה, סימן ג) כתב שאין לברך זמן, שבעור החמץ הוא הכנה למועד, וברכת זמן על הרגל שמברך על

הכוס פוטרתו.

וכן רבי דוד אבודרהם (ראש הספר שער ג) כתב והנכון בעיני מה שכתבו בתשובות הגאונים, שאין לברך זמן אלא על דבר שיש בו שמחה והנאה לגוף וכו', אבל בדיקת חמץ אין בה שמחה והנאה לגוף, אבל מצטער הוא באבוד ממונו הנשאר לו ובשריפתו ע"כ.

והנה רבנו החיד"א ב"מחזיק ברכה" (תל"ב, ס"ק א) דעתו שלא לברך וכו'. וכן דעת מרן ה"בית יוסף" שכתב דאין לברך שהחיינו על בדיקת חמץ. ומר"י עי"אש ב"מטה יהודה" (סוף סימן תלב) כתב ואין שיהיה אף על פי שהעלה ה"פרי חדש" לברך שהחיינו ולנהג כן, מכל מקום אנו אין לנו אלא דעת ה"שלחן ערוך", וכמו שנתפשט המנהג שלא לברך ואין לשנות ממנהג של ראשונים והוא העקר.

וכן כתבו ה"כף החיים" (ס"ק ט) ורבנו ה"בן איש חי" (פ' צו, אות ה), וכתבו כדעת מר זקני, דאם נזדמן לו בגד חדש או פרי חדש, יברך עליו שהחיינו קדם ברכת בעור חמץ, ולכון לפטור (הבדיקה).

פ. בשעת הבדיקה, הנהגה טובה היא להשתמש בנוצה כדי לכבד היטב בחורים ובסדקים, לגרד משם החמץ. וכן הנהגה טובה היא להשתמש בכף של עץ, ושורפים אותה עם החמץ. וכן יחזיק הכל בתוך ארגז קטן, שלא יתפזר לו החמץ והכל יהיה מרכז במקום אחד. (והענין לשרף את הכף מעץ, דידוע דאין בעור חמץ אלא שרפה, דומיא דגותר, והחייב לשרף דוקא בעצים).

פא. יש הנוהגים לכבות את אור החשמל בשעת בדיקת החמץ, שאז אור הנר מבהיק ביותר. אמנם העולם אינם מדקדקים בכך, משום שיש להבדיל בין אור יום שאז אין אור הנר מבהיק, לאור החשמל. ובפרט אם חסר לנו לטיב הבדיקה את אור החשמל, שיש להשתמש בו כי העקר הוא לבדק כדת וכהלכה, ואור הנר הוא רק מכשיר למצוה.

החמץ ויבערו ולא צריך לבדק הכל מהתחלה.

צב. ויזהר אם אוכל חמץ אחרי הבדיקה או בבקר לפני שרפת חמץ, שלא יבוא מכשול ותקלה על ידו.

צג. לא בדק בליל ארבעה עשר, שכח או נאנס ולא בדק, יבדק ביום תקף ומיד בשעה שיזכר. וקדם לכן אסור באכילה ובשאר דברים, ויבדק בברכה ולאור הנר. וכל שגזכר קדם שעה ששית, יבטל החמץ אחר הבדיקה.

אבל אם נזכר לאחר שעה ששית, יבדק בלא בטול. ואם שכח לבדק בערב יום טוב, יבדק אפלו ביום טוב. ואם ימצא חמץ, יכפה עליו כלי, כדי שלא יבוא לאכלו. אפלו לא נזכר עד יום טוב אחרון, בודק אז. ואם מצא חמץ, כופה עליו כלי ובמוצאי יום טוב יבערנו.

ביטול החמץ:

צד. אחר הבדיקה מיד בלילה יבטל החמץ ויאמר בפיו בקול "כל חמירא". וטוב לחזר ולבטלו שלוש פעמים.

צה. אחרי הבדיקה מיד בלילה יבטל החמץ ויאמר בפיו "כל חמירא" וכו'. וטוב לחזר ולבטלו פעם שנית ביום יד' כדי לבטל החמץ שקנה או ששיר לעצמו לאכל, ולא נתכון לבטל בלילה.

צו. והבטול ביום יהיה אחרי שרפת חמץ, בחמץ שלו וקדם שעה ששית. אבל אם עבר שעה ששית, שוב אינו יכול לבטלו. והבטול אינו צריך להיות בפני אחרים ומספיק שיהיה בינו לבין עצמו, ויאמר הבטול שלוש פעמים בקול.

והרבה נוהגים לומר נסח הבטול שלש פעמים, וכל בני הבית יאמרו נסח "כל חמירא", ובפרט בבטול היום.

צז. והנהגה טובה שנהגו אבותינו ורבותינו, ויסודה על פי דברי רבנו החיד"א (מורה אצבע סי' ז, אות רג) וכן רבנו ה"בן איש חי" (פרשת צו, אות ז) וב"כף החיים" (סי' תלד' ס"ק כח) שכל אחד מבני הבית יאמר בקול שלוש פעמים "כל חמירא"

פב. אחרי שבדק בחרים ובסדקים לאור הנר, ירכז את החמץ בקפסא או בשקית ויזהר וישמר שלא יאבד משהו או על ידי קטן או על ידי עכבר. ויניח את החמץ במקום שמור רחוק מידי אדם או יניחנה במקום גבוה.

פג. אפלו שבדק את החמץ, ישנם מגרות ומקומות שכל השנה מניחים בהם חמץ, וטוב שכמה פעמים יבדק אותם שלא יבוא מתוך הרגל להניח בהם חמץ.

פד. חייב כל אדם ליחד מקום לחמץ ובמקום הזה הכל יהיה מרכז. ואם ח"ו רואה ויודע שחסר לחם צריך לחזר ולבדק.

פה. את החמץ שמוכן לשרפה יניחנו במקום גבוה לילדים, וכן מקום שלא יבוא שום עכבר או חיה כל שהיא ותגדר את החמץ.

פו. אחרי הבדיקת חמץ ייחד מקום מסים שבו יאכל את החמץ, ולא יתפזר באכילת חמץ בכל הבית, וכן יזהיר את בני ביתו בזה.

פז. אם הצניע את החמץ כהגן ורואה אחרי כן שחסר ממנו, אין צריך לחזר ולבדק, דתלינן שאדם נטלו משם והוציאו מהבית.

פח. אבל אם הניחו במקום נמוך שהתינוקות יכולין לטל ונחסר מהחמץ, צריך בדיקה שנית. ואם הקטן בר דעת הוא, ישאלהו אם נטלו ונאמן. ודוקא קדם אסור, אבל לאחר אסור אינו נאמן וצריך בדיקה שנית.

פט. אדם שמסתפק אם בדק חדר מסים או לא בדק, ישוב ויבדק את החדר שמסתפק.

צ. אדם שנקה את הבית והכין הכל כשר לפסח, ופתאום רואה ילד קטן עובר עם לחם בידו, מיד ינקה את הפרורים שהילד הפיל על הרצפה ולא צריך להכשיר את כל הבית.

צא. אם אדם בדק טוב מאוד את הבית ופתאום מצא חמץ מנח במקום שבדק, יקח מיד את

בזמן שרפת חמץ.

צח. להשתדל אחרי שאומר "כל חמירא" להבין מה אומר. ואם יש אדם שלא מבין מה אומר, צריך להסביר לו להבנתו ויחזור ויאמר "כל חמירא" בשפה שהוא מבין.

צט. גם אם חוזרים ומלמדים את האדם שלא יודע לשון "כל חמירא" יחזר בלשון שמבינים, וידגיש לבטל ולהוי הפקר כעפרא דארעא וכן להדגיש חמירא וחמיעא - חמץ ושאור.

ק. צריך לדעת יסוד גדול בכל ענין הבטול של החמץ, שאין הבטול מועיל אלא על חמץ שאין בדעתו לחזור ולזכות בו אחר הפסח. אבל אם בדעתו לחזור לזכות בו אחר הפסח, אינו מועיל כל זמן שלא זכה בו אחר, כיון שלא הפקיר לגמרי. ועל כן צריך כל אחד להחליט בדעתו, כשמבטל החמץ בערב פסח, שמבטלו מלבו לגמרי ואין בדעתו להנות ממנו לעולם.

(מובא ב"דרכי משה" (סי' תמה, סק"א) ולא כדעת ה"אור זרוע" הובא שם. וכן הוא בשו"ת הרדב"ז (החדשות סי' תלו) הובא ב"מחזיק ברכה" (סק"ב) וב"כף החיים" (סי' תלד ס"ק כה, וסי' תמח ס"ק לז), ולא כדעת הרב "מגלת ספר" שהתיר להפקיר חמצו ולחזור לזכות בו אחר הפסח.

וכן דעת ה"פרי חדש" (סו"ס תמה, וסי' תסז ס"ט). וכן מובא בשו"ת רבנו ה"חתם סופר" (או"ח סי' קיד) טעם הדבר וז"ל אך חז"ל ירדו לסוף דעתו של אדם, כי כשהאדם יודע בעצמו שלאחר הפסח יהיה מתר לו באכילה או אפלו בהנאה, ממילא אינו נחשב בעיניו כעפר וכדבר הבטל,

אע"פ שאמר בפיו "כל חמירא לבטל ולהוי הפקר כעפרא" מכל מקום לבו בל עמו, שהרי יודע הוא שיהיה שלו אחר ז' ימים. ועתה הוא שמור אצלו ליום מועד, עד יעבר החג, נמצא ממילא עובר עליו ב"בל יראה".

קא. יש דעות אם יכול למנות שליח לבטל חמצו, לכתחלה יש להחמיר לבטל בעצמו ולא על ידי שליח, ואם קשה הדבר יכול לבטל גם על ידי שליח, ואין הבטול על ידי שליח מהני, אלא אם כן מנהו שליח על הבטול. אבל אם לא מנהו שליח על זה, אינו יכול לבטל. ואם מנה שליח רק על הבדיקה ולא צוה בפרוש גם על הבטול, יש אומרים דלא מהני על הבטול. וע"כ טוב שיצוהו בהדיא גם על הבטול.

קב. ואשתו יכולה לבטל אפלו שלא צוה אותה בפרוש.

קג. והאשה תאמר "כל חמירא דאיכא ברשות בעלי" וכו'.

קד. ואם הגיע האדם למצב דצריך למנות שליח לבדיקה, ישתדל למנות מי מבני ביתו עדיף מזרים. (ומי שנמצא בבית האדם ויכול לאכל מתי שרוצה ולשתות, הוא נקרא בן בית אצל האדם).

קה. כשהשליח מבטל חמצו של בעל הבית, יאמר בנסח הבטול חמצו של פלוני בבית פלוני יהיה בטל וכו'.

קו. אין למנות שליח קטן לבטל את חמצו.

קז. הממנה על נכסי יתומים, אפטרופוס, אינו צריך רשות מיחדת למכירת חמץ, ובודק ומבער החמץ גם בלי רשותם.

הלכות והנהגות ביעור חמץ:

הוא שלא ישאיר חמץ תחת בעלותו. ונוסף לזה יש עוד מצוה "תשביתו", שצריך להשבית החמץ בערב פסח לשרפו ולבערו מן העולם או לפוררו ולזרקו לרוח או לים. ואם אינו משביתו מן העולם, אף על פי שמוציאו מרשותו ומניחו

א. הנהגת אבותינו ורבנותינו כאשר ביום יד' היו עומדים לפני בעור חמץ, היו עומדים כמה רגעים ובודקים את כיסם שאין בו שום גדגוד חמץ.

ב. ידע האדם דאסור "בל יראה" ו"בל ימצא"

ברשות הרבים במקום הפקר או שפסלו מאכילת כֶּלֶב או זֶרְקו לִים וְשׁוֹב אֵינוֹ עוֹבֵר עַל "בַּל יֵרָאֵה" ו"בַּל יִמְצֵא", אֲפֵלוּ הֵכִי לֹא קִים עֲדִין מִצְוֹת תְּשֻׁבִיתוֹ, שְׁצָרִיךְ לִבְעָרוֹ מִן הָעוֹלָם דְּוָקָא. וְחַיִּיב זֶה הוּא דְּוָקָא בְּעָרֵב פֶּסַח מִשֵּׁשׁ שְׁעוֹת וְהִלָּאָה, אֲבָל קָדָם לָכֵן סָגִי בְּמָה שְׁמוּצִיאוֹ מִרְשׁוֹתוֹ, וְאִין צָרִיךְ לְהִשְׁבִּיתוֹ מִן הָעוֹלָם.

ג. אָדָם שֶׁהָיָה גֵר בְּשִׁכְרוֹת בְּבֵית שֶׁל גּוֹי וְעִזָּב אֶת הַבַּיִת וְהִשְׁאִיר שֵׁם חֲמֵץ, אִם בְּעַל הַבַּיִת וְדָאֵי נִכְנָס לִפְנֵי הַפֶּסַח, אִזְּ אִין שׁוֹם חֲשֵׁשׁ לִיהוּדִי. אֲבָל אִם הַגּוֹי לֹא נִכְנָס, זֶה בְּעֵינֵי לִיהוּדִי וְהוּא צָרִיךְ לְטַפֵּל בְּחֲמֵץ הַזֶּה.

ד. יֵשׁ אֲנָשֵׁי מַעֲשֵׂה שְׁמַקְפִּידִים לְקִנּוֹת מ- יב' חֲלוֹת שֶׁהַצְּדִיקִים וְהַחֲסִידִים בְּצַעֲרוֹ עֲלֵיהֶם בְּשֶׁבֶת קָדֵשׁ. וְנִקְשָׁה, מָה הַדִּין וְהַהֲלָכָה עַל ה-יב' חֲלוֹת הָאֵלוֹ שְׁרַכְשׁ אוֹתָם לְסַגְלָה, שֶׁהַצְּדִיק בְּצַעֲרוֹ עֲלֵיהֶם. וְיֵשׁ שְׁנֵהֲגוּ שֵׁי שְׁרַכְשׁ אֶת הַחֲלוֹת וְיָקַח אֶת הָעֶפֶר לְמִשְׁמֶרֶת, וְיֵשׁ שְׁאֲטָמוֹ אוֹתָם בְּאֲטִימָה. אֲבָל יֵרָא הַשֵּׁם יִשְׂרָאֵל אֶת הַחֲלוֹת הָאֵלוֹ, וְזָכוֹת אֶהְבֵּת הַשֵּׁם וְדַבְּקוֹת בְּמִצְוֹת יִשְׁפַע שְׁפַע רַב מִכָּל הָעוֹלָמוֹת.

ה. פָּחִי אֲשֶׁפָה הַמְּנַחִים בְּבֵיתוֹ אוֹ בְּחִצְרוֹ, כָּל שְׁמֵנָה שֵׁם חֲמֵץ שְׁעֵדִין רָאוּי לְאָכֵל, כְּגוֹן שְׂאִין שֵׁם בֶּפַח שְׂאֵר טִנְפָת וְדַבְּרִים מְלַכְלָכִים, אוֹ שֶׁהַחֲמֵץ מְנַח בְּגֵיד אוֹ שִׁקִּית פְּלִסְטִיק, חֵיב לִבְעָרוֹ. וְיֵשׁ לְהַחְמִיר אֲפֵלוּ אִם הַחֲמֵץ נִתְּנָף לְגַמְרִי וְאֵינוֹ רָאוּי לְאָכֵל, אֲפֵלוּ הֵכִי יִבְעָרוּ וְיִוצִיאוּ אוֹתוֹ מִשֵּׁם. וְיִנִּיחַ הָאֲשֶׁפָה בְּרַחוּב הָעִיר וְיִנְקָה וְיִדִּיחַ הַיֵּטֵב אֶת הַפָּחִים, אוֹ שֵׁי שְׁפָךְ לְתוֹךְ הַכְּלִי דְּבַר הַפּוֹגֵם כְּגוֹן גֶּפֶט אוֹ חֲמֵר נִקְוִי אַחֵר בְּכַדִּי לְפָגֵם אֶת הַחֲמֵץ מֵאֲכִילַת כֶּלֶב.

ו. אָדָם שֶׁשׁוֹכֵר בַּיִת בְּבִגְנִין גָּדוֹל מִגּוֹי וְיֵשׁ בְּבִגְנִין שְׂכָנִים גּוֹיִים רַבִּים, יָכוֹל לְקַחַת אֶת חֲמֵצוֹ וְלְהַשְׁלִיךְ לְאֲשֶׁפָה וְלְהַפְקִיר דָּאִין לוֹ שׁוֹם עֲגִין עִם הָאֲשֶׁפָה בְּבִגְנִין שֶׁל הַגּוֹי עִם הַשְּׂכָנִים הַמְּרַבִּים. ז. בַּעוֹר חֲמֵץ, אֲפֵלוּ שְׁאֲפָשֵׁר לִבְעָר בְּעוֹד דְּרָכִים, הַמְּצוּהָ הַמְּהֻדָּרֶת לִבְעָר אֶת הַחֲמֵץ בְּשִׁרְפָה, דּוּמִיא

דְּנוֹתָר שֶׁהָיָה נִשְׂרָף בְּיוֹם.

ח. וְשׁוֹרְפִים אֶת הַחֲמֵץ עַד שְׁנַעֲשֵׂה פָחִים.

ט. מִי שֵׁיֵשׁ לוֹ הִרְבֵּה חֲמֵץ לְשִׂרְף, וְקִשָּׂה לוֹ לְשִׂרְף אֶת הַכֹּל, יִשְׂרָף לְפָחוֹת אֶת הָעֲשָׂרָה פְּתִיתִים שֶׁל בְּדִיקַת חֲמֵץ וְיִקִּים בְּזֶה אֶת מִצְוֹת "תְּשֻׁבִיתוֹ" כְּתוּבָנָה.

י. מִי שְׂאִין לוֹ חֲמֵץ, יִקְנֶה כְּזֵית חֲמֵץ וְיִשְׂרָפוּ בְּאֵשׁ לְקִים מִצְוֹת "תְּשֻׁבִיתוֹ".

יא. אִם אִין לְאָדָם שׁוֹם דְּבַר שֶׁל חֲמֵץ לְשִׂרְף, יִשְׂרָף לְפָחוֹת הַכֹּלִים שֶׁחֲפֵשׂ אֶתָּם אֶת הַחֲמֵץ, כִּךְ שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח מִמֶּנּוּ מִצְוֹת שְׂרַפַת חֲמֵץ.

יב. מִי שֵׁיֵשׁ לוֹ בֵּן אוֹ חֲתָן שְׁסִמוּךְ עַל שְׁלַחְנוֹ וְאֲפֵלוּ לְפָרְקִים, לְפָנֵי הַחַג יִזְכֶּה לְבֵן אוֹ לְחֲתָן אֶת הַחֲמֵץ כִּךְ שְׂיִוְכַל לְקִים מִצְוֹת תְּשֻׁבִיתוֹ.

יג. וְיִשְׂרָף אֶת הַחֲמֵץ בְּחִצְרוֹ וְלֹא בְּבֵיתוֹ, מִשׁוֹם שֶׁהַשְּׂרָפָה הִיא כְּנֶגֶד הַנוֹתָר, וְהַנוֹתָר אִין עוֹשִׂים בְּבֵית.

יד. אֲסוּר לְהַנּוֹת מִשְׁלֵהֶבֶת שֶׁל חֲמֵץ, הֵן כְּשֶׁקְשׁוּרָה בְּגַחְלַת וְהֵן כְּשֶׁאֵינָה קְשׁוּרָה. וְעַל כֵּן אֲסוּר לְהַתְּחַמֵּם נֶגֶד הַשְּׁלֵהֶבֶת אוֹ לְהַדְּלִיק מִמֶּנָּה גֵר, וְהוּא הַדִּין בְּשָׂאֵר הַנְּאוֹת.

טו. מִתָּר לְעֲשׂוֹת מִצְוֹת כְּסוּי הַדָּם בְּאִפְרֵי הַחֲמֵץ, שְׁמִצְוֹת לֹא לְהַנּוֹת נִתְּנוּ.

טז. לֹא יִזְרַק לְתוֹךְ הָאֵשׁ גֶּפֶט אוֹ שְׂאֵר דְּבָרִים שְׁפּוֹגְמִים אֶת הַחֲמֵץ, עַד לְאַחַר שְׁנִשְׂרָף מִמֶּנּוּ לְכָל הַפָּחוֹת כְּזֵית מִהַחֲמֵץ.

יז. דָּאֵם יִזְרַק גֶּפֶט, יִפְגֵּם מֵאֲכִילַת כֶּלֶב וְלֹא יִקִּים מִצְוֹת "תְּשֻׁבִיתוֹ" עַל יְדֵי שְׂרָפָה. דָּאֵם כְּבָר נִסְרַחָה וְנִפְגְּמָה שׁוֹב אִין עֲלִיו חַיִּיב שְׂרָפָה. אֲלֹא יִשְׁפָךְ סְמוּךְ לָהּ וְלֹא עַל הַחֲמֵץ מִמֶּשׁ.

יח. שׁוֹרְפִין הַחֲמֵץ קָדָם זְמַן אֲסוּרוֹ, כְּדִי שֶׁהַשְּׂרָפָה וְגַם הַבְּטוּל שְׂאֲחֲרִיו יִהְיוּ בְּזְמַן הַתָּר, שְׁעֵדִין הַחֲמֵץ שְׁלוֹ. וְנִכּוֹן לְכַתְּחֵלָה לְהִשְׁאִיר כְּזֵית חֲמֵץ וְלִבְעָרוֹ בְּשִׁרְפָה, כְּדִי לְקִים מִצְוֹת "תְּשֻׁבִיתוֹ" כְּתוּבָנָה. וְאִם נִתְּאָחַר הַזְּמַן וְאֵינוֹ יָכוֹל לְשִׂרְפוֹ, יִבְטֵל מִתְּחֵלָה

ואחר כך ישורף. ונוהגים לשורף החמץ ביום.

(והטעם דמבטלים שתי פעמים, הן בלילה אחר הבדיקה והן ביום אחר השרפה, (עין בטור סי' תלד, ובמשנה ברורה ס"ק יא) דלא רצו לסמך על בטול היום לחוד, שמא ישכח מלבטל עד שעה ששית. ובבטול שבליילה לא סגי, דלא בטל החמץ שהשאיר או שקנה ביד בבקר).

יט. יש חקירה באחרונים האם שרפת חמץ צריכה להיות דוקא ביד ימין או אפשר גם ביד שמאל, ומובא ברבותינו שדוקא לולב ודבר שמברך עליו צריך להיות ביד ימין, אבל שרפת חמץ אפשר בשתי ידיים ולא דוקא בימין.

כ. כשהגיע זמן שרפת החמץ לא יעשה שום מלאכה, רק יקים דברי רבותינו באימה ויראה ושמחה מרבה.

כא. אסור לעשות מלאכה משיגיע זמן שרפת חמץ, דהינו מתחלת שעה ששית עד שישורף החמץ. ומכל מקום, הינו דוקא מלאכה שאינה שיכת לפסח. אבל מלאכה השיכת לפסח, שרי. ויש אומרים דאין צריך להחמיר על זה אלא בחצי שעה קדם סוף זמן שרפת חמץ.

כב. קדם שעה ששית (שזה שעת האסור) יכול לתן חמצו לנכרי ואין צריך לבערו מן העולם. אבל בכל אפן טוב להניח מחמצו לכל הפחות כזית, כדי לקיים בו מצות "תשביתו" כתקונה על ידי שרפה.

כג. דעת הרבה מהפוסקים שמתר לתת את חמצו לפועל נכרי שלו, שמזונותיו עליו. אבל יזהר שלא יאכל הפועל את החמץ בביתו, כדי שלא יחשדוהו שפורע חובו בחמץ.

כד. לכתחלה ישורף האדם את החמץ שלו, דמצוה בו יותר מבשלוהו. ואם אנוס הוא, יתן בידי שליח.

כה. אי אפשר לעשות גוי שליח לשורף את החמץ, דאין שליחות לנכרי ואין מקים בזה מצות תשביתו.

כו. וכן לא יעשה שליח קטן פחות מחיוב מצות.

כז. אחרי ששורף את החמץ יגער את הכיסים שלו.

כח. טוב לחזר ולבטל את החמץ פעם שנית ביום יד' כדי לבטל החמץ שקנה או ששיר לעצמו לאכל, ולא נתכון לבטל בלילה.

והרבה נוהגים לומר נסח הבטול שלש פעמים, וכל בני הבית יאמרו נסח "כל חמירא", ובפרט בבטול היום.

כט. והבטול ביום יהיה אחרי שרפת חמץ, בחמץ שלו וקדם שעה ששית. אבל אם עבר שעה ששית, שוב אינו יכול לבטלו. והבטול אינו צריך להיות בפני אחרים ומספיק שיהיה בינו לבין עצמו, ויאמר הבטול שלוש פעמים בקול.

ל. והנהגה טובה שנהגו אבותינו ורבותינו, ויסודה על פי דברי רבנו החיד"א (מורה אצבע סי' ז, אות רג) וכן רבנו ה"בן איש חי" (פרשת צו, אות ז) וב"כף החיים" (ס"ק כח) שכל אחד מבני הבית יאמר בקול שלוש פעמים "כל חמירא" בזמן שרפת חמץ.

לא. אחרי שרפת החמץ ירהר בתשובה שלמה, ויאמר התפלות שנתקנו על בטול החמץ והעסה שבנפש האדם, שגם אותם מכון לבער מן הארץ.

לב. מי שהיה טרוד וצריך לילך לעסקיו בערב פסח, ולא יהיה בביתו קדם זמן שרפת חמץ, וגם במקומו לא יוכל לשורף החמץ קדם זמנה, יכול לשורף החמץ בעצמו מיד בבקר. וקדם זמן שרפת חמץ יבטל החמץ במקום שהוא, ואם אינו יכול לשורף החמץ בעצמו אלא על ידי שליח, אזי יודיע השליח על ידי הטלפון אחר השרפה, כדי שבעל הבית יבטל החמץ אחר השרפה.

הלכות והנהגות מכירת חמץ:

א. מנהג העולם למכור לנכרי חמץ שנשארו ברשותו, שאינו רוצה לבערם מן העולם. וצריך שיהא מכירה גמורה ולא על מנת להחזיר. ועל כן צריך המוכר להחליט בדעתו שמוכר או נותן חמץ זה לנכרי במכירה גמורה, ואם יבא הנכרי בפסח לטל חמצו יתננו לו בלי שום עכוב ומענה כלל, אפלו לא שלם לו עדן הכל.

ב. כשמוכר חמצו לנכרי, והחמץ מנח בבית ישראל (כמנהגנו), צריך למסור מפתח ביתו להנכרי כדי שיוכל להכנס בו בכל עת שירצה. ומנהג העולם להקל בזה, אבל על כל פנים צריך להתנות עמו שנותן לו רשות לקח המפתח ולכנס בו בכל עת שירצה. ואסור לו להניח חותם או מנעול על החדר כדי שלא יוכל הנכרי לטל את החמץ, דמוכח מזה דכל המכירה לא היתה רק הערמה בעלמא.

ג. חמץ השיך לשתפים, כגון שיש להם חנות חמץ בשתפות, ימכר אחד מהם בשליחות וברשות חברו, וכן יעשה בבגין משתף או שאר מקומות צבור, כגון בית הכנסת ובית המדרש ובגני ישיבות ומוסדות שמוכרים החמץ שברשותם, יעשה אחד מהם שליח למכרו.

ד. חמצו של ישראל מומד אסור בהנאה, דדינו כישוראל. ועל כן אסור למכור לו חמצו, וגם משום לפני עור. ובדיעבד אם מכר חמצו לישראל מומד בדבר מועט מפני שהוא מכיר ויודע בו שיחזיר לו אחר הפסח, יש מתירים בהפסד מרבה, שיאמר להמומר שיחליף החמץ עם עכו"ם על חמץ אחר או שימכרנו והיו אותם החליפין או הדמים מתרים.

ה. מתר למכור חמצו לנכרי עבדו (שכיר יום) הדר עמו בבית, ובלבד שיוציא הנכרי החמץ מבית ישראל. אבל אין קפידא אם הנכרי גופא משרת לישראל ודר עמו בבית.

ו. כשנותן חמצו לנכרי במתנה צריך הנכרי

ז. אם אפשר כגון שהחמץ לפנינו, יעשה הנכרי גם קנין משיכה. והמנהג להקל שאין מוציאין החמץ מביתו לרשות עכו"ם, אלא משכירים מקום החמץ להנכרי, שמיחדים איזה מקום כגון חדר או תבות וארונות מיחדים ומניחים בהם כל חמצו, שמוכר ומשכיר אותו מקום ואגב זה יהיה נמכר כל חמצו. ויהיה בעגין שהעכו"ם יוכל לכנס לטל חמצו בכל עת שירצה.

ח. בנוסף לקנין שעושים עם הנכרי הקונה את החמץ, כותבין שטר מכירת חמץ, והמוכר וגם הקונה (הנכרי) חותמן שם על שטר המכירה. ואין צריך להחתים עדים על הדבר, ובגסח שטר מכירה איכא דעות ומנהגים שונים.

ט. מי שאינו יכול למכור החמץ בעצמו, יכול למנות שליח למכור בעבורו, ואפלו אשה נאמנת, אבל שליח עכו"ם אינו נאמן. אבל לכתחלה ימכר בעצמו דמצוה בו יותר מבשלוחו. ומי שנתמנה לשליח, יכול למנות שליח אחר. וכל זה בעצם המכירה להנכרי, אבל מה שנוהגין עכשו למנות הרב למכירת חמץ, יכול לשלח קטן או עכו"ם לרב למנותו שליח. ואפלו להודיע את הרב על ידי הטלפון שרוצה למנות שליח למכור חמצו מהני.

י. מכירה שלא מדעת המוכר אינו כלום, אבל אם המוכר יודע מהמכירה, אף על פי שחברו לא עשאו שליח למכור, מהני המכירה ויכול למכור חמץ של חברו שלא בידיעת חברו. ועל כן אם רואה שחברו נאנס ולא מכר חמצו או חולה השוכב בלי הפרה לא עלינו, ימכר חברו את חמצו, גם שלא בידיעת בעל הבית, דזכין לו

לאדם שלא בפניו ושלא בידיעתו.

יא. מתר למכר לנכרי חמץ שלא בא לעולם עדין, כגון שמוכר לו הזכות אם יקנה לו אחד חמץ באמצע הפסח, שיהיה מכור לנכרי ובפרט כשעושה עם הנכרי תקיעת כף כמנהג התגרים, דאז קונה מתורת סיטומתא דהוי זבינא מעליא ומנהגי, אף בדבר שלא בא לעולם.

יב. מנהג אבותינו ורבותינו שלא כל אדם באפן פרטי ילך למכר לנכרי את החמץ, אלא ממנים תלמיד חכם שבקי טוב בכל ההלכות והדינים והמנהגים, והממחה הוא שליח של הרבים למכר לרבים את החמץ, ולא יעמד כל אחד וימכר כי תקלות רבות יכולות לצאת מדבר זה.

יג. אם אחר שעשה את הרב שליח למכר חמצו, קנה עוד חמץ, צריך לכתחלה למנות הרב מחדש על המכירה ההיא, ובדיעבד אם לא עשה כן אלא הניחו באחד ממקומות הנמכרים, מהני המכירה גם לחמץ ההוא, כיון שמנח במקום שנמכר. דגם כששכח ולא כתב בשטר המכירה כל החמץ שיש לו, מהני המכירה על כל החמץ.

יד. יש אוסרים לכנס לחדר שנמכר לנכרי או לקח איזה חפץ (שאינו חמץ) ממקום שנמכר לנכרי, אלא אם כן נכתב בשטר מכירה שיש רשות למוכר על זה. ויש מתירים אפלו לא נכתב כן, ובלבד שיהיה באקראי בעלמא. ובכל ענין אין להקל אלא כשיש צורך בדבר, אבל שלא

לצורך לא ישתמש במקומות הללו. ומי שטעה והכניס בתוך שאר דברים שנמכרו לעכו"ם דברים שהם מצרכי פסח, הרי זה מכירה בטעות ויכול להשתמש בהם בפסח.

טו. יש דעות שונות אם יקדים מכירת חמץ לבטול (והשרפה), או יקדים הבטול להמכירה. ויש נוהגים לבטל שתי פעמים, אחת לפני המכירה, ופעם שניה אחר המכירה וזמן מכירת חמץ במקומות שרוצה להפקיע עצמו מלבדק.

טז. מי שיש לו חמץ במדינה אחרת, שאין השעות שוות למדינה שהוא שוהה שם בפסח. כגון שהוא בארץ ישראל ויש לו חמץ באמריקה, שיש הבדל של כמה שעות ביניהם, צריך למכר חמצו קדם שיתחיל זמן האסור במקום ששוהה שם, ולכתחלה יש להחמיר גם על מקום שנמצא שם החמץ.

יז. המוכר לנכרי כלים שחייבים להטבילם (שנקנה מן הנכרי), דעת הרבה אחרונים דכשחוזר לקנותם מן הנכרי אחרי פסח חייב להטבילם בלא ברכה. ואף שיש מקלים בזה וסבירא להו דאין צריך להטבילו, מנהג הרבה בני אדם לחוש לדעת המחמירים ואין מוכרים לנכרי כלים החייבים טבילה, אלא משאילים או משכירים לנכרי, ומוכר חמץ הדבוק עליו. וכל זה רק בכלים מלכלכים בחמץ שקשה לנקותם, אבל כלים נקיים, אף שבלוע בהם חמץ אין צריך למכר מעקר הדין.

הלכות והנהגות תענית בכורות:

אברהם (בתחילת הסימן), דבמדינתנו נהגו להחמיר. אמנם ב"פרי חדש" (ס"ק א) כתב דהמקלין לאכול בסעודת מצוה לא הפסידו, וכן מובא בסידור היעב"ץ.

ואם כן, לכאורה לפי דברי ה"פרי חדש" והיעב"ץ המיקל לאכול בסעודת סיום מסכת לא הפסיד, דגם סעודת סיום היא סעודת מצוה כדמובא ברבנו הרמ"א זצוק"ל (סימן תקנא סעיף י, וביו"ד סימן

הנה הגמרא (פרק בתרא מסכת סופרים ה"ג) הבכורות מתענים בערב פסח. והטעם, זכר לנס שניצלו ממכת בכורות. וכן הובא מנהג זה בירושלמי (מסכת פסחים, פרק י, הלכה א), וכן נפסק בטור ובשו"ע (ס' תע).

ובסעודת ברית מילה כתב בעולת שבת (אות א) בשם מהר"ש הלוי דיכולים הבכורות לאכול, אך מסיים דהמחמיר תבוא עליו ברכה. וכתב במגן

רמו סעיף כו). וכן נתפשט המנהג בכל מקום בערב פסח, שאחד עושה סיום מסכת כדי לפטור הבכורות מתענית.

אמנם ב"תשובה מאהבה" (ח"ב סימן רסא) כתב דאינו נכון, דדווקא סעודת מצוה שזמנה קבוע כעין סעודת מילה, בזה יש מקום להקל. אבל סעודות סיום שאין זמנה קבוע, ודאי אינו ראוי לעשות בערב פסח בשביל בכור. ומובא בשם ה"גודע ביהודה" בצרוף הרבנים ובית דין הגדול, דמי שעושה סיום בערב פסח, בין בשביל עצמו וכל שכן בשביל בכורות אחרים, זה לא על פי הוראת חכמי התורה, ע"ש. וכן כתב בשו"ת "התעוררות תשובה" (ח"א, סימן קד). וגם רבנו ה"חתם סופר" לא היה ניחא ליה בהיתר זה, כדמובא (מנהגי החתם סופר בתוספות פ"י, אות ד).

ובקונטרס "תהילה למשה" בסופו הובא שגם רבנו ה"ישמח משה" היה בכור, ולא רצה לסמוך על סיום מסכת. אבל בשו"ת "תורת יקותיאל" (סימן נט) הביא בשם ה"ישמח משה" להיפך.

והנה לדינא בימינו אנו, הרבה אחרונים מקיימים המנהג (שו"ת פרי השדה ח"ד סימן נו, שו"ת ריב"א א"ח סימן לח, ספר פרם שלמה אלף לך שלמה סימן שטז ש"ז, שו"ת עולת שמואל סימן נח, ערוגת הבושם סימן תלט, וע' בצרוף השלחן (ס"ק ה), ובתוספות חיים על החיי אדם כלל קכט, ס"ק יד).

והנה יש להקל לאכול בסעודת סיום אף שלא בזמן קבוע. ואין להחמיר בתענית זו שהדורות חלשים, ויש לחוש שיזיק להם התענית לאכילת הלילה מצה מרור ושתייית הד' כוסות. וגם דיש אומרים שאין התענית חיוב כל כך.

ועיין ב"ברכי יוסף" (ס"ק א) דפשטן של דברים משמע שמסקנת הירושלמי דאין מתענין הבכורות. (ע' בספר "פאר יצחק" פרק כה, ובנימוקי א"ח ס' תעב, ובשו"ת ויצבור יוסף סימן ז). ובפרט אם אין עושין סעודה ממש, אלא אוכלין מיני תרגימא בזה יש לצרף גם דעת רבנו יחיאל הובא בבית יוסף דהבכורים מותרין לאכול מיני תרגימא.

ובישועות יעקב (ס"ק א) כתב דיש לסמוך על זה בשעת הדחק.

וכך נהגו אבותינו ורבותינו שהיו שואלים אם התענית תגרום צער בסעודת החג, ואם היה אומר האדם כן, היו מתירים לעשות סעודת מצוה, אפילו שאין היא סעודה קבועה.

והנה כל המקור של סיום מסכת הוא בגמרא (שבת דף קיח) דאמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה, עבידנא יומא טבא לרבנן. וכתב בשו"ת בית ישראל (סימן מז) דמזה ראיה דגם סיום משניות חשוב סיום, דבימי אביי לא היה אלא הששה סדרי משנה, שלא היה עדין הגמרא מסודרת. ועוד ידוע שרבי ישראל מרוזין זצוק"ל ציוה לאנשים שילמדו מסכת משניות לעשות סיום אחר תענית תשעה באב ושיאכלו בשר. וכן הובא ב"דעת תורה" (סימן תקנא) בשם הרב הקדוש מקומרנא זצוק"ל.

והנה ב"יהי רצון" שאומרים בסיום מסכת הנוסח הוא כן תעזרני להתחיל מסכתות וספרים אחרים ולסיימם, הרי דגם בסיום ספר עושין סעודת מצוה. וב"פני יהושוע" (ברכות דף י"ז) כתב על הא דאמרו רבי יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי וכו', דהנה דרבי יוחנן כד מסיים ספרא דאיוב היה רגיל לעשות סעודת סיום, ע"ש.

והנה דבר זה ארוך, ובע"ה בבוא היום בלי גדר נאריך בזה, ולקוצרים אמר ברוך. אם יש סעודת מצוה, וקושי לצום ולהיות מרוכז בליל הסדר, יעשה סיום מסכת.

כ. אונן בכור מתענה בערב פסח, ולא ילך לסיום מסכת. ואם קשה לו הצום יאכל מעט.

הלכות והנהגות שבת שחל בו ערב פסח:

ימתין עד שהתבשיל לא יהיה בחם שהיך סולדת בו, והמחמיר תבוא עליו ברכה.

ז. בשבת שחל בו ערב פסח, טוב להשתמש בכלים מפלסטיק, שבכל סוף סעודה יאסף את המפה עם הכלים ויקשר בשקית ויפקיר באשפה.

ח. וכן יבשל כל תבשילי השבת בכלים של פסח וישפר מהכלים הכשרים לפסח לכלים מפלסטיק, שהם גם כשרים לפסח. ובסיום הסעודה ישליך את הכל לאשפה.

ט. יזהר שלא יאכל בשבת שחל בו ערב פסח במקום שיש שטיחים, כי יכול להשתרבב בשטיח פרורים.

י. יזהר לא להכין מאכלים לשבת שהם חמץ, משום שתהיה בעיה איך לשטף את הכלים.

יא. ישתדל לאכל בשבת שחל בה ערב פסח במפה של פלסטיק, שבסוף הסעודה יוכל להשליכה לאשפה.

יב. בסוף הסעודה ינקה את רצפת הבית, שלא יהיה ח"ו פרורים. ואם יש מקום שנדבק חמץ, אפשר לשפר רק על המקום מעט מים, ויזהר מסחיטה בשבת.

יג. ינקה השנים על ידי קיסמי שנים, ואם יש מברשת מיוחדת לשבת ינקה על ידה, אבל בלי משחה ובלי מים. ואחרי כן יצניע את המברשת במקום מצנע, שלא יראנו כל הפסח.

יד. מי שמשליך את החמץ לבית הכסא של ימינו, נקרא בעור.

טו. אחרי שגמר לנקות ולבער כל החמץ שברשותו, יבטל החמץ קדם שעה ששית ויאמר "כל חמירא" וכו' וכדרך שאומר בכל ערב פסח אחר שרפת החמץ.

טז. סעודה שלישית, ערב פסח שחל בשבת שאסור לאכל פת אחר מנחה (לא חמץ ולא מצה), יקים סעודה שלישית באכילת בשר ודגים ופרות

א. ערב פסח שחל להיות בשבת, בודקים את החמץ ביום חמישי לעת ערב, דהינו ליל י"ג ומברכים על הבדיקה. ואחר כך אומר "כל חמירא" וכו' ומבטל את החמץ כמו בכל שנה. וקדם הבדיקה אסור לאכל, והוא הדין בשאר דברים האסורים בכל שנה לפני הבדיקה, ויש להזהר בחמץ שמשירין לאכילה בשבת, להניחו במקום מצנע שלא יגררו ממנו קטנים וכדומה.

ב. שכח לבדק בליל ששי, יבדק ביום בנר ובברכה. ואם שכח לבדק גם ביום וגזכר ליל שבת, יש מתירים לומר לנכרי להדליק נר ולטלטלו כדי שיוכל הישראל לבדק לאורו, ויש שאוסרים. ואם יש לו נר אלקטרוני דולק בבית יכול לבדק לאור האור האלקטרוני אבל בלא ברכה. ויש אומרים שיבדק במוצאי שבת (ליל יום טוב). ויש אומרים דאם כבדו את הבית קדם הפסח ושכח לבדקו לאור הנר, ימתין מלבדק עד מוצאי יום טוב ראשון.

ג. זמן בעור חמץ בערב שבת. וטוב לבערו קדם שעה ששית כמו בכל השנים, כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער אחר חצות.

ד. ואין אומרים "כל חמירא" אחר השרפה, אלא יבטלנו ביום השבת אחר הסעודה, קדם סוף זמן בעור חמץ. אבל ה"הי רצון" אחר שרפת חמץ יכול לומר כמו בכל השנים. ובדיעבד אם שכח ולא שרפו בערב שבת קדם שעה ששית, יכול לשרפו גם אחר כך עד זמן כניסת השבת.

ה. יש מחלקת באחרונים בשבת שחל בו ערב פסח, אם היה אוכל בסעודת שבת לחם, האם אפשר לסלק את הלחם ולהמשיך הסעודה, או לברך ברכת המזון. ואבותי ורבותי נהגו לברך ברכת המזון ולסלק השלחן.

ו. אנחנו מקפידים שלא לערות תבשיל רותח מכלי של פסח לכלי חמץ, דצנור שמערה מזה לזה מחבר בליעת החמץ לכלי של פסח. אלא

או בשתיית יין, ואחרי כן מזמרים כל הזמירות שנוהגים בסעודה שלישית, ולא יאכל הרבה.

יז. הכנת ליל הסדר בשבת וערב שבת: אסור להכין בשבת שום דבר לצורך הסדר, משום אסור הכנה. אלא יכין הכל מערב שבת כגון עשית החרסת, בדיקת העלים של המרור, פרוד המרור. וכל דבר שיש בו הכנה משבת ליום טוב אסור.

יח. יזהר שלא ישאיר המרור במים כל השבת שלא יהיה כבוש, כי בכבוש לא יצא.

יט. וגם בעגנן הלבוש, לא יתלבש בשבת לכבוד החג. אלא מקדם בצהרים יתלבש, שגם יהיה

לכבוד שבת הלבוש. ואם לא, ימתין עד צאת שבת ואחרי כן יתלבש לכבוד החג.

כ. אם חושש שנדבקו פרוורים בבגדיו ממאכלי השבת, ודאי שמתר להחליף הבגדים לכבוד החג. כא. מתר לישן בשבת בכדי שיהיה לו כח להשאר במוצאי שבת שזה ליל הסדר ער. אבל בתנאי שלא יגיד בפיו שהולך לישן כדי שיהיה ערני בליל הסדר.

כב. העושה ערובי חצרות בערב שבת, יעשהו בשנה זו בערב שבת ויעשהו במצה (משום שהמצה ראויה למאכל לקטן). ואם עשה הערוב בלחם, יאכל את הלחם בשבת.

הלכות והנהגות ליל הסדר:

עריכת השולחן:

ג. אבותינו ורבותינו הקדושים היו משתדלים בכל כוחם, שליל הסדר יהיה ערוך בכלים נאים ביותר, ברב עם הזרת מלך. וכמה שיכול יותר לפאר ולהדר את שלחן הסדר.

ד. כתב בשו"ע (שם, ס"ב) יסדר שלחנו יפה מכלים נאים כפי כוחו. ובפשטות הכונה שהכלים שצריך להן יהיו כלים נאים.

אכן במהרי"ל (בה ההגדה) כתב, שאפילו כלים הממושכנים בידו מן הגויים, מותר לשים על שולחן מיוחד לשמוח בראיתם. וכתב בחק יעקב (ס"ק ד) דמשמעות המהרי"ל שמתיר לשים על שולחן מיוחד לראותם, בלי שימוש. ומשמע לראותם בלי שימוש.

(והנה יש מקפידים שכלי או חפץ של גוי שניתן בהשאלה לא להשתמש בו, כי הכח של הסיטרא אחרא עליו. ובליל פסח מתירים, משום שבבילה הזה אין כח למזיקים)

ה. ובספר ויגד משה (סימן א) הובא בשם הגאון רבי הלל מקלמאי זצוק"ל, שנהג לעטר את השולחן הסדר עם כל חבוריו שהיו לו וגם בכתב יד, ואמר דוד המלך אומר: "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף" והדברי תורה הם טובים מכל הכלים מזהב שבעולם.

א. זוכרים אנו את הימים האחרונים בחינו של מר זקני זצוק"ל, איך הקפיד בשארית כוחותיו על "זה אלי ואנוהו" שיביאו לו מחו"ל בגדים חדשים לברך שהחינו, בזמן בדיקת חמץ ובזה לצאת ידי חובה. איך השלחן מבעוד יום מוכן הוא, בידיו הקדושות הקפיד לעמד על המלאכה שהכל יהיה דבר דבר על אפניו, כבני מלאכים ממש.

ובכל רגע היה מזהיר את בני ביתו, הקב"ה עם פמליה של מעלה יורדים בליל הסדר, תזהרו תעשו הכל באימה וביראה ובשלמות גדולה. והיה מדבר הרבה על תשובה מאהבה, שזה עבודת היום של ליל הסדר, לקבל עול מלכות שמים מאהבה, ואז השכר כפול ומכפל, שזדונות נעשות כזכויות, ורק מלך רחמן יכול לעשות כדבר הגדול הזה.

ב. מובא בשו"ע (ס' תעב ס"א) יהיה שלחנו ערוך מבעוד יום כדי לאכול מיד כשתחשף. ובספר מאמר המנהגים למהר"י חאגיז הובא, דיש נוהגין להכין השולחן שעושין בו הסדר ג' ימים קודם חג הפסח, זכר לקרבן פסח שהיו מבקרין אותו שלושה ימים קודם הפסח.

ו. ונהגו בבית אבותי הקדושים, שבִּלְלִיל הַסֵּדֶר לא לסדר את השלחן על ידי פועלים גויים, אלא רק על ידי יהודים. וכן מובא ב"יסוד יוסף" (פרק פה) שחלילה לתקן הסיבה על ידי שפחה נוכרית, כי אם ישראלית, ועיין במגן אברהם (ס"ו סתם). ומה טוב מאוד על ידי ישראלית הטהורה, ומכל שכן בתולה שלא ראתה גדות עדין, פשיטא טוב וחשוב מאוד.

(וזכרים אנו בבית מדרש זקני הקדוש זצוק"ל, ששולחן הסדר היו מסדרים הנכדים והנכדות הקטנים) ובסידור ה"חתם סופר" הובא, שה"חתם סופר" היה מסדר בעצמו את השולחן.

ז. נהגו אבותינו ורבותינו להניח על השלחן של הסדר שושנים. ורבי חיים פלאגי בספרו "נפש החיים" (אות ש' ערך שושנה) נתן טעם שנוהגים להניח שושנה בשלחן בליל הסדר, על פי מה שמובא במדרש על הפסוק: "כשושנה בין החוחים", מה שושנה מתקנת לשבתות וימים טובים, כך ישראל מתקנים לגאלה של מחר. ואם כן, פסח נאה ויאה להיות מרבה בשבילו, כי הוא יום טוב ומוכן לגאלה.

ח. מובא ברבינו ה"בני יששכר" (ניסן מאמר ה, אות כ"א) נהגו בתפוצות ישראל לעשות גר מיוחד לסדר ליל פסח, וקורין אותו גר מה נשתנה, ודבר חשוב עם סודות גדולים דבר זה.

ואפשר לבאר על פי דברי המקובל הגדול בעל "ברית כהונת עולם" על שאלת הבן ששואל בלשון מה נשתנה הלילה הזה וכו', כי בכל הלילות, בכל השנה. הנה לילה הוא בבחינת גוקבא שם ב"ן, והיום חיבור הדוכרא שם מ"ה. חיבור מ"ה ב"ן נקרא "זמן" במספרו.

והנה הלילה הזה נאמר בתורה במספרו מ"ה ב"ן, כי הלילה הזה נשתנה מכל הלילות שמתחבר מ"ה עם ב"ן. ועל כן "הבן" שואל "מה" נשתנה הלילה הזה, עכ"ד עי"ש. על כן אמרו שהלילה הזה הוא לילה כיום יאיר, ומעתה תבין מנהג ישראל, מכינים גר וקורין אותו גר מה נשתנה.

ובספר "ילקוט אברהם" (סימן תעב) כתב יותר על דרך נגלה, דכיון דאמרו שהלילה הזה כיום יאיר, והוה נהיר לילה כיומא דתקופת תמוז, כדאיתא בזוהר הקדוש (ח"ב, דף לה ע"ב), על כן כדאי לרמוז גם גדול זה, ומדליקין גרות גדולים ויפים וקורין אותן מה נשתנה, כי הלילה הזה נשתנה מכל הלילות.

ומה טוב כל בני הקהילה הקדושה ידליקו על שולחן הסדר גר מיוחד, ויחדו אותו מפה ולהבא עד ביאת גואל צדק, יקרא גר מה נשתנה, והאור הגדול הזה יאיר עלינו כל הימים.

סדר הקשרה:

ט. הנה מובא בגמרא (פסחים קיד) הביאו לפנינו (לפני בעל הבית קודם אמירת ההגדה) מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין.

והענין מה שמביאין אותן הדברים עוד קודם אמירת ההגדה, נתבאר היטב בשו"ע הרב (סימן תעג, סעיף כ) המצה משום שדרשו "לחם עוני" לחם שעונין עליו דברים הרבה, דהיינו אמירת ההגדה. ועוד נאמר "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר" לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך.

לפיכך צריך שיהא גם המרור לפניו בשעת אמירת ההגדה. ועוד שצריך לומר עליו מרור זה וכו'.

ותיקנו שיהיה לפניו חרוסת בשעת אמירת ההגדה, שהחרוסת היא זכר לטיט, לכך צריך להיות על השלחן בשעה שמספר שעבוד מצרים.

ועכשיו שחרב בית המקדש תיקנו חכמים שיהיו על השלחן בשעת אמירת ההגדה ב' מיני תבשילין, א' זכר לפסח וא' זכר לחגיגה.

י. והנה מובא בגמרא הביאו לפנינו וכו', ולא נזכר כלום מקערה. ועיין גם ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פ"ה, ה"א) שכתב מביאין שולחן ערוך ועליו מרור וכו'. אבל בשאר הראשונים, וכן בטור ובשו"ע (סימן תעג) כתבו שמביאין לפני בעל הבית קערה שיש בה מצה וכו'.

ועין בספר "ויגד משה" (סימן ב, אות ד) שכתב דלפי הנראה המנהג נתהוו מהא דמבואר בגמרא שעוקרין את השלחן לפני מי שאומר ההגדה, והיינו שאחר שהביאו לפני מי שאומר הגדה השלחן שעליו אותן הדברים, שוב עוקרין אותו מלפניו כדי שיראו התינוקות וישאלו.

וכתבו הראשונים דדווקא להן שהיו אוכלים כל א' על שולחן קטן מיוחד לפניו, היו נוהגין לעקור השולחן. אבל שלנו שהם גדולים, נהגו לסלק הקערה דליהוי כעקירת השלחן.

ועל כן בזמן הש"ס שעקרו השולחן, לא הוצרכו להניח אותם הדברים בתוך הקערה, אבל אנו שיש לנו שולחנות גדולים, הוצרכו לתת המצה ויתר הדברים בתוך קערה, כדי שיוכלו לסלק ולהחזירו בנקל.

וכן נראה להדיא במהרי"ל (סדר ההגדה, אות י) שכתב דכל אלו המינים הג' מצות והתבשילים והירקות וחרוסת, כולן יהיו מונחין בקערה, לאפוקי מאותן אשר מונחין מקצתן על גבי השולחן חוץ לקערה שאיך תחשב אז עקירת הקערה במקום עקירת שלחן אם נשארו דברים שם ע"כ.

ולפי זה, מה שכתב ב"מגן אברהם" (סימן תעג, ס"ק כה) דעכשיו לא נהגו להסירם, משום דאין היכר לתינוקות בזה שיודעים שאלו הדברים לא ניתנו על השלחן לצורך אכילה. אם כן, אין צריך להניח אותן הדברים לתוך קערה.

אכן אף אם נאמר כן על דעת נגלה, אבל כבר גילה לנו רבנו האר"י הקדוש זצוק"ל סדר הקערה על דרך גסתה כדמוכא ב"באר היטב" (סימן תעג, סק"ח), וכתב שסידור הקערה הן כנגד ה' ספירות, והקערה בעצמה היא המלכות.

וכן מהר"ל בהגדה שלו כתב בזה דהקערה רומזת על המדרגות הנקראות "כתר" וכו' עי"ש. אם כן, בודאי צריך לדקדק להניח כל אותן הדברים לתוך קערה דוקא.

ושוב מצאתי כן גם בהגה על ספר "סדר היום"

דיש לדקדק מאוד לסדר הכל על הקערה ולא על השולחן, כי הקערה משלימה לעשר ספירות. וכבר האריך רבנו ה"בן איש חי" בספרו "עוד יוסף חי" (פ' צו" אות י-יב).

יא. והנה לשון השו"ע מביאים לפני בעל הבית קערה שיש בה שלש מצות ומרור וחרוסת וכו', וכן הוא בטור. מבואר דהמצות מניחים בקערה אחת עם שאר המינים. וכן הוא להדיא במהרי"ל.

וכן כתב רבנו האר"י הקדוש זצוק"ל (פרי עץ חיים, פ"ו) דהקערה בעצמה שכוללת כולם היא המלכות, והיינו גם המצות כמבואר שם. וכן כתב בסדור "תפילה ישרה".

אבל במהרי"ל (סדר ההגדה, אות טז) הובא בשם רבו מהר"ש ששהיה נוהג להניח את הירקות ואת החרוסת בקערות מיוחדות, ולא הניחם בקערה שבה המצות, כדי שישארו לפניו בעוקר קערה שבה המצות, עי"ש.

ולקוצרים אמר ברוך, הנה מנהג אבותינו ורבנותינו כדעת רבנו האר"י הקדוש זצוק"ל שמניחים הכל בקערה.

יב. הנה כתב ב"חיי אדם" (כלל קל, הסדר בקערה) יניח בקערה ג' מצות ויכסה אותם במכסה כמו בשבת ויום טוב. אך מה שנוהגים לכרוך המצות ומניחים המטפחת בין מצה למצה ומנהג בורות הוא. וכן הובא ב"אורחות חיים" (סי' תעג, אות ו) בשם ספר "מאורי אור" דהמשימין סמרטוט בין כל אחד ואחד מ-ג' מצות יתר כנטול, ובלבול הדעת. וכדבריהם מבואר גם באגדת "מברך" שכתב רק לכסות.

אבל ב"תוספות חיים" (סק"ו) כתב על דברי ה"חיי אדם" דלא ניחא להו למרייהו לומר הכי על מנהגם של ישראל, דמנהג זה נזכר בסדור הרב יעקב קאפל, וכתב טעם על זה כי המצות של הקערה כל מצה ומצה היא מצוה בפני עצמה ורומזים לכונה מיוחדת, ולכן צריך להפסיק בין כל אחת ואחת. מה שאין כן בחלות של שבת,

כל החלות הם מצוה אחת ורומזים על פי הסוד לכונה אחת, ולכן די במפה אחת. וכן נהג הרב בעל התוספות יום טוב על המשניות, וכן נוהגים בכל תפוצות ישראל ע"כ.

וכן היה מנהגו של הגאון מהר"ם אש, וכן מובא שרבנו רבי יואל מסטמאר זצוק"ל היו מונחים המצות ב-ג' כיסין מחולקין, מכל מקום קודם ברפת המוציא הניח כל המצות לתוך כיס אחד. וכן נהגו אבותינו ורבותינו שהיו מבדילים בין כל מצה ומצה, שכל מצה מצוה בפני עצמה.

יג. הנה כתב בטור (סימן תעג) ב' תבשילין אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, מאיזה מין שירצה. ונהגו בבשר ובביצה, ונהגו ליקח זרוע רמז "ובזרוע נטויה". ובטור (סימן תפו) מבואר ליקח זרוע של טלה. וכן כתב ה"בית יוסף" (סי' תעג, ועיין בכף החיים ס"ק ס').

וכן הזהיר על זה ב"יסוד ושורש העבודה" (חובת המועדות, פ"ד), ומכל מקום כתב דרוב נשים עושין צואר של עוף לזרוע. וכן כתב בפרי מגדים (סימן תעג, א"א סק"ז) שנהגו קצת מפרקת של עוף עם בשר שעליו, וכתב שאין ידוע לו טעם למה לוקחים דווקא מפרקת של עוף, דמה לי זה או שאר בשר.

ובספר "אוצר יד החיים" (אות תשי"ב) כתב סמך למנהג זה דכתב בספר האורה לרש"י שמה שאיתא בגמרא חרוסת זכר לתפוח, שהיו נתפחים מפרקתם של ישראל מהחומר שהיו סובלים על כתפיהם, ועל שם זה לוקחים מפרקת.

ובספר "חוקי חיים" (סימן תעג) כתב טעם אחר למנהג זה, על פי מה שכתב ב"ליקוטי תורה" (פרשת וישב, ובשער חג המצות) שיניקת פרעה היה מעורף, על כן צריך לעשות זכר לזה, עיין שם.

אמנם בהרבה מקומות נוטלין ירך של עוף או כנף של עוף, שדומה לזרוע של בהמה. ועיין ב"ויגד משה" (סימן ג, סק"ג) כתב בהגדה חיים לראש, פה עירנו ירוצו ולא יגעו להמציא זרוע

המיומן, ויש סמך לימין מהזוהר הקדוש בפסח הוא דרועא ימינא ע"כ.

ומנהג אבותינו הקדושים לעשות זרוע של טלה, ואם אין טלה כל זרוע אחר.

ובעינין הביצה המנחת בקערה נאכלת על ידי בכור המשפחה למחרת. ואם אין בכור, אבי המשפחה אוכל.

יד. האם כל המסובין יקחו קערה או רק בעל הבית? הנה איתא בגמרא (פסחים קטו) אמר רב שימי בר אשי, מצה לפני כל אחד ואחד, מרור לפני כל אחד ואחד, וחרוסת לפני כל אחד ואחד, וכו'. רב הונא אומר, כולנו נמי לפני מי שאומר הגדה.

ועיין ברשב"ם (ד"ה מצה לפני) דהאידנא שכולם אוכלין על שולחן אחד, לכולי עלמא אין צריך כי אם מי שעושה הסדר. וכן כתב הטור (סי' תעג) דאין צריך להביא קערה אלא לפני בעל הבית, וכן הוא דעת כל הפוסקים.

והנה לשון הגמרא, כולהו נמי לפני מי שאומר הגדה, ופירש הר"ן שדרך הנה שאחד אומר הגדה ואחרים שומעין. וזה לשון השו"ע הרב (סימן תעג, סעיף כד) אין צריך להביא אלא לפני מי שאומר ההגדה דהיינו לפני בעל הבית, אבל בני הבית שהן יוצאין בשמיעה מבעל הבית, אין צריך שיהיו דברים אלו לפניהם, עכ"ל.

והנה במקום שכל אחד קורא את ההגדה אחרי בעל הבית, טוב שלכל אחד שנשוי יקח קערה ויניח לפניו, אך במקום שטורח הדבר, לא ידחקו ודי ומספיק בבעל הבית שיש לו קערה לפניו.

טו. והנה במשנה משמע, שאין מביאין המצה ושאר המינים אלא אחר טיבול ראשון. אכן הטור ובשו"ע (סי' תעג, ס"ה-ס"ו) כתבו שמביאין הקערה קודם הטיבול, תיכף אחר קידוש.

והב"ח (סימן תפו, ס"ב) כתב ליישב גם לשון המשנה, כדי שלא יהיה סתירה לדברי הטור והשו"ע. ובאמת לפי מה שכתב בטור ובשו"ע,

דגם הכרפס יהיה מונח בקערה, ולדעת הרמ"א גם המי מלח, אז ממילא צריך להביא הקערה קודם הטיבול.

אבל ב"פרי מגדים" (סימן תפו, מש"ז ס"ק א) כתב דאנו נוהגין להביא הקערה וכל מה שצריך קודם הקידוש, וכך כתב אבודרהם (פסת, הסדר הראשון). ובמטה משה (סימן תרח) משמע שיש לסדר הקערה עוד קודם שילך לבית הכנסת, וכן משמע ב"עבודת הקודש" במורה באצבע (סימן רז).

וכך יקפידו לסדר הקערה לפני שהולכים לבית הכנסת, וידע האדם שסודות נשגבים טמונים בכל עגין הקערה.

צריכת הסדר:

טז. מנהג אבותינו ביזנו שבלייל הסדר לובשים בגדי לבן ועומדים כמלאכים. דידוע דבכל ליל הסדר הקב"ה יורד עם פמליה שלו לכל בית ישראל, ומשתבח הקב"ה על שמהללים ומשבחים את הקב"ה. ולכן שלא נהיה שונים מן הצבור, ולא כחתן בבית האבל או כאבל בבית חתנים, לובשים בגדי לבן לכבוד האורחים ההדורים, שבאים לביתו של האדם בלייל הסדר.

יז. בלבישת בגדים לבנים בלייל הסדר, הנה מובא בפוסקים ובספרים הקדושים כמה סיבות מדוע ללבוש בגדים לבנים בפסח.

ואחד מן הטעמים, שזה דרך חרות. והט"ז (ס' תעב, ס"ק ג) כתב שהוא שלא תזוח דעתו עליו מפני השמחה על כן ילבש הבגד הלבן שמסמן בגדי מתים.

והמהר"ל (דברי נגידים) כתב שגוון לבן הוא גוון פשוט בלי שום הרכבה, וזה מורה שהגאולה היתה מצד עולם העליון הנבדל והפשוט בכח איתערותא דלעילא, ולא מצד שום עולם המורכב.

(ועוד מובא ב"אמרי פנחס" אות קפא, ובתורת משה לפסח מהדורא רביעאי ד"ה טעם למנה, ובניגוד משה סימן יב)

והנה בהגדה "דברי יואל" (אות סז) הובא, שאצל

רבנו הקדוש רבי יואל זצוק"ל לא לבשו כל המסובין לבן, אלא רק רבנו הקדוש זצוק"ל.

והנה נחזק ונתחזק בקהילתנו הקדושה, שכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים בבגדי לבן.

יח. הקדומים היו נוהגים סימנים, קדש ורחץ, כרפס, יחץ, מגיד, רחצה, מוציא מצה, מרור, כורה, שלחן עורך, צפון, ברוך, הלל, גרצה.

יט. הנה כתב ב"יסוד ושורש העבודה" (חובת המועדות, פ"ו) סימנא מילתא היא בהני חמשה עשר מילות של הסדר קדש ורחץ וכו', כי גרמזו בו סודות גדולים ונפלאים מאוד. והנה בעבודה זו יאמר גם סימניה בפה מלא, דהינו קודם הקידוש יאמר בפה מלא, קדש. וקודם הרחיצה הראשונה יאמר ורחץ, וכן כל הסדר.

וכן כתוב בסדור היעב"ץ ויש מקומות שנוהגים לומר כל הסימנים יחד לפני הסדר, לבד מה שאומרים שוב כל אחד במקומו.

וכך נהגו אבותי ורבותי להדגיש בכל סימן בקול, וכל המסובים חוזרים אחרי הסימן שאמר בעל הבית קדש בקול, ורחץ בקול וכו'.

כ. לחלק לילדים אגוזים בלייל הסדר. הנה מובא בגמרא (פסחים, דף קט) תנו רבנן הפל חייבין בארבע כוסות הללו, אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות. אמר רב יהודה, וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין, אלא מחלקין להן קליות ואגוזין. וכן נפסק בטור ושו"ע (סו"ס תעב) דמצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים, כדי שידאו שינוי וישאלו. והנה רבים אין נזהרים בזה והוא פלא, דהרי עגין זה מבואר בש"ס ובשו"ע.

ויחזקו מחוזקים בקהילתנו הקדושה, להקפיד לחלק לילדים אגוזים. ואף שמכינים גם לילדים ארבע כוסות, שהיינו חושבים שדעת רבי יהודה לחלק אגוזים לילדים במקום ארבע כוסות, ודעת תנא קמא להכין להם ארבע כוסות ולא אגוזים. אך תבוא ברכה גם להכין ארבע כוסות וגם לחלק אגוזים, דמנהג קדום הוא, וודאי שסודות

תורה גנוזים בו.

כא. הסיבה, איך מסיבים בליל הסדר. מנהג אבותינו ורבותינו הקדושים, להסב בליל הסדר בצורה שמניח כריות תחת ידו השמאלית, ונשען עליהם לצד שמאל, מבלי שיניח ראשו על הכר.

והנה רמצינו בגמרא (ברכות דף מו; רש"י, ד"ה בזמן) שהיה מנהגם להסב על המטה ורגליהם על הארץ. וכן מצאנו בגמרא (שבת מג: רש"י ד"ה למיזגא) שכל הסבתו כף היתה, יושב קצת ונשען קצת על שמאלו.

וכן מנהג העולם להסב בדרך זו. וכן כתב ב"דרכי חיים ושלוש" (אות תרד) אמנם בהגדה "חקל יצחק" כתב, הסיבותיו היו במלא קומתו על מיטתו. וב"ויגד משה" (סימן ח, אות ד) כתב דכן נהג הגה"ק בעל "עצי חיים" זצוק"ל, בכל הסיבה שבאכילת מצה, וכן היה מנהגו של מורנו הצדיק הגדול רבינו יואל מסטמיר זצוק"ל, כדמוכא ב"דברי יואל" על הגדה של פסח ע"כ.

כב. והנה הדברים שצריכים הסבה הן ארבע כוסות, שתי הכזיתים דאכילת מצה, כורך, ואפיקומן.

ובאכילת כרפס פליגי האחרונים אי צריך הסיבה. דהנה האבודרהם (פסח, הסדר הראשון) ובקיצור שו"ע (ס' קיט, ס"ג) כתבו דצריך הסיבה. ובספר "דרכי משה" החדש הובא שכן היה נוהג המהר"ם שיק.

אבל ב"שיבולי הלקט" (שיבולת ריח) ובמנהגים (סימן קיט, ס"ג) ו"מטה משה" (סי' תרכו) כתבו שאין צריך הסיבה. וכתב בליקוטי מהרי"ח (סדר הסימנים, כרפס) דכבר נהגו עלמא כהני תלתא סבי, לאכול הכרפס בלא הסיבה.

ולקוצרים אמר ברוך הנה לדעת רבנו ה"בן איש חי" (פ' צו, אות לב) ועוד מגדולי האחרונים הסיבה בכרפס רשות, אם רוצה מיסב, אם לא אינו מיסב.

כג. והנה ברמ"א (סימן תעב, סעיף ז) כתב שלכתחילה

יסב כל הסעודה. אמנם ב"פרי חדש" (ס"ז) כתב דליכא אלא מצוה מן המובחר דכן משמע לשון הרמב"ם. וכן כתב ב"חק יעקב" (ס"ק טז), וכן כתב מפורש ב"כל בו" (כלל כ), שבשאר אכילתו הסיבה רשות, ואם הסב הרי זה משובח.

קדש:

כד. נהגו אבותינו ורבותינו הקדושים זצוק"ל שבעל הבית וכן כל המסבים לא מוזגים את הכוס, אלא כל אחד ימזג לחברו שזה מנהג חרות וגדולה.

והנה כתב ב"דרכי משה" (סימן תפו, סק"א) בשם מהרי"ב דמי שעושה הסדר לא ימזוג בעצמו, אלא אחר ימזוג דרך חרות. וכן נפסק ברמ"א (סימן תעג, ס"א).

והנה ב"תוספות חיים" על ה"חיי אדם" (כלל קל, ס"ק יא בהג"ה) הובא דבהשלמת שערי תשובה הנדפס האריך שדווקא בזמנם שהיין היה חזק והיו צריכים למזוג במים וכו' אין זה כבוד לבעל הבית, אבל ביינות שלנו שאינם צריכים למזגם במים, בודאי עדיף שבעל הבית בעצמו ימזוג הכוס יין, ומצוה בו יותר מבשלוחו.

אבל מהפוסקים לא משמע כן, וכן המנהג לדקדק שלא למזוג בעצמו אפילו ביינות שלנו, ועיין ב"כף החיים" (סימן תעג, ס"ק לא). וכן נהגו אבותי ורבותי, שכל אחד מהמסובין מוזג הכוס יין לחברו.

כה. הנה כתב השו"ע (סי' תעב, סט"ו) תינוקות שהגיעו לחינוך, מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו. ועיין ב"חק יעקב" (ס"ק כז) דהיינו כשהוא בן חמש או שש.

אבל במהרי"ל (סדר ההגדה, ס"ט) כתב שסוגיא דתלמודא משמע ליתן גם לתינוקות שלא הגיעו לחינוך. וכן משמע בסדר היום, וכן כתב בפסח מעובין. ובמקור חיים כתב שמנהגם היה להכין ארבע כוסות אפילו לתינוקות בני יומן.

והנה כתב בעטרת זקנים (סק"ב) דבנו ובני ביתו

הקטנים סגי בכוס קטן שאינו מחזיק רביעית. וכתב במסגרת השולחן (סימן קיט, סעיף א) בשם ספר ארץ חמדה, דכונת העטרת זקנים, בקטן שלא הגיע לחינוך, דבהגיע לחינוך צריך כשיעור. וכתב דכן משמעות שאר הפוסקים, דקטן שהגיע לחינוך בעי שיעור.

וכן כתוב מפורש במהרי"ל (שם) וכן מבאר הריטב"א בראש מסכת סוכה (ד"ה א"ר יהודה) דקטן שמחנכים אותו למצות, יש לחנכו לעשות בהכשר גמור כגדול, דלמא אתי למסרך לכשיגדל שלא לעשותו בפרטי ודקדוקי.

מכל מקום כתב המשנה ברורה (ס"ק מז) דיש לומר דאין צריך לשתות רק כמלוא לוגמו דידיה. אבל בערוך השולחן (ס"ק טו) הבין דברי העטרת זקנים כפשוטו דגם בקטן שהגיע לחינוך אין צריך שיעור, וסגי בכוס קטן. וכן כתב בשו"ת כונת הלב (סימן כח).

והנה דעת אבותינו ורבותינו הקדושים שהיו מיחדים לכל קטן אפילו שלא הגיע לחינוך ארבע כוסות עם השיעור כגדול. וכל המקפיד בדבר זה תבוא עליו ברכה.

כו. אבותינו ורבותינו נהגו לפתח הקדוש של ליל הסדר בפסוקים האלו, "ליל שמרים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים, הוא הלילה הזה לה' שמרים לכל בני ישראל לזרתם".

כז. הנה נהגו בבית אבותינו הקדושים שכל המסבין מקדשים בלחש אחרי בעל הבית.

כח. נהגו אבותינו ורבותינו זצוק"ל לברך בורא פרי הגפן על הכוס הראשונה ופוטרים את השניה. וחוזרים ומברכים על הכוס השלישית שאחר ברכת המזון, ופוטרים את הרביעית.

וברכה אחרונה יברך רק על הכוס הרביעית, כיון שכוס ראשונה ושניה נפטרם בברכת המזון, ואחר כוס שלישית אינו מברך ברכה אחרונה.

דהנה דעת המחבר (סימן תעד, ס"א) שאין מברכים ברכה ראשונה כי אם על כוס ראשון ועל כוס

שלישי. אבל רבנו הרמ"א (שם) כתב דמנהג האשכנזים לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס, וכן המנהג ברוב תפוצות ישראל.

ובענין ברכה אחרונה, שווים דעת המחבר עם הרמ"א, שאין מברכין רק אחר כוס האחרון בלבד.

אבל בנימוקי או"ח (סי' תעד, ס"ק א) הובא שהגאון הקדוש מקומרנא זצוק"ל בעל ההיכל ברכה היה דרכו לברך על הגפן מיד אחרי קידוש. וטעמו היה כיון שמאריכים בהגדה בדברי תורה והסיפור יציאת מצרים יותר משעה וחומש, דהוא שיעור עיכול לדעת רש"י.

וגם לחולקים על רש"י שהשיעור עיכול הוא ו' שעות, מכל מקום באכילה מועטת גם הם יודו לרש"י שהשיעור שעה וחומש, ועל כן לא מהני הברכה האחרונה בסוף הסדר על כוס ראשון. אמנם בנימוקי "אורח חיים" שם יישב מנהגנו, ועיין ב"אשל אברהם".

והנה מנהג אבותינו ורבותינו שמברכים על כוס ראשון וכוס שלישי כדעת המחבר, וברכה אחרונה בסוף כוס רביעית.

כט. הנה דעת המהרש"ל (בתשובה סימן פח, הובא בחק יעקב סי' תעג, ס"ק לד) דרק כוס ראשון וכוס שלישי צריך שטיפה והדחה. וכן הובא ב"דרכי משה" (סימן תפו, סק"ב) בשם מהרי"ב.

אבל בשם ה"תרומת הדשן" הביא שנהגו לשטוף בין כוס לכוס. וכן כתב ב"תוספות חיים" על "חיי אדם" (פלל קל, ס"ק לד) דטוב שיהיה לו כלי מלא מים סמוך לשלחן, כדי לשטוף ולהדיח הכוסות בין כוס לכוס.

ורחמי:

ל. הנה כתב השו"ע (סי' תעג, ס"ו) נוטל ידיו לצרף טבול ראשון, ולא יברך על הנטילה. והטעם מבאר בטור משום דפליגי הראשונים אם האדנא צריך נטילה לדבר שטבולו במשקה, על כן מספק אין מברכין.

כרפס:

לב. מנהג אבותינו ורבותינו שכל אחד מן המסבים על שלחן הסדר מברך לעצמו "בורא פרי האדמה" על הכרפס, ואין סומכים על ברכתו של בעל הבית, ואין מה לחוש לזה משום ברכה שאינה צריכה.

לג. אין נוהגים לטבל הכרפס בחמץ או בחרסת, אלא במי מלח בלבד.

לד. והנה רבנו ה"בן איש חי" (פרשת צו, אות לב) כתב שלא יאכל כל הכרפס שיש בקערה, אלא ישאר בקערה מהכרפס עד אחר המוציא, דצריך שיהיה סוד הקערה שלם עד לאחר אכילת מצה ומרור.

וכן כתב ב"כף החיים" (אות נב) וב"דרכי חיים ושלום" (אות תקפו) כתב דהקערה עם המינים נשארת על השולחן עד אחר הסדר.

וב"יגד משה" (סימן י"ז, אות כב) הובא שכן הוא מנהג בעאלז וסקווירא, וכן נהגו אבותי ורבותי להשאיר מהקערה על השולחן.

יחז:

לה. קדם קריאת ההגדה נוטל המצה האמצעית ובוצע אותה לשתיים. חציה האחד שומרה לאפיקומן ונותנה תחת המפה, וחציה השני ישים בין שתי השלמות. ויש שנוהגים להקפיד לבצע המצה באפן ששני החלקים יוצרים את האות "ה".

והנה הענין מה שבוצעים במצה משום שצריך לקיים מצות אכילת מצה בלחם עני, ודרכו של עני בפרוסה. ובוצעים המצה דוקא קדם מגיד כדי שיאמר עליה הא לחמא עניא. וכתב הפרי מגדים (סי' תעג, א"א, סק"כ) דיבצענה דוקא ביד ולא בסכין כדרך שהעני עושה.

ומה שאין מביאים לכתחלה מצה פרוסה, כבר עמד בזה המהרש"ל (תשובה סימן פח) וזה לשונו יקח האמצעי שלמה, ואף שהוא לפרוסה עומדת ויש לחם משנה זולתו, מכל מקום להדור מצוה

וכתב בט"ז (סק"ו) דמכאן יש תוכחה מגלה לאותן שאין נוהגים בכל השנה לטל קדם שיאכל דבר שטבולו במשקה, דמה נשתנה הלילה הזה מכל הימים שבשנה. ואם בא לטהר עצמו בלילה זה, הוה ליה להזהר על כל פנים בעשרת ימי תשובה שנוהגים לאכל פת של ישראל דוקא, אלא ודאי שאין כאן אלא חסרון זהירות, ואין מדקדקים להשוות מדותיהם עכ"ל.

אבל ב"חק יעקב" (ס"ק כח) מישב מנהג העולם, דמה שנוהגים לטל בליל זה אינו משום דבר שטבולו במשקה, דבזה סומכים העולם על הראשונים שסוברים שהיום אין צריך לטבל על דבר שטבולו במשקה (ובפרט שאוכלים פחות מכוזת, עין בבאור הלכה ד"ה פחות מכוזת). אלא זה שנוטלים הוא כאחד מהשנויים שמשנים בליל הסדר בכדי שהתינוקות ישאלו.

ונפקא מנה בין שני הטעמים, דלטעם הראשון שהנטילה משום דבר שטבולו במשקה אם כן כל המסבים צריכים נטילה. וכך כתב במהר"ל (סדר ההגדה ס"ח), וכן כתב בסדר היום, ובמסגרת השלחן (סימן קיט, סעיף ג).

אבל לטעם ה"חק יעקב" דאינו אלא לשם שנוי, סגי במה שבעל הבית נוטל את ידיו. וכן הובא במהר"ל בשם מהר"ש, וכן כתב במקור חיים בשם הגאון הקדוש בעל הקדושת יום טוב שאמר בשם רבנו הדברי חיים זצוק"ל דנטילת ידים לטבילת הכרפס אין צריך רק גדול המסבים, והוא מוציא את כלם גם בכונות.

ומנהג אבותינו ורבותינו כדעת הפוסקים שכל המסבים נוטלים את ידיהם. והארכנו בזה במקום אחר, וכך יקפידו בקהלתנו הקדושה.

לא. אף לאותם אנשים שלא מקפידים בכל ימות השנה לטל ידים קדם אכילה של דבר שטבולו במשקה, מכל מקום בליל הסדר נוטלים הידים לאכילת הכרפס, כיון שהוא חלק מהשנויים שעושים בלילה זה, כדי שישאלו התינוקות.

תהא שלמה וישברנה עכ"ל.

וגם יש לומר הטעם על פי מה שהובא ב"בית יוסף" (סי' תעג) בשם הכל בו, טעם נוסף על יחץ כדי שידאו התינוקות וישאלו מפני מה אנו ממתינים המצה ועדין לא אכלנו.

והטעם שבוצעין דוקא מצה אמצעית, והרי אין מעבירין על המצות, כתב בב"ח (סי' תעג) דאדרבה המצה הראשונה שהיא לברך ברכת המוציא היא הראשונה, אבל לבצע המצה לשנים לעשותה פרוסה, אין בזה מצוה כל כך. נמצא אם יבצע על המצה הראשונה, אז יצטרך אחרי כן לעבר על המצות ולברך ברכת המוציא על השנייה.

לו. חלק האפיקומן. הנה כתבו הראשונים דחצי השני של המצה האמצעית יניחו לאפיקומן. ובשלחן ערוך הרב (סעיף לה) משמע שהטעם הוא דכיון דאעבד בה חדא מצוה, יתעבד בה מצוה אחריתא.

אבל טעם זה עדין אינו מספיק, דהנה יכולין לקח לאפיקומן מהמצה הראשונה או השלישית. אמנם הטעם התבאר היטב ב"כ"לבו" ובב"ח (שם) שכתבו שיתן חציה לאחד מן המסבין לשמרה לאפיקומן, שמא יאכלו הכל בתוך הסעודה, ולא יהיה לו עוד מצה משמרת באחרונה.

נראה מזה שלעולם היה אפשר לקח לאפיקומן גם ממצות אחרות, אלא שחשו שמא יאכלו הכל בתוך הסעודה, על כן תקנו להצניע מהמצה ששוברין אותה עוד קדם הסעודה, והיא המצה האמצעית כנ"ל.

והבאור הגר"א (ס"ו) כתב הטעם כדי שישתי האכילות שאוכל לשם מצה יהא בפרוסה. ולדבריו גם בלא החשש דשכחה, יש קפידא לקח דוקא ממצה האמצעית.

לז. והנה כתב במהרי"ל (שם) דחלק הגדול שיעלה בבציעת המצה בידו יניח לאפיקומן. וכתב בט"ז (סק"ט) הטעם לפי שאותו החצי של אפיקומן הוא עקר המצה שיאכל באחרונה.

והנה דעת רבנו האר"י זצוק"ל (פע"ח שער כא, פ"ג) דיחלקנה לאמצעית צורת ד'-ו'. וציוור של ו' יניח לאפיקומן וצורת ד' יניח בין המצות.

ובהגדת ערב פסח (בענין יחץ, אות ג) הבין שהבציעה צריך שתהיה בפועל חלק אחד כצורת ו' וחלק אחר בצורת ד' עם צרוף הכונה. אמנם בכף החיים (ס"ק קיח) כתב דאין צריך לעשות צורת ד' ו' ממש, אלא רק בכונה לבד. וכן הוא להדיא בברכי יוסף (סימן שמ אות ד, וסימן תס אות ג).

לח. והנה כתב במגן אברהם (סימן תעג, ס"ק כב) ויש שנותנים אותה על כתפיהן זכר ליציאת מצרים. ובאמת מנהג זה כתב המהרש"ל בתשובות (סימן פח) אצל אכילת האפיקומן, וזה לשונו אחד האכילה יוציא מטמון, דהינו האפיקומן כמו שהוא כרוך במפה, וישלשל לאחוריו, וילך בביתו ארבע אמות ויאמר כך היו אבותינו הולכין משארתם צרורות בשמלתם, עכ"ל.

וכך נהגו ברוב הקהלות במרוקו כדברי המהרש"ל. ובכף החיים (ס"ק קכג) כתב דמנהגנו לכרך אותו במפה ולקשרו בכתף התינוק, ואחר כך אומרים "הא לחמא עניא" וכו'. ואחר כך הולך התינוק ודופק על הדלת. ואומרים לו מי אתה, ואומר ישראל. ומאין באת, ואומר ממצרים. ולאין אתה הולך, ואומר לירושלים עי"ש.

לט. והנה בטור (שם) כתב שיתן האפיקומן תחת המפה זכר למשארותם צרורות בשמלתם, ויתן לאחד מן המסבין לשומרה.

אבל במהרי"ל (שם) כתב דיניח האפיקומן לפניו על גבי השלחן תחת המפה, וכך יהיה מנח לפניו עד שמגיעין לאכילת האפיקומן, שלא ישכחנו לאכלו בגמר הסעודה.

ובמהרש"ל (בתשובות שם) כתב שראוי לכודכו במטפחת ולהניחו בין הכר והכסת. הובא בבאר היטב (יט), וכן כתב במטה משה (אות תרכז), וביוסף אמץ (אות תשג), וכן מובא בסדור היעב"ץ. והוסיף דיהא קצה המפה הכרוכה עליו

יוצא וגלויה לפניו, למען יזכר שלא ישכח לאכל האפיקומן בגמר הסעודה.

ובשו"ת גנזי יוסף (סימן צד, אות ב) הובא דרבים נוהגין להטמין האפיקומן בטלית של ציצית, וכתב שם טעם לשבח מנהג זה.

מ. להשתדל לבטל המנהג שילדים גונבים את האפיקומן, אבל יתנו משמעות גדולה וחשובה למצות האפיקומן. וכל הסחר-מכר בגנבת האפיקומן בקהלתנו הקדושה מוטב שלא יהיה ידינו וחלקנו בזה.

מא. הנה בארחות חיים (אות י"ט) הביא מספר "מאורי אור" שכתב דמה שגונבים האפיקומן מתחת הכסא, הוא בדוי והבל, ובגויים נשמע שיהודים לומדים ילדיהם לגנב זכר ליציאת מצרים.

ומובא שהרבה מן הצדיקים לא היה נוח להם המנהג זה של גנבת האפיקומן. ובספר דרכי חיים ושלוש (אות תקז) מובא שהקפידו שהאפיקומן לא יצא מחוץ לשלחן, בין האנשים או בין הכרים והכסתות.

והנה ענין גנבת האפיקומן הובא ב"חק יעקב" (ריש סימן תעב). וכן בבאר היטב (סימן תעג ס"ק יט), וכתב דפשוט המנהג מהא דאמרו (פסחים דף קט) חוטפים מצות בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו. ופרש הרמב"ם (פ"ז, הל' חמץ ומצה, ה"ג) שחוטפין מצה זה מיד זה.

וכן הובא מנהג זה בנהג כצאן יוסף בליל ראשון של פסח (אות ד), וזה לשונו: אין לבטל המנהג שנערים גונבים האפיקומן כדי לקח איזה חפץ מאביהם שיחזירו להם האפיקומן, כי מתוך כך הנערים ינערו משנתם, ויספרו ביציאת מצרים. וכן כתב היעב"ץ בהגהותיו לסדור שערי שמים (ח"ב, דף כד).

והנה בספר ברכת הפסח (סימן י"ג, בפתחא זוטא, סק"ד) העתיק מה שהביאו בהקדמת מכתב סופר, ששאל את זקנו טעם על מנהג לגנב האפיקומן,

ולא השיב לו מאמה. רק אחר הסדר השיב לו כי לכאורה בלילה זה עושים כל הדברים זכר לנסים שהיו שם.

ולכאורה פלא, למה לא נעשה זכר לנס הגדול שהיה, שביליל יציאת בני ישראל ממצרים לא חרץ כלב לשונו, כאשר העידה התורה "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו", ולמה יגרע נס זה.

אולם כבר אמרו חז"ל (מסכת פסחים דף קיג) לא תדור במתא דלא נבח כלבא, ופרש רש"י (שם) משום שהוא נטירותא מאויבים ומגנבים. ועתה תבין, גנבת אפיקומן הוא הזכר לנס, שלא יחרץ כלב לשונו. דמכיון שלא נבחא כלבא באותו לילה פרצי גנבי, על כן עושים זכר לזה.

והנה ולקוצרים אמר ברוך, יעשה מעשה קטן בחדר שבו עושים את הסעודה של ליל הסדר, וכך לצאת כנגד כל הספקות, והברכה תשפן בכל מעשה ידינו.

מב. אבותינו הקדושים כאשר בצעו את המצה היו אומרים כל המסבים יחד: "ככה קרע השם את הים לשנים עשר דרכים, כאשר יצאו אבותינו ממצרים על ידי אדונינו ונביאנו משה בן עמרם עליו השלום והברכה, בעת גאלם והצילם מעבודה קשה ומרה, כך יצילנו מגלות זו, ויביאנו לירושלים היקרה לנו למען שמו הגדול".

מגיד:

מג. הנה מובא בהגדה אמרי קודש (פסקא הא לחמא עניא) בשם הרב הקדוש מהר"ש מבאעלז צוק"ל, איתא בגמרא (פסחים קטו) למה נקרא שמה לחם עני, שעונין עליו דברים הרבה. ולמה לשון עונין, ולא אומרים, דהלשון עונין הוא מלשון וענו ואמרו, שהוא לשון הרמת קול, שההגדה צריכה להיות בקול רם ע"כ.

וכן מובא במהרש"ל בתשובות (הובא בבאר היטב ס"ק כ"א) דיתחיל "הא לחמא" בקול רם. וכתב ב"יפה ללב" (אות י) דהינו שיאמר ההגדה כלה בקול רם, אפלו אם הוא יחידי. והוא ע"ש דכתיב

"וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעְקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם". וְכָתִיב "וְאֵת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי וְגו', וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא אֵלַי" וְגו' ע"ש.

וְהִנֵּה בְּ"לְקוּטֵי מוֹהֲרֵן" (כ, אוֹת י) בְּאֵר שְׂאוּמְרִים הִתְגַּדָּה בְּקוֹל רֵם כִּי הִגְאֵלָה הִיתָה עַל יְדֵי קוֹל, בְּבַחֲיִנַת "וַיִּשְׁמַע הַשֵּׁם אֶת קוֹלָנוּ". וּבְמִנְהֵגֵי רַבְּנוּ הַחֲתָם סוֹפֵר פָּרַשׁ (הֵגָה ס"ק י"ג) הוֹבֵא שֶׁהַחֲתָם סוֹפֵר הִגִּים שֶׁהָיָה דְרָכּוֹ בְּקֹדֶשׁ בְּפִרְט לְעַת זְקֻנוּתוֹ לומר הַכֹּל בְּחֻשָּׁאֵי וּבַהֲתַלְהֻבוֹת פְּנִימִית, אֲבָל בְּשֵׁנֵי לִילֵי הַסֵּדֵר הָיָה קוֹרֵא אֶת הַהֲגָדָה בְּקוֹל חוֹצֵב לְהַבּוֹת אֵשׁ, עַד שֶׁהָיָה קוֹלוֹ נִשְׁמַע לְמֵרְחוֹק בְּקִרְיַת חֲצוֹת.

מִד. וְהִנֵּה מוֹבֵא בְּרַבְּנוּ הַרְמָ"א (ס"ה תַּעַג, ס"ו) וַיֹּאמֶר בְּלִשׁוֹן שְׂמִינִינִים הַנְּשִׁים וְהַקְּטָנִים, אוֹ יִפְרֹשׁ לָהֶם הַעֲגִין. וְכֵן עָשָׂה ר"י מְלַנְדְּרֵי תַקֵּן הַגָּדָה בְּלִשׁוֹן לַעֲז כַּדֵּי שִׁיבִינוּ הַנְּשִׁים וְהַקְּטָנִים. וְכָךְ יַעֲצֹר בְּכָל מְקוֹם וַיִּסְבִּיר וַיִּפְרֹשׁ שִׁיבִינוּ, וַיִּשְׂרִישׁ אֶת הַגְּסִים בְּבִנֵי בֵיתוֹ.

וְהַעֲרוֹךְ הַשְּׁלַחַן (ס"ק כ) כָּתֵב דְּעַכְשָׁו שֶׁנִּתְרַבּוּ הַדְּפוּסִים וְנִדְפְּס הַהֲגָדָה בְּלִשׁוֹן לַעֲז, וְכָל הַנְּשִׁים וְהַתִּינוּקוֹת שְׁלָנוּ קוֹרְאִים מַעֲצָמוֹן, לֹא נִהְיָ לְבָאֵר לָהֶן כִּי הֵן יוֹדְעוֹת בְּעַצְמוֹן לְקוֹרֵא וְלִהְבִּין יְצִיאַת מִצְרַיִם ע"כ.

וְהִנֵּה גַם אִם מְבִינִים סְפוּר יְצִיאַת מִצְרַיִם, יִפְרֹשׁ וַיִּבְאֵר חֲדוּשִׁים וּמְדַרְשִׁים וְאֲגָדוֹת, וְכַח הָאֲמוּנָה וְשַׁעֲרֵי יְשׁוּעָה טְמוּנִים בְּלִיל הַסֵּדֵר.

מֵה. קֹדֶם אֲמִירַת "הָא לַחְמָא עֲנִיא" אֲבוּתֵינוּ הַקְּדוּשִׁים הָיוּ אוֹמְרִים בְּגוּוֹן וּבְשִׁמְחָה כָּלָם יַחַד: "בְּבַהֲלוֹ יִצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם הָא לַחְמָא עֲנִיא בְּנֵי חוּרִין".

וְכָךְ אֲבִי הַמְשַׁפְּחָה הָיָה מְרִים אֶת הַקְּעֵרָה וּבִרְקַע שׁוֹר "בְּבַהֲלוֹ" וְכָל הַמְּסַבִּים הָיוּ שׂוֹרִים בְּדַבְּקוֹת אֹתוֹ, וְהָיָה מְסַבֵּב עַל רֹאשׁ כָּל אֶחָד וְאֶחָד שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים עַל רֹאשׁוֹ. וְאִם יֵשׁ אִישָׁה מְעַבְרַת, מְסַבֵּב שֵׁשׁ פְּעָמִים עַל רֹאשָׁהּ.

מֵו. הָא לַחְמָא עֲנִיא. הִנֵּה מוֹבֵא בְּשׁו"ע (ס"ה תַּעַג,

ס"ו) יִגְבִּיֶה הַקְּעֵרָה שִׁישׁ בֵּה הַמְּצוֹת וַיֹּאמֶר "הָא לַחְמָא עֲנִיא" עַד "מָה נִשְׁתַּנָּה". וְהַטַּעַם כָּתוּב בְּלְבוּשׁ (שֵׁם) שֶׁהוּא מְשׁוּם הַמְּצָה שְׂאוּמֵר עֲלֶיהָ הָא לַחְמָא עֲנִיא, וְכֵן מְשַׁמַּע בְּב"ח.

אֲבָל הַמְּהַרְש"ל (שֵׁם) כָּתֵב שֶׁהִגְבַּהֲתָה הִיא שִׁמְחָה בְּעֵלְמָא. וּבְקַצּוֹר הַשְּׁל"ה כָּתֵב שֶׁהוּא לְהוֹדוֹת שֶׁהֵינּוּ שְׂפָלִים בְּמִצְרַיִם עַד מְאוּד, וְהִגְבִּיֶה הַקַּב"ה אוֹתָנוּ עַד לְמַעְלָה.

וְהַנְּפָקָא מִנָּה בֵּין הַטַּעְמִים, דְּלְטַעַם הַלְבוּשׁ וְהַב"ח אֵין צְרִיךְ לְהִגְבִּיֶה כָּל הַקְּעֵרָה דְּסִגֵּי הַמְּצוֹת לְחוּדֵיהוֹ. וְכֵן הוֹבֵא בְּכַף הַחַיִּים (אוֹת קְכוּ) בְּשֵׁם מְהַר"ש, וּבְשֵׁם רַבְּנוּ הָאֵר"י הַקְּדוֹשׁ זְצוּק"ל בְּשַׁעַר הַכּוֹנּוֹת. וְכֵן כָּתֵב רַבְּנוּ ה"בֵּן אִישׁ חִי" (פְּרֻשַׁת צוֹ אוֹת לֵג). וְעַיִן גַּם בְּעֲרוּךְ הַשְּׁלַחַן דְּכָתֵב שִׁיגְבִיֶה הַקְּעֵרָה שִׁישׁ בֵּה הַמְּצוֹת אוֹ הַמְּצוֹת לְבַדָּן.

אֲבָל לְטַעַם הַמְּהַרְש"ל וְהַקַּצּוֹר הַשְּׁל"ה אֵין לְהִגְבִּיֶה הַקְּעֵרָה מְשׁוּם הַמְּצוֹת לְחוּדֵיהוֹ, עַל כֵּן יֵשׁ לְהִגְבִּיֶה הַקְּעֵרָה עִם כָּל מָה שֶׁעֲלֶיהָ, כְּמוֹ שֶׁכָּתֵב בְּטוֹר וְשׁו"ע.

וּבַחֲק יַעֲקֹב (ס"ק לֵא) הוֹבֵא בְּשֵׁם פְּסַח מְעַבִּין דְּהִנְכוּן לְהִגְבִּיֶה הַקְּעֵרָה בִּידוֹ אַחַת, וְהַמְּצָה בִּידוֹ הָאַחֲרַת. אֲבָל עַיִן בְּלְקוּטֵי מְהַר"ח דְּהַמְּנַהֵג בְּמִדְיַנְתָּנוּ כְּמוֹ שֶׁכָּתֵב בְּשׁו"ע.

וְהִנֵּה בְּמַעֲשֵׂה רַב (מִנְהֵי הַגְּר"א, סִימָן קֶצֶא בְּהַגְהוֹת תְּפָאֲרַת צְבִי) כָּתֵב שֶׁהוּא מְנַהֵג שְׁטוֹת. אֲמִנָּם בְּאֲמַת מְנַהֵג זֶה יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי קֹדֶשׁ, דְּמְנַהֵג זֶה הוֹבֵא בְּיוֹסֵף אֲמִין (אוֹת תְּשׁנֵא), בְּחַיֵּי אָדָם (כָּלֵל קַל), בְּסִדּוֹר הַיַּעֲבִ"ץ, בְּאוֹצֵר יַד הַחַיִּים (אוֹת תַּתְּנַב), וּבְמִנְהֵגֵי לֵב שִׁמְחָה.

מְכָל מְקוֹם, כָּתֵב בְּחַיֵּי אָדָם וְכֵן כָּתֵב בְּסִדּוֹר הַיַּעֲבִ"ץ דְּאִשְׁתּוֹ לֹא תִגְבִּיֶה הַקְּעֵרָה, שְׁלַפְּעָמִים אִשְׁתּוֹ נִדָּה וְכוּ. וּבְמִנְהֵגֵי "לֵב שִׁמְחָה" כָּתֵב שׁוֹר בְּנֵיו וּנְכַדָּיו הַזְּכָרִים יִסִּיעוּ עִמּוֹ.

מֵז. וְכֵן נִהְיָ לְפִתַּח הַדְּלֵת כְּשְׂאוּמְרִים כָּל דְּכַפִּין, דָּאֵם הַפִּתַּח סְגוּר אֵיךְ יְבוֹאוּ. הוֹבֵא דְּבִרְיוֹ בְּחֲק יַעֲקֹב (ס"ק לֵג), וְכָתֵב ע"ז שֶׁהוֹרָאב"ן כָּתֵב דְּהָאֵי כָּל

דכפין, קאי על בני ביתו ולא אאחרים שיבאו. מח. והנה יש מקומות שנהגו לומר הא לחמא עניא בעמידה, משום ש"הא" זה לכבוד השכינה כדמובא בשער הכונות (דף פג). ועין במגן אברהם (ס"ק כד) דיש אומרים כהא לחמא.

מט. והנה מנהג העולם לומר הא לחמא בקמץ תחת ה-ה", אבל בכף החיים (אות קכט) הובא בשם המקבלים לומר הא לחמא בצירי תחת ההא, וכן כתוב במנהגי קול אריה.

ג. עקירת הקערה. הנה הובא בשו"ע (ס' תעד, ס"ו) דאחר הא לחמא עניא, יצוה להסיר הקערה מעל השלחן, כדי שיראו התינוקות וישאלו, והוא מדינא דגמרא.

אמנם כתב ב"מגן אברהם" (ס"ק כה) דעכשיו לא נהגו להסיר משום דאין היכר לתינוקות בזה, דיודעים שאלו הדברים לא ניתנו על השלחן לצורך אכילה, אבל ה"אליה רבה" (ס"ק ל) חולק על זה.

נא. אבותי הקדושים כשהגיעו ל'דם ואש ותימרות עשן" היה אבי המשפחה שופך יין לתוך קערה שלוש פעמים, ובכל פעם שהוא שופך מעט יין, עקרת הבית שופכת גם מעט מים לתוכה. וכן הדרך בשעת אמירת עשרת המכות, ובשעה שאומר "דצ"ך עד"ש באח"ב", סך הכל ט"ז שפיכות. ואחרי שסימו, שופכים את שאר היין והמים שנותרו בכוס לתוך הקערה. ואבותינו היו מקפידים להזהר מהיין והמים והקערה, והיו נוהרים משום אדם לא ידרך על המים האלו. והיו שופכים את המים והיין, ואת הקערה פוסלים למאכל ולא משתמשים בה יותר לכלום.

גב. הינה כתב במהרי"ל (שם) נוהגין לזרק מעט מן הכוס באצבעו כשמגיע ל'דם ואש ותימרות עשן. וכן כשמזכירין בכלל דהינו דצ"ך עד"ש באח"ב סך הכל י' פעמים.

וכתב בדרכי משה (ס' תעג, ס' יח) שהוא כנגד

חרבו של הקב"ה שנקרא יוה"ך (יו הר), והוא מלאך הממנה על הנקמה.

והינה הטעם שנוהגים לזרק באצבע, כתב בדרכי משה (שם) שהוא על שם "אצבע אלקים היא". ובפשטות פנתו אצבע הסמוך לגודל שהוא נקרא אצבע סתם, וכן כתב ב"חק יעקב" (ס' לו). אבל במגן אברהם (ס"ק כח) כתב דלפי מה שכתב בילקוט פרשת וארא, שבקמיצה הכה הקב"ה למצרים. אם כן, יש לזרק בקמיצה (שהיא אצל הקטנה). ובהנהגות מנהגים כתב דיש לזרק בזרת קטנה.

ובדברי רבנו האר"י הקדוש זצוק"ל (פע"ח שם, פ"ז) כתב לזרק על ידי כוס בעצמו, ולא על ידי שום אצבע. וכן הובא בשו"ע הרב (ס' נא), וכן כתב במעשה רב בשם הגר"א.

וכן נהגו אבותי לבית פינטו ולבית אבוחצירא בשתי כוסות של יין ושל מים. וכן בכף החיים (אות קסה) הביא דיש נוהגין להביא כוס אחר לשפיכה, כדי שאותו הכוס שמזג קדם אמירת מה נשתנה יאמר עליו כל הספור יציאת מצרים. ג. והנה יקפידו אחרי כן להזהר במים והיין האלו, שלא יעבר אדם עליהם. ובהגדה "חיים לראש" כתב דטפת יין הללו צריך לשפכם אחר כך במקום שלא ידרך בו אדם, כמו גטילת ידים שחרית ומים אחרונים. וכן כתב בספר שבח פסח. וכן משמע במשנת חסידים (אות טז) שכתב דישפכו טפות הללו לתוך כלי שבור. מכל מקום הכוס יין הנשאר מהשפיכה כתב מפרש במשנת חסידים דאין לזרקו, אלא אדרבא יוסף עליו יין אחר.

אך אנו לא נהגנו כך, ועל כוס יין או כוס שאמרנו את המכות לא שותים בו.

גד. בזמנים שהיו הגויים גוזרים גזרות קשות על עם ישראל, מספר על אבותינו ששלחו שליח עם הדם והמים האלו, שישפך אותם בכניסה של הבית של עוכרי ישראל.

נה. הנה בטור ובשו"ע (ס' תעג, ס"ז) ובכל הפוסקים כתבו שכשיגיע ל"מצה זו", צריך להגביה להראותה למסבין שתתחבב המצה עליהם. והיו קדושי עליון שהיו מנשקים למצה. וכן כשיגיע ל"מרור זה".

אך הרבה מהפוסקים לא נהגו להגביה את המצה והמרור, רק גוגעים בהם. ומנהג אבותי ורבותי להגביה את המצה והמרור.

נו. והנה מובא בטור ובשו"ע (שם) נוהגין באשכנז כשמגיעין עד "לפיקך" מגביה כל אחד כוסו, ואוחזו בידו עד סיום הברכה "אשר גאלנו". וכן כתב במהר"ל.

וחלקו על ההלל אם מגביה הכוס או לא, והרבה מהפוסקים פסקו להחזיק את הכוס. וכן מובא בלקוטי מהרי"ח. והאבודרהם (שם) חולק וסובר שאין אוחזין את הכוס אלא בברכת "אשר גאלנו", וכן סבר הריטב"א.

מוציא מצה:

גז. אחר שנטלו ידיהם לסעודה כדיון, לוקח בעל הבית את שתי המצות ומברך ברכת "המוציא לחם מן הארץ" ועונים המסבים אמן על ברכתו, וכל אחד נוטל המצה ומברך לעצמו ברכת על אכילת מצה.

גח. מגין המצות. הנה הגמרא (פסחים קטו) אומרת "לחם עוני", עני כתיב. מה עני שדרכו בפרוסה, אף כאן בפרוסה.

ודעת הרי"ף (שם) והרמב"ם (פ"ח, מהל' חמץ ומצה, ה"ו) דדרשה זו, באה לגרוע מלחם משנה, דאף דבכל יום טוב בעינן ב' מצות שלמות ללחם משנה, אבל בליל הסדר סגי במצה אחת שלמה, והשני תהיה פרוסה. ולדעת זאת אין צריך להביא לפני בעל הבית בתחילת הסדר רק שתי מצות, וכן פסק הגר"א בביאורו (סימן תעג, סעיף ד).

אבל דעת התוספות (שם קטז, ד"ה מה דרכו) והרא"ש (שם, ס' ל) שלא דרשו אלא להוסיף על לחם משנה שמלבד ב' מצות שלימות שצריך לבצוע

עליהן כמו בשאר יום טוב, צריכה להיות עוד פרוסה אחת משום לחם עוני. ולדיעה זו צריך להביא לפני בעל הבית לפני הסדר ג' מצות. וכן כתב בטור ובשו"ע (ס' תעג, ס"ד), וכן המנהג פשוט. ועיין בשו"ת מנחת אליעזר (ח"ג, סימן כב).

והנה ב"מטה אפרים" (סימן תרכה, סעיף ג) כתב דנהגו על דעת הקבלה לעשות בשבת יב' לחמים, ויעשה כן כשחל יום טוב בשבת. ואם כן לכאורה, לפי זה הוא הדין בשחל ליל הסדר בשבת יסדר יב' מצות. וכן כתב מפורש בסידור הרש"ש. אבל בשו"ת "מנחת אליעזר" (ח"ה, סימן טז) כתב שאבותינו ורבותינו לא נהגו כן בליל פסח שחל בשבת קודש ליקח יב' מצות, רק ג' מצות כדי שלא לשנות פונות רבנו האר"י הקדוש זצוק"ל.

(והובא ב"חק יעקב" ס' תעה (ס"ק כז) שנוהגין לעשות ד' מצות וקוראים לרביעי מצת ספיקא. ובמשנת יעקב הובא הגדה מהגאון הקדוש מקוזניץ' שהביא בשם רבו הגאון הקדוש רב שמלקא מניקלשבורג בשם מנהג קדמונים לעשות ט' מצות, והטעם על פי סוד. ומנהג זה הובא בלקט יושר אר"ח, דרשה לפסח).

נט. והנה כתב הטור (סימן תעה) נוהגים באשכנז ובצרפת לעשות את השלוש מצות של הסדר מעשרון זכר ללחמי תודה, ועושים בהם סימן לידע איזה ראשונה או שניה או שלישית. ואופים אותם גם כן כסדר, והובא מנהג זה ברמ"א (ס"ז).

ס. הנה המצות של מצוה של הלילה הראשון, צריך להיות שלו. אף דלא כתיב מצותכם, מכל מקום דרשנין (פסחים לח) לחם לחם מ-חלה. כתיב הכא "לחם עוני", וכתיב התם "והיה באכלכם מלחם הארץ". מה להלן משלכם, אף כאן משלכם.

וכתב ב"תולדות שמואל" (מצוה י, סימן ד, אות ו) דלפי מה שכתב ב"שערי תשובה" (סימן תרנח, סק"ה) שהקונה לולב ואתרוג לא יקנה בהקפה, כיון דמן התורה דוקא מעות קונות ולא משיכה. נמצא, דמן התורה לא הוי שלו, אם נאמר דקנין

דַּרְבְּנָן לֹא מְהִי לְדַאֲוֵרֵייתָא. וְאִם כֵּן, הוּא הַדִּין כַּאֲן בְּמַצָּה יִזְהַר שִׁיפְדָּה קוֹדֵם הַפֶּסַח.

וְהִנֵּה כָּתוּב בְּ"שִׁפְתֵי אֲמַת" בְּמַסְכַּת סְכָה (לה) דְּכִיּוֹן דְּמַצָּה שֶׁל מַצָּה צָרִיךְ לִהְיוֹת שְׁלוֹ דוֹקָא, אִם כֵּן לְאוֹרַח עַל שְׁלַחַן בַּעַל הַבַּיִת, צָרִיךְ לִיתֵן בְּמַתָּנָה וְלֹא סָגִי מָה שֶׁהֲרָשָׁה לוֹ לְאֹכּוֹל, דְּצָרִיךְ לִהְיוֹת שְׁלוֹ מִמֶּשׁ שִׁיּוּכַל לְמַכְרוֹ וּלְהַקְדִישׁוֹ, דְּמַתָּנָה שְׂאִי אֶפְשָׁר לְהַקְדִישָׁהּ, לֹא שְׂמִיָּה מַתָּנָה.

וְהַעוֹלָם אֵין גְּזַהְרִים בְּזֶה, וְאֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁהַעוֹלָם סוֹמְכִים עַל דַּעַת הָרַא"שׁ שֶׁהֲתִיר לְקַדֵּשׁ בְּטַבְעַת שְׂאוּלָה, דְּאֲדַעְתָּא דְּהַכִּי יֵהִיב לִיהַ שִׁיּוּכַל לְצִאֵת בּוֹ ע"כ.

וְהִנֵּה הַגָּאוֹן בְּ"שִׁפְתֵי אֲמַת" הִיָּה פְּשִׁיטָא לִיהַ דְּאוֹרַח עַל שְׁוֹלְחַן בַּעַל הַבַּיִת לֹא זָכָה בְּחֻלְקוֹ ע"כ.

וְהִנֵּה לְקוֹצְרִים אָמַר בְּרוּךְ, הִנֵּה מָה טוֹב וּמָה נְעִים שִׁיקְנָה לְכָל הָאוֹרְחִים בְּבֵיתוֹ בְּמַתָּנָה אֵת הַמַּצּוֹת שְׂאוּכְלִים בְּבֵיתוֹ בְּלִיל הַסֵּדֶר. וְגַם אִם לֹא הִקְנָה וְיוֹשְׁבִים בְּבֵיתוֹ יֵשׁ עַל מָה שִׁיִּסְמוּכּוֹ, וְכָל הַמַּקְפִּיד בְּזֶה הָרִי זֶה מְשׁוּבָח.

סא. הִנֵּה כָּתוּב הַשְּׁלַחַן עֲרוּךְ (סִימָן תַּעֲה, ס"א) יִקַּח הַמַּצָּה כְּסֵדֶר שֶׁהִנִּיחֵן, הַפְּרוּסָה בֵּין שְׁתֵּי הַשְּׁלֵמוֹת, וְיֵאָחֶזֶם בִּידּוֹ וַיְבַרֵךְ הַמוֹצֵיא וְעַל אֲכִילַת מַצָּה. וְאַחֵר כֵּךְ יִבְצַע מֵהַשְּׁלֵמָה הָעֲלִיוֹנָה וּמֵהַפְּרוּסָה מִשְׁתִּיָּהֵן יַחַד ע"כ"ל.

וּמִבְּאֵר בְּטוֹר שֶׁלְעוֹלָם מַעֲקָר הַדִּין הִיָּה יָכוֹל לְבַצֵּעַ מֵהַשְּׁלֵמוֹת קֹדֵם שֶׁמְבָרְכִין בְּרַכַּת אֲכִילַת מַצָּה, לְדַבְּרַת אֲכִילַת מַצָּה הַיָּה עַל הַפְּרוּסָה וְלֹא עַל הַשְּׁלֵמָה. אֲלֵא דִישׁ אוֹמְרִים לְהַפְּרָה, לְבַרֵךְ עַל הַפְּרוּסָה בְּרַכַּת הַמוֹצֵיא וְעַל הַשְּׁלֵמָה בְּרַכַּת אֲכִילַת מַצָּה. עַל כֵּן יֵאָחֶזֶם שְׁתֵּיהֶם בִּידּוֹ וַיְבַרֵךְ עֲלֵיהֶם שְׁתֵּי בְּרַכּוֹת.

מְכַל מְקוֹם דַּעַת הַמְּהַרְש"ל (בְּתַשׁוּבָה סִימָן פַּח), וְכֵן כָּתוּב הַב"ח דְּאַחֵר בְּרַכַּת הַמוֹצֵיא קֹדֵם שִׁיְבַרֵךְ בְּרַכַּת אֲכִילַת מַצָּה, יִבְצַע קֶצֶת מֵהַשְּׁלֵמוֹת אֲבָל לֹא יִפְרִידֶנָּה לְגַמְרִי. וְהַטַּעַם מוּבָא בְּפָרִי מְגִידִים, הוּא כְּדִי לְהִרְאוֹת דְּמַעֲקָר הַדִּין הַהִלְכָה כְּדַעַת

הַאוֹמְרִים דְּעַל הַשְּׁלֵמָה מְבָרַךְ הַמוֹצֵיא.

אֲבָל הַט"ז (סִק"א) לֹא נִיחָא לִיהַ בְּזֶה. וּבְרַדְב"ז (ח"א, סִימָן תַּפֵּא) כָּתוּב דְּאִי אֶפְשָׁר לְעַשׂוֹת כֵּן בְּמַצּוֹת הַפֶּסַח לְפִי שְׁהוֹן דְּקוֹת וַיִּבְשׁוּת. וְאִם יָבוֹא לְבַצֵּעַ מַקְצֵת, יִפְסִיק לְגַמְרִי.

וְלְכַאוּרָה נִרְאָה דְּאִף הַמְּהַרְש"ל וְהַב"ח שֶׁלֹּא חָשׂוּ לְזֶה, הֵינּוּ דוֹקָא בְּמַצּוֹת שְׁלַחַן שְׁהִיוּ עֲבוֹת יוֹתֵר מִמַּצּוֹת שְׁלֵנוּ, אֲבָל בְּמַצּוֹת שְׁלֵנוּ יוֹדוּ לְדַבְּרֵי הַרְדְּב"ז שֶׁלֹּא יִבְצַע כָּלֵל מִהַמַּצָּה עַד אַחֵר בְּרַכַּת אֲכִילַת מַצָּה, דְּאִם יָבֹא לְבַצֵּעַ מַקְצֵת יִפְסִיק לְגַמְרִי.

וְהִנֵּה דַּעַת אֲבוֹתֵי וְרַבּוֹתֵי לְבַצֵּעַ עַל הַמַּצָּה הַשְּׁלֵמָה וְעַל הַפְּרוּסָה יַחַד. וְהִנֵּה מַדּוּעַ מַחְזִיקִים גַּם הַמַּצָּה הַשְּׁלִישִׁית הַשְּׁלֵמָה, מִשׁוּם לֶחֶם מִשְׁנָה.

סב. אֲבוֹתֵינוּ וְרַבּוֹתֵינוּ נִהְיוּ בְּלִיל הַפֶּסַח כְּשֶׁבָּרְכוּ "הַמוֹצֵיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ" לֹא הָיוּ טוֹבְלִים אֵת הַמַּצָּה לֹא בְּמֶלַח וּוּדָאִי לֹא בְּחֻרְסָת. (וַיִּזְרוּק מִעַט מֶלַח עַל הַמַּצָּה לְצִאֵת לַדַּעַת כּוֹלֵם).

דְּהִינָה בְּסֵדֶר רַב עֲמָרָם גָּאוֹן (דף לט) כָּתוּב שִׁיְבַרֵךְ הַמוֹצֵיא וַיִּטְבֵּל הַפְּרוּסָה בְּחֻרְסָת וַיֵּאָכֵל. וְכֵן כָּתוּב הַרְמַב"ם (פ"ח מֵהַלְכוֹת חֲמִין וּמַצָּה ה"ח) דְּמִטְבֵּל הַמַּצָּה בְּחֻרְסָת וְאוֹכֵל. אֲלֵא שֶׁבְּסֵפֶר הַמְּנַהִיג (סִימָן עו) הִקְשָׁה עַל זֶה, שֶׁהָרִי מַצָּה הִיא זָכָר לְחַרּוֹת, וְחֻרְסָת זָכָר לְטִיט, וְהִיאֲךָ יִתְחַבְּרוּ זֶה עִם זֶה. וְעוֹד שֶׁהָרִי מַצָּה מִן הַתּוֹרָה, וְחֻרְסָת מְדַרְבְּנָן, וְאֵתִי חֻרְסָת דְּרַבְּנָן וּמִבְּטַל מַצָּה שֶׁהוּא מִן הַתּוֹרָה.

וּמִרְן הַשׁו"ע (ס"י תַּעֲה, סִימָן א') כָּתוּב, דְּאַחֵר שִׁיְבַצֵּעַ מֵהַשְּׁלֵמָה הָעֲלִיוֹנָה וּמֵהַפְּרוּסָה בְּיַחַד, יִטְבֵּלֵם בְּמֶלַח. אוֹלָם הַרְמַב"ם (הַגָּה) כָּתוּב דְּאֵין הַמְּנַהִיג לְטְבֵּל הַמַּצָּה בְּמֶלַח בְּלִיל הַסֵּדֶר, דְּפֶת נְקִי אֵין צָרִיךְ מֶלַח. וְכָתוּב הַלְבוּשׁ (סִימָן תַּעֲה) הַטַּעַם לְהַא דְּאֵינוּ מְטְבֵּל הַמַּצָּה בְּמֶלַח דְּהַכִּי טְפִי הוּא נִרְאָה לֶחֶם עֲנִי. וְכֵן הִבִּיא הַמְּשֻׁנָּה בְּרוּרָה (ס"ק ד).

וְכָתוּב בְּכַף הַחַיִּים (אוֹת יד) שֶׁהִבָּא לְצִאֵת אֶלְבָּא דְּכִלֵּי עֲלָמָא, יֵשׁ לְטְבֵּלֵם בְּמֶלַח וּלְכַוֵּן לְמַתְק הַגְּבוּרוֹת, וְאַחֵר כֵּךְ יִנְפֹץ מֵעֲלֵיהֶם וּלְאֹכְלֵם בְּלֹא

מלח לצאת ידי המחמירים.

והנה אף לאלו שסוברים שלא לטבל במלח, נראה שצריכים להניח מלח על השלחן, כדמובא ברמ"א (סימן קסז, סעיף ד) ובמגן אברהם שם, דמצוה להביא מלח על השלחן אפלו לא יאכלו ממנו, דהוא מגן מן הפרענות.

והנה יש שהקפידו לשים מעט מלח על המצה, או בכל הפסח לא לטבל במלח מחשש למצה שרויה.

סג. הנה מצד הדין אין צריך לאכל בליל פסח רק כזית מצה אחת, לקיים המצות עשה ד"בערב תאכלו מצות", ואכילה היא בכזית.

מכל מקום, כיון דמספקא לן באיזה מצה לקיים מצוה זו בשלמה או הפרוסה דפליגי בזה הראשונים, על כן כתב הטור והשו"ע (שם) דצריך לאכל שני כזיתים. כזית אחד מהשלמה וכזית אחד מן הפרוסה.

וגם כתבו לאכל שני כזיתים בבת אחד, ולא זה אחר זה. והטעם כתב ב"חק יעקב" (ס"ק ה) שאם יאכל הכזיתים זה אחר זה, אז אכילת כזית ראשון יהיה כמפסיק בין ברכת אכילת מצה וכזית השני שעלה קאי. (ועין בב"ח שכתב טעם אחר).

ובאמת אף דאין חיוב מן התורה לאכל אלא כזית מצה אחת, מכל מקום המרבה על שעור ואוכל יותר, הוי גם כן בכלל המצות. וכמו שמצינו בתרומה, דהגם דחטה אחת פוטרת את הכרי, מכל מקום הלוקח בעין יפה חל קדשת תרומה על כלו.

והנה כתב המהר"ל דיכול לבלע הכזית מצה מעט מעט, ובלבד שלא ישהה באכילתו יותר מאכילת פרס. ובאליה רבה (סק"ב) כתב דהכי נוהגין.

אבל בתרומת הדשן (סימן קלט) כתב דמצוה מן המבחר לבלע כל הכזית כשהוא מרסק בבת אחת. ומדיק כן במרדכי הובא דבריו בבית יוסף ובדרכי משה. והינו אף דקימא לן בכל דבר

דמצטרפים תוך כדי אכילת פרס וכדכתיב גם בשו"ע (סעיף ו), מכל מקום לכתחלה צריך להיות אכילה בבת אחת.

אמנם מבאר במגן אברהם (סק"ד) דאף שאנו אוכלים שני כזיתים, יאכל כל כזית אחת בבת אחת, וכן הסכמת האחרונים.

סד. חלקה למסבים. הנה בשו"ע לא נתבאר כלל מתי יש לחלק הכזיתים להמסבין, ורבים וגדולים כבר נסתפקו בזה. דהנה בכל השנה המנהג פשוט שהבוצע מחלק להמסבין אחר שטעם, אכן בליל פסח אם יעשו כן יצטרכו המסבין להמתין עד שיאכל כל השני כזיתים ויהי הפסק גדול למסבין.

ולמעשה נתפשט בזה מנהגים שונים, ונבאר מעט. הנה יש מקומות שאין משנין מכל השנה, ומחלקין הכזיתים להמסבין רק אחרי גמר אכילתם. וכן כתב בדרכי חיים ושלום (השמטות אות תרד).

ובויגד משה (סימן כד ס"ק כח) הובא שכן היה מנהגו של בעל ערוגת הבשם. וכך נהגו אבותינו ורבותינו הקדושים ככל ימות השנה, כך מחלקים הכזיתים.

אבל יש נוהגין לחלק הכזיתים עוד קדם ברכת המוציא, אבל במנהג זה יש גריעותא שאין המסבין אוכלים ממצה שהיתה בקערה, וידוע דבקערה יש סודות גדולים. וכן יש בעיה של לחם משנה, ואין זה לחם שעונים עליו.

והנה מנהג רבנו החתם סופר זצוק"ל, שהיה מחלק הכזיתים אחר שברך המוציא עוד טרם שברך על אכילת מצה, כדמובא במנהגי החתם סופר (פ"י, אות י"ז). ורבים התקשו בזה, דהרי נפסק בטור ובשו"ע לחוש לאומרים דעל השלמה מברך ברכת אכילת מצה, ואין לבצע על השלמה טרם שברך שתי הברכות. ולמה נטה החתם סופר בזה מפסק השו"ע ובצע על השלמה, טרם שברך על אכילת מצה.

והנה הרבה נסו להסביר ולרדת לסוף דעתו של

סומכים על ברכתו של בעל הבית.

בִּוּרֵד:

סז. נוטלים כזית מצה וכורכה עם המרור וטובלה בחרסת. וקדם שיאכל יאמר "זכר למקדש כהלל הזקן, שהיה כורכן ואוכלן בבת אחת, לקיים מה שנאמר: על מצות ומררים יאכלהו".

שִׁחַח עוֹרֵד:

סח. אבותינו ורבנותינו הקדושים נהגו שלא לאכל בליל הסדר בשר צלי. דהנה המשנה (פסחים גג) מקום שנהגו לאכל צלי בליל פסחים, אכלים. מקום שנהגו שלא לאכל, אין אוכלים. וכן נפסק (שלחן ערוך תעו סעיף א) דאכילת בשר צלי בליל פסחים תלוי במנהג המקום, שפא יאמרו בשר פסח הוא.

וכתב הטור (סימן תעו) דאשכנז הוא מקום שנהגו שלא לאכל צלי. וכן כתב הט"ז (ס"ק א) והמגן אברהם (ס"ק א) והפרי מגדים (מש"ז אות א) והחיי אדם (כלל קל, אות ט).

והנה מנהג אבותינו ביידנו, ויקפידו כל בני הקהלה הקדושה שלא לאכל בשר צלי בליל הסדר.

צִיּוּן:

סט. קדם אכילת האפיקומן מנהגינו לומר, "זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע".

ע. אחרי אכילת האפיקומן אסור לאכל שום דבר. וכן אסור לשותות כלום, חוץ ממים, וכן ודאי שתי הכוסות הנותרות של הארבע כוסות. בענין קפה ותה אפשר להתיר גם עם סכר.

הֶפֶס:

עא. הנה אומרים את ה"הלל" בישיבה דרך חרות, אף שאומרים אותו כל השנה בעמידה, בליל הסדר בישיבה. (היו צדיקים וקדושים שהיו אומרים את ההלל בעמידה, אבל אבותינו ורבנותינו לא נהגו כן).

עב. בשעה שאומרים "שפוך חמתך" מנהג אבותינו הקדושים שהיו פותחים את דלת הבית. 8.

רבנו החתם סופר, שלפני הברכה לא רצה לחלק משום שסבר שצריך לחם משנה, ועל שתי ברכות גם לא רצה משום הפסק, ולכן בין ברכה לברכה חלק.

אבל לנו אין אלא כדרך שסברו אבותינו ורבנותינו, לברך שתי הברכות ולחלק למסבין, והשומע ישפן לבטח.

סה. שיחה. הנה לענין שיחה בלילה הקדוש, ליל הסדר, מצאנו בספרים הקדושים ארבע מדרגות, זו למעלה מזו. בטור ובשו"ע (סימן תעה) כתב דמי שבירך על אכילת מצה, לא ישיח בדבר שאינו מענין הסעודה עד אחר כורך, כדי שתעלה ברכת אכילת מצה וברכת אכילת מרור גם לכריכה זו.

ובשל"ה הקדוש כתב דבברכת אכילת מצה צריך לכוון גם על האפיקומן, ועל כן צריך להיזהר דלא ישיח משברך על אכילת מצה עד אחר אכילת אפיקומן (הובא בחק יעקב סימן תעה, וכתב דהוא חומרא יתירה נגד משמעות הפוסקים וקשה להיזהר בזה).

ובשער המלך (ח"ב, שער ואמרתם זבח פסח, פרק ה) כתב דכיון שאומרים חצי הלל קודם אכילה וחציו לאחר אכילה, הדיבור שלא לצורך בעת הסעודה הוי הפסק, ולכתחילה ראוי לאדם שלא לדבר שום שיחת חולין משהתחיל הקידוש עד גמר ההלל.

והובא ענין זה בשל"ה וכתב שיזהירו בני ביתו על זה. וכן משמע ב"שער המלך" הנ"ל, וכן הובא בכף החיים (סימן תעג, אות קלג) בשם ספר לב דוד.

וכל המקפיד והנזהר מכל דיבוריו בלילה הקדוש הזה, תבוא עליו ברכה, ולכן יזהיר את כל בני ביתו להפחית בדיבור.

מְרוֹר:

סו. נהגו אבותינו ורבנותינו הקדושים לטבל מקצת מן המרור בחרסת, ולא את כלו. וכל אחד מבני הבית מברך לעצמו ברכת על אכילת מרור, ואין

אמת שגאון מפלא בדורו עשה למעלה מעשרים פרושים בפיוט זה בפרד"ס פרושים נחמדים ומתוקים, עי"ש.

עד. בסיום הסדר אומרים "שיר השירים" אשר סודות גדולים טמונים בו. דידוע ששלמה המלך היה בו עבור של משה רבנו, ולכן התחתן עם בתיה בת פרעה. ו"שיר השירים" הוא קדש קדשים, ועל ידי אמירת "שיר השירים" שבא מעבור של משה רבנו בשלמה המלך, משלימים את הכוח הגדול של ליל הסדר.

עה. אנחנו נוהגים לקרא קריאת שמע על המטה כבכל לילה. (ידועים דברי הרמ"א (סי' תפא סעיף ב) דנוהגים שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע, ולא שאר דברים שקוראים בשאר לילות כדי להגן כי ליל שמורים הוא מן המזיקים. ורבנו ה"בן איש חי" (פרשת צו, אות לח) כותב דצריך לומר קריאת שמע על המטה עם הפסוקים הנוהגים בכל לילה, כסדר רבנו האר"י זצוק"ל, וכך אנו נוהגים כדברי רבנו ה"בן איש חי").

עג. חד גדיא. הנה מובא ברבנו החיד"א (בתשובותיו חיים שאל, ח"א סימן כח) שגשאל על אחד שהיה מתלוצץ על פיוט "חד גדיא" שאומרים בערי אשכנז בליל חג. וקם אחד מהחבורה ונדהו, האם הנדוי נדוי.

והשיב דכל כי הא מלתא פשוטה לפניה, כי אנוש זה זד לץ המתלוצץ על מה שנהגו רבבות אלפי ישראל בערי פולין ואשכנז, ואשר לפנים בישראל גדולי עולם קדושי עליון ודור דור וחכמיו והן עוד היום לא אלמן ישראל, כמה וכמה ישיבות וגאוני הזמן השם עליהם יחיו, וכלם אמרו ואומרים פיוט זה.

ונמצא רשע זה מתלוצץ ברבבות ישראל וגדולים אבות בתי דין וגאוני ארץ, וחיב נדוי. ולא עוד יש לעגשו קנס לעגיים לפי ערכו, ולהודיעו גדל עונו וישוב אל השם וירחמהו.

ולמען תדע ידיד נפשי, אגיד את הרשם. כי יש כמה פרושים לפיוט זה, ועוד שמעתי ממגידי

הלכות והנהגות המוצא חמץ בפסח:

א. שחושש ממכשול, אפשר לסמך לשלח גוי. (בענין מדוע חששו לתת לגוי, חלק מהאחרונים חוששים שהנכרי יאמר שזה מעשה כשפים, או שהנכרי לא נאמן שילך לנהר, או שהנכרי יוציא שם רע על עם ישראל שמזלזלים באכלים).

ג. אדם שהיה מהלך ברשות הרבים וראה חמץ ביום טוב, אסור להגביהו משום שבהגבהה קונה את החמץ, ואז עובר על חמץ בפסח. וגם אם רוצה לכבד את האכלים, שלא יזלזלו בהם ברשות הרבים אסור.

ד. חמץ של נכרי שהתגלגל ביום טוב או בשבת לביתו של יהודי, אסור לגגע בו ביום טוב או בשבת. אלא ימתין עד מוצאי שבת או יום טוב ויגלגלו חזרה לרשות הנכרי או לרשות הרבים.

א. המוצא חמץ ביום טוב, אסור לטלטלו כיון שאסור בהנאה ובאכילה. ועל כן אם מצא חמץ בביתו או בכל מקום שברשותו, ביום טוב או בשבת שחל ערב פסח, לאחר זמן הבעור, יכפה עליו כלי כדי שלא יבוא לאכלו. ואינו עובר על "בל יראה ובל ימצא" כיון שנמכר ובטלו קדם יום טוב, וימתין עד חל המועד וישרפנו. אבל ביום טוב עצמו אסור לטלטל אפלו כלאחר יד להיזו ברגלו למקום מצנע.

ב. אם מצא חמץ ביום טוב, מתר לומר לנכרי לבערו על ידי שישליך החמץ לנהר או לבית הכסא, דטלטול מקצה על ידי נכרי הוא שבות דשבות, ומתר במקום מצוה.

ומכל מקום אין נוהגין כן, אלא כופים עליו כלי ובמוצאי יום טוב מבערו בעצמו. אולם אדם

ה. מצא מאכל בביתו ואינו יודע אם הוא חמץ או מצה, אם כשר הוא לפסח או לא, נהגנו לפי הסוברים שאסור לאכל מאכל כזה בפסח. אבל לאחר הפסח, אפשר לאכל מאכל זה.

ו. ביום טוב שני יש מחלקת, האם דינו במצה או חמץ כיום טוב או כחל המועד (סי' תמו ס"ב,

עין האליה זוטא סק"ב, ובאליה רבה סק"ג, פרי חדש ס"ב, וכף החיים ס"ק טו) ואנחנו נהגנו לנהוג בזה כיום טוב ראשון.

ז. מצא חמץ בביתו בחל המועד, אפלו שכבר בטלו, בכל אפן ישורף את החמץ ואין צריך ברכה.

הלכות והנהגות בימי הפסח:

וידע האדם שכל יום מימות הפסח שאכל מצה, מתקן מידה אחרת. וידועים דברי הזוהר הקדוש, (ח"ב, דף קפג ע"ב) דאכילת מצה היא רפואה לכל איש ישראל, שלא תזיק כל השנה אכילת חמץ לגפשו.

והנה ב"שערי תשובה" (סו"ס תס) הביא מחמירין, שאין אוכלים מצה כלל כל ימי הפסח מלבד הפזיתים, אשר החיוב לאכול בשני לילות הראשונים, רק אוכלים למעדנים מיני תבשילין.

וכן היה מנהגו של רבנו ה"ישמח משה" זצוק"ל, כדמובא בספר "תהילה למשה", וכן העיד בשמו תלמידו הגאון הקדוש מליסקא זצוק"ל במכתב שנדפס בס' דרכי הישר והטוב. ובס' שלחן מלכים (בהשמטות להלכות תפילין), הובא שכן נהג רבנו מאיר מפרמישלן זצוק"ל ועוד הרבה קדושי עליון.

ואפשר לומר שאותם קדושי עליון סברו שהמצוה היא רק ביום ראשון. אמנם בנימוקי אור"ח (סימן תעה) יצא בתוקף נגד הנוהגים כן, וכתב דאל תשיבנו ממה ששמענו שעשו כזה כמה צדיקים ז"ל במדינתנו, כי על זה כבר הזהיר הרב הקדוש מהרצ"ה מזידיטשוב זצוק"ל בספר "סוד מרע ועשה טוב" שאם תראה צדיק או גם רבך, עושה איזה דבר שהוא נגד השו"ע והתורה, לא תהרהר אחריו אבל לא תעשה כמעשיו בזה, עד שתדע ותבין טעם ברור עפ"י התורה. ולפי זה אסור בזה לעשות כמעשיהם, אבל לא להרהר אחריהם ע"ש.

תפילה:

א. ביום הראשון של פסח נהגו אבותינו ורבותינו לומר "תקון הטל" אחרי החצי קדיש, קדם שמתפלל תפלת מוסף. ואבותינו נתנו כח וסגולה גדולה בתקון הטל, ורק הגדול בתורה ויראת שמים היה עובר לפני התבה.

אכילת מצה:

ב. הגמרא (פסחים דף קכ): "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך" מה שביעי רשות, אף ששת ימים רשות. יכול אף לילה הראשון רשות, תלמוד לומר: על מצות ומרורים יאכלוהו ע"כ. והנה מדקראו ליה רשות, משמע דאינו מצוה כלל.

וכן מובא ב"חק יעקב" (סימן תעה, ס"ק כו), ו"בדרך פקודיך" (מצוה י) בחלק הדבור, והגאון מהרש"ם ב"דעת תורה" (סימן תעה) ובתשובותיו (ח"א, סימן רט) כתב דכן מצא להדיא בריב"ש (סימן קנט).

אמנם במעשה רב (אות קפה) כתב בשם הגר"א שאכילת מצה כל שבועה הוא מצוה, ומה שקראו חז"ל אכילת מצה בכל שבועה רשות, שמצוה לגבי חובה מקרי רשות, אבל באמת הוא מצוה. והיה מחבב מאוד מצות אכילת מצה כל שבועה.

וכן כתב ב"ערוך השולחן" (ס"ק יח). ובאמת כתב כן עוד ב"חתם סופר" בתשובותיו (יו"ד סימן קצא) דלדעת החזקוני (עה"ת) מצוה איכא באכילת מצה כל שבועה, ויחס לזה דעת הרא"ש והר"ן. וכן דעת ה"אבן עזרא" בפרשת בא (יב, י"ט) ובפרשת משפטים (כג, טו).

וכן מובא שרבענו ה"דברי חיים" זצוק"ל, יצא נגד מנהג זה, וכתב שיפסיקו ממנהג זה שלא לאכול מצות בימי הפסח, שהדוד חלש והוא צער גדול ומבטל עונג יום טוב.

ועוד מובא בשם הרב הקדוש מליסקא זצוק"ל, אחרי שהביא מנהג רבו רבענו ה"ישמח משה" זצוק"ל, שלא אכל מצה רק ב-ב' לילות של חג, כתב שהרב הגאון מאונגוואר זצוק"ל אכל גם בשבת ויום טוב, לפי שרצה לקיים סעודת שבת ויום טוב בפת. הגם שמסתמא גם זה לא אכל, רק לצאת ידי חובתו ולא יותר ע"כ.

והנה אבותינו ורבותינו הקדושים זצוק"ל, נהגו כן לאכול בכל סעודה מצה. והקפידו לומר שהכח של אכילת מצה מצוה, ושומר את האדם בכל ימות השנה ומשפיע על נפש האדם השפעה עצומה.

זהירות מהמין בפסח:

ג. מובא בשם רבנו האר"י הקדוש זצוק"ל, שכל הנזהר ממשוהו חמץ בפסח, מן השמים מסייעים שח"ו לא יחטא כל השנה.

ד. נהגו אבותינו ורבותינו שכל כלי האכילה מזלג, סכין וכו' שנפלו בפסח על הרצפה, לא אוכלים בהם בפסח. וביום האחרון של פסח לא הקפידו, וגם אם נפל אכלו בו.

ה. בימי הפסח טוב שכל אדם יהיה בביתו ולהקפיד בהקפדות שלו. וביום אחרון של פסח פחות הקפידו, וכבר היו הולכים ואוכלים בבית חברו ביום האחרון של פסח.

ו. ביצים בפסח. רבענו ה"בן איש חי" זצוק"ל (פרשת צו אות ל) כתב: צריכין להיזהר בכל ביצים ששולקין בקדרה בפסח, שירחצו תחילה במים צוננים בתוך כלי אחד בפ"ע, מפני כי אצלנו אלו המזכרים את הביצים קונים אותם מן הערביים, והם מניחים אותם עם הקמחים שלהם וגדבק על קליפתם קמח. לכך ירחצום היטב תחלה, כי חמץ בפסח במשוהו ע"כ.

ובבית אבותי ורבותי נהגו שהסיד שהכינו בו ביצים היה מיועד רק לביצים, ולא לשום מאכל אחר.

ז. תבלין כמון, מובא במגן אברהם (סימן תנג סק"ג) דטוב להחמיר שלא לאכלם עד יום האחרון של חג, כי אי אפשר לבררם יפה. אמנם בט"ז (שם ס"ק א) מחלק, דדווקא המין הנקרא קראיים קימע"ל שמביאין אותו ממרחקים אסורים, שדומין לדגן וכו' ע"ש, והמחמיר תבוא עליו ברכה.

נטיחת תרופות:

ח. דבר פשוט ומסכם בכל הפוסקים, דחולה שיש בו סכנה שצריך לקח כדורים ותרופות שיש בהם תערובת חמץ, מתר לבלע אותן גם בפסח. דחולה שיש בו סכנה או אפלו ספק סכנה, מתר אפלו בחמץ גמור (כשיש צרך לכך). ובמקום הצרך מתר אפלו לקנות בפסח, וכשצריך לתרופות הללו חייב לטל ואסור לו להחמיר על עצמו. וגם אין לו להחליפו בתרופה אחרת, אלא אם כן ברור וידוע בודאי שלא יגרם לו שנוי וסת ושאר סבוכים שונים.

ט. חולה שאין בו סכנה, אסור באכילת חמץ אפלו במשוהו. ואם צריך לקח תרופות שיש בהם תערובת חמץ, אם טעם התרופה מר ופגום ואינו ראוי לאכילה, מתר לבלע תרופות הללו בפסח כשאינו יכול להשיג אחרת. אבל אם יכול להחליף בתרופה אחרת שאין בו חשש חמץ, ישתדל להחליף.

י. קטן וזקן הרי הם כחולה שאין בו סכנה.

יא. כל זה בחולה שאין בו סכנה, כגון חולה כל גופו או נפל למשכב. אבל אם אין בו רק מחוש בעלמא, כגון כאב ראש או כדורי שנה וכדומה, אין להקל בתרופות שיש בהם חשש חמץ. ומכל מקום כשיש בזה צרך גדול כגון אשה הנוטלת כדורים למניעת הריון, או אספרן לכאב חזק, יכול לסמך להקל.

יב. תרופות מתוקות שיש בהם טעם טוב ולא

נִפְסְלוּ מֵאֲכִילַת אָדָם, כְּדַמְצוּי הַרְבֵּה בְּתַרּוּפוֹת לִילָדִים קִטְנִים שֵׁישׁ בָּהֶם טַעַם טוֹב, אֲסוּרִים בְּאֲכִילָה וְחִיבִין בְּבַעוּר. אִם לֹא לְחוּלָה שֵׁישׁ בּוֹ סִכְנָה שְׂצָרִיךְ לְתַרּוּפָה זֹו וְאִי אֶפְשֶׁר לְהַשִּׁיג אַחֲרָת, וְאִם אֶפְשֶׁר יִכְרֹךְ אֶת הַתַּרּוּפָה בְּגִיד וּיְבַלְעֶנָה כֶּה, אִו יַעֲרֹב בּוֹ דְּבַר מִר שֵׁיפְסֵל לְאֲכִילַת רַב בְּנֵי אָדָם.

יג. פְּשוּט דְּכָל זֶה גַם לְעַנְיָן וּיְטַמְיָנִים אִו מִיָּנִי עֲשׂוּבִים וְצַמְחִים שֵׁישׁ בָּהֶם חֲשֵׁשׁ תַּעֲרוּבוֹת חֲמִץ, דְּכָל שְׂרָאוּיִם לְאֲכִילָה וְשִׁתִּית הָאָדָם אֲסוּר בְּאֲכִילָה וְצָרִיךְ לְבַעֲרוֹ. וְאִם אֵינָם רְאוּיִם לְאֲכִילָה וְשִׁתִּיָּה, מִתַּר לְחוּלָה כְּשֶׂצָרִיךְ לְכֶה.

יד. תַּרּוּפוֹת שְׂאִין בָּהֶם חֲשֵׁשׁ חֲמִץ אֲלֹא קִטְנִיוֹת, שְׂפִיר דְּמִי לְהַתִּיר לְכַתְחֻלָּה, גַּם כְּשֶׂאִינּוּ חוּלָה מִמֶּשׁ אֲלֹא שֵׁישׁ בְּזֶה צָרֶךְ גָּדוֹל. וְכֵן פְּרוֹת יְבֵשִׁים וְדָבָרִים שְׂאִין אוֹכְלִים מַחֲמַת חוּמְרָא בְּעֵלְמָא, מִתַּר אֶפְלוּ לְחוּלָה שְׂאִין בּוֹ סִכְנָה.

הַנָּאָה מִחֲמִץ בַּפֶּסַח:

טו. אֲסוּר לְהֵאֲכִיל בְּהַמּוֹת חֵיה וְעוֹף וְשָׂאֵר בְּעֵלֵי חַיִּים חֲמִץ בַּפֶּסַח. בֵּין בְּעֵלֵי חַיִּים שְׁלוּ, בֵּין שֶׁל אַחֲרִים, בֵּין שֶׁל הַפֶּקֶר אִו שֶׁל נִכְרִי, דְּנַחֲשֵׁב כְּנִהְנָה מִחֲמִץ בַּפֶּסַח כְּשֶׂמֵהְנָה הַבְּהֵמָה. וּמִטַּעַם זֶה אֲסוּר אֶפְלוּ בְּחֲמִץ שְׂאִינּוּ שְׁלוּ, וְהוּא הַדִּין שְׂאֲסוּר בְּכָל זֶה לְאַחַר הַפֶּסַח, בְּחֲמִץ שְׂעֵבֵר עֲלִיו הַפֶּסַח.

טז. אֲסוּר לְיִשְׂרָאֵל לִתֵּן בְּהֵמָתוֹ לְנִכְרִי לְהֵאֲכִילָה בִּימֵי הַפֶּסַח, אִם הוּא יוֹדֵעַ שְׂמֵאֲכִיל אוֹתָהּ בְּחֲמִץ, שֶׂהָרִי נִהְנָה מִחֲמִץ בַּפֶּסַח בְּמָה שֶׂהַבְּהֵמָה מִתְּפַטְמַת בְּחֲמִץ. וְאֲסוּר בֵּין בְּחֵנָם וּבֵין בְּשִׂכְרָה, וְאִם אִי אֶפְשֶׁר בְּדָבָר אַחֵר, כְּגוֹן שְׂמַגְדֵּל בְּעֵלֵי חַיִּים וְאִין לוֹ מְזוֹנוֹת אַחֲרִים כִּי אִם שֶׁל חֲמִץ, צָרִיךְ לְמַכֵּר הַבְּהֵמָה לְנִכְרִי וְהַבְּהֵמָה תִּהְיֶה אֲצֵלוּ, וְלֹא יִהְיֶה לְיִשְׂרָאֵל שׁוּם עֶסֶק עִמָּהֶם בַּפֶּסַח. וְכָל זֶה אִם יוֹדֵעַ בּוֹדְאֵי שֵׂיאֲכִילָה חֲמִץ, אֲבָל אִם אִין יוֹדֵעַ לוֹ דֵּיאֲכִילָה חֲמִץ, מִתַּר לִתֵּן לוֹ הַבְּהֵמָה וְאִין צָרִיךְ לְמַכֵּר. וּבְדִיעֵבֵד, אִם אֲכָלָה חֲמִץ אִין לְאַסֵּר בְּשִׂרָה בְּשִׁבִיל זֶה.

יז. לֹא אֲסוּרוֹ אֲלֹא כְּשֶׂנוֹתָן בְּהֵמָתוֹ לְנִכְרִי לִימֵי הַפֶּסַח לְחוּד. אֲבָל אִם מְעַמִּיד בְּהֵמָתוֹ אֲצֵל נִכְרִי זְמַן רַב קִדָּם פֶּסַח וְהַנִּכְרִי נוֹתֵן לוֹ מְזוֹנוֹת מְשֻׁלוּ, אִין צָרִיךְ לְהַתְנוּת עִמּוֹ בְּפְרוּשׁ עַל חֲמִץ, וְאֶפְלוּ מֵאֲכִיל חֲמִץ בַּפֶּסַח מִתַּר.

יח. נִחְלְקוּ הָאֲחֵרֻנִים אִם מִתַּר לְחֵלֵב מִבְּהֵמָה שְׂאֲכָלָה חֲמִץ, אֶפְלוּ הִיא שֶׁל נִכְרִי, דְּהוּי כְּנִהְנָה מִן הַחֲמִץ. יֵשׁ מִתִּירִים הַחֵלֵב שֶׁחִלְבוּ אַחַר מַעַת לַעַת שְׂאֲכָלָה חֲמִץ, וְיֵשׁ מְקַלִּים אֶפְלוּ בּוֹ בַּיּוֹם אִם אוֹכְלַת שְׁחֲרִית וְעַרְבִית מְדַבְּרִים הַמְּתָרִים. וְלִמְעֻשָׂה רְאוּי לְכָל בַּעַל נֶפֶשׁ לְהַחֲמִיר בְּזֶה. וְכֵן הַדִּין לְעַנְיָן בְּשׂוֹר מִבְּהֵמָה וְעוֹף אִו בִּיצִים מִתַּרְנַגְלַת שְׂנַתְפֻטְמָה בְּחֲמִץ.

יט. אֲסוּר לְיִשְׂרָאֵל לְהִיּוֹת סָרִיס (מִתּוֹךְ) בְּעַסְקֵי חֲמִץ בֵּין נִכְרִי לְנִכְרִי, דְּמִשְׁתַּכַּר מֵאֲסוּר הַנָּאָה (חֲמִץ בַּפֶּסַח). אֲבָל אִם מִתּוֹךְ בֵּין נִכְרִי לְנִכְרִי בְּדָבָר הֵיטֵר כְּגוֹן תְּבוּאָה, אִף עַל פִּי שֵׁישׁ בְּתוֹכָהּ קִצַּת חֲמִצִּים שְׂרִי, דְּלֹא בְּעַד הַחֲמִצִּים הוּא נוֹתֵן דָּמִים, וְאִינוּ נִהְנָה מִחֲמִץ בַּפֶּסַח.

כ. אִם הֵיטֵה בְּהֵמַת נִכְרִי טְעוּנָה חֲמִץ, מִתַּר לְיִשְׂרָאֵל לְפָרְקָהּ בְּמִקּוֹם שֵׁישׁ צַעַר בְּעֵלֵי חַיִּים, דְּאִף דְּהַעֲכוּ"ם מַחֲזִיק לוֹ טוֹבָה עֲבוּר זֶה, אֶפְלוּ הַכִּי שְׂרִי כִּיּוֹן דָּאִין הִישְׂרָאֵל מְכוּן לְזֶה.

כא. אֲסוּר לְהַשְׂכִּיר אִו לְהַשְׂאִיל לְנִכְרִי קִדְרָה וְיוֹרָה שְׂמַבְשֻׁלִין בָּהֶם, אֶפְלוּ מִשְׂכִּירוֹ קִדָּם עַרְב פֶּסַח, אִם יוֹדֵעַ שֶׂהַנִּכְרִי יִבְשֵׁל בּוֹ חֲמִץ בַּפֶּסַח. וְאֶפְלוּ לְהַשְׂאִיל לוֹ בְּחֵנָם אֲסוּר, דְּהוּי כְּרוּצָה בְּקִיוּמוֹ שֶׁל חֲמִץ, וְרוּצָה בְּקִיוּמוֹ הָרִי הוּא כְּנִהְנָה מִן הַחֲמִץ וְאֲסוּר. אֲבָל אִם אִין יוֹדֵעַ לוֹ שֶׂהַנִּכְרִי יִבְשֵׁל בּוֹ חֲמִץ, מִתַּר לְהַשְׂכִּירוֹ אֶפְלוּ בְּתוֹךְ הַפֶּסַח, אִף עַל פִּי שֶׂהַכְּלִי לֹא הַכְּשֵׁר לְשֵׁם פֶּסַח וְהוּא בְּלוּעַ מִחֲמִץ שְׂאֲסוּר בְּהַנָּאָה. מְכָל מְקוֹם גּוֹף הַכְּלִי לֹא נִאֲסַר בְּהַנָּאָה, וְאִין הַנִּכְרִי נוֹתֵן לוֹ דָּמִים בְּעַד הַחֲמִץ הַבְּלוּעַ בְּכֵלִי, אֲלֹא בְּעַד גּוֹף הַכְּלִי. וְכָל זֶה לְנִכְרִי, אֲבָל לְיִשְׂרָאֵל מוּמַר אֲסוּר לְהַשְׂכִּירוֹ בְּכָל עַנְיָן.

כב. מִתַּר לְהַשְׂכִּיר לְנִכְרִי חֲמוּר לְהַבִּיא עֲלִיו

חֶמֶץ, שְׁהָרִי לֹא אֶכְפֵּת לָן אִם יֵאבֵד הַחֶמֶץ וְאֵינוֹ נֶחְשָׁב כְּרוּצָה בְּקִיּוּמוֹ. וַיֵּשׁ אוֹסְרִים גַּם בְּחַמּוֹר, כִּיּוֹן דְּמִשְׁתַּכֵּר מֵאֲסוּרֵי הַנָּאָה, וּמִטַּעַם זֶה אֲסוּר גַּם בְּקִדְדָה וְשֵׂאֵר כָּלִים אִם יוֹדֵעַ שֶׁמִּשְׁכִּירוֹ לְצַרֵּךְ חֶמֶץ. אָבֵל אִם מִשְׁכִּירוֹ סֵתֵם וְהִבִּיא עֲלָיו חֶמֶץ, מֵתָר. וְכִמוֹ כֵּן לְעִנְיַן הַשְּׁכָרָת מְכוּנִית לְהִבִּיא בָּהּ חֶמֶץ, דָּאִם אֵינוֹ מִשְׁכִּירוֹ בְּהִדְיָא לְצַרֵּךְ הַשְּׁתַּמְשׁוּת בְּחֶמֶץ מֵתָר.

כג. מֵתָר לְהַחֵם חֶמֶץ בְּכָלִי חֶמֶץ וְלִרְחֹץ בְּהֵן אוֹ לְחַפֵּף רֵאשׁוֹ וְכֵן לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּשֵׂאֵר צְרִיכֵי הַנָּאָה בְּכָלִי חֶמֶץ, דְּלֹא נֶחְשָׁב כְּרוּצָה בְּקִיּוּמוֹ שֶׁל הַחֶמֶץ הַמְּבֻלֵעַ בְּדַפֵּן הַכָּלִי. וְכֵל זֶה בְּכָלִי הַמִּיחֵד לְרַחֲצָה וְלִכְבִּיסָה, שֶׁאֵין דֶּרֶךְ לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ לְאֶכִּילָה. אָבֵל בְּכָלִי שֶׁדֶּרֶךְ לְפַעֲמִים לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ לְאֶכִּילָה וְשִׁתִּיָּה, צְרִיךְ לְהַצְנִיעַ בְּמָקוֹם צְנוּעַ וְאֵין לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ בְּפֶסַח, אֲפִלּוֹ לְרַחֲצָה וְכִבִּיסָה מִחֲשֵׁשׁ שְׂמָא יִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ לְאֶכִּילָה.

כד. אֵין לְהַזְמִין בְּפֶסַח חֶמֶץ מִנְּכָרִי, עַל מְנַת לְשַׁלְּחוֹ לְאַחַר הַפֶּסַח. אָבֵל אִם אֵינוֹ עוֹשֶׂה שׁוּם קִנְיִן, אֲלֵא מִזְמִין בְּטַלְפוֹן בְּחַל הַמוֹעֵד שֶׁל פֶּסַח, שִׁישְׁלָחוֹ לוֹ לְאַחַר הַפֶּסַח, מֵתָר. וּבִפְרָט כְּשֶׁהִתְנָה

בְּפִרוּשׁ שֶׁלֹּא יִהְיֶה שׁוּם קִנְיִן בְּהַזְמֵנָה הַזֹּאת, וְכֵל שֶׁכֵּן שֶׁאֵין אֲסוּר לְהַזְמִינוֹ קִדָּם פֶּסַח אִם לֹא יִגִּיעַ לוֹ עַד אַחַר פֶּסַח. אָבֵל אֲסוּר לְהַזְמִין חֶמֶץ קִדָּם פֶּסַח, אִם יָבוֹאוּ אֲצֵלֶם בְּתוֹךְ הַפֶּסַח.

כה. נְכָרִי שֶׁמִּבִּיא לְיִשְׂרָאֵל דוֹרוֹן חֶמֶץ בְּיוֹם טוֹב, אֲפִלּוֹ בְּיוֹם אַחֲרוֹן שֶׁל פֶּסַח (שֶׁאֵינוֹ רַק אֲסוּר דְּרַבְנָן) לֹא יִקְבְּלוּ הַיִּשְׂרָאֵלִים. וְגַם לֹא יִהְיֶה נֶכֶר מֵתוֹךְ מַעֲשֵׂיו שֶׁחֲפֵץ בּוֹ, וְטוֹב שִׁיאֲמַר שֶׁאֵינוֹ רוּצָה שִׁיקְנֶה לוֹ בְּרִשׁוּתוֹ. וְאִם הַנְּכָרִי מְנִיחַ בְּרִשׁוּתוֹ מַעֲצָמוֹ, צְרִיךְ לְכַפּוֹת עֲלָיו כָּלִי עַד הָעֶרֶב, וּבְחַל הַמוֹעֵד צְרִיךְ לַעֲשׂוֹת לְפָנָיו מַחֲצָה עֲשׂוּדָה טְפָחִים וְאַחַר הַפֶּסַח יִכּוֹל לְקַבְּלוֹ וּמֵתָר בְּהַנָּאָה. וְאִם לֹא אָמַר כִּנ"ל וְקַבְּלוֹ מִן הַנְּכָרִי, אֲסוּר בְּהַנָּאָה.

כו. נְכָרִי שֶׁזָּרַק חֶמֶץ לְפַח אֲשֶׁפָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אֵין צְרִיךְ לְכַפּוֹת עֲלָיו כָּלִי, דָּאֵין אָדָם אֲכָל מֵאֲשֶׁפָה וְאֵין לְחוּשׁ שְׂמָא יָבוֹא לְאֶכְלוֹ. וְאֵינוֹ עוֹבֵר עֲלָיו דָּאֵין דַּעְתּוֹ לְזִכּוֹת בּוֹ כָּלִל.

כז. וְכֵן מִי שֶׁהִגִּיעַ לוֹ חֶמֶץ בְּדָאָר שֶׁנִּשְׁלַח מִנְּכָרִי וְהִגִּיעַ בְּפֶסַח, אֲסוּר לְקַבְּלוֹ. וְאִם הִנִּיחוֹ בְּרִשׁוּתוֹ בְּעַל כְּרָחוּ, יִכּוֹן שֶׁלֹּא לְקַנּוּתוֹ, וְצְרִיךְ לַעֲשׂוֹת מַחֲצָה לְפָנָיו.

חֶמֶץ שֶׁעֵבֵר עֲלָיו הַפֶּסַח:

הַפֶּסַח וַיֵּשׁ בּוֹ מִשׁוּם גָּזֵל אִם אֵינוֹ פּוֹרְעוֹ. וְאֲפִלּוֹ עֵבֵר יִשְׂרָאֵל הַלוֹוֶה וְהַשֹּׁהֵה הַחֶמֶץ עַד לְאַחַר פֶּסַח וְנֶאֱסָר, אֵינוֹ יִכּוֹל לְהַחֲזִירוֹ הַחֶמֶץ, אֲלֵא צְרִיךְ לְשַׁלֵּם דָּמָיו לְהַמְלוֹה, וְאֵינוֹ נֶחְשָׁב לְחִלְיַי חֶמֶץ.

ג. חֶמֶץ שֶׁל נְכָרִי אוֹ שֶׁל הַפֶּקֶד שֶׁעֵבֵר עֲלָיו הַפֶּסַח, מֵתָר אֲפִלּוֹ בְּאֶכִּילָה. וְיִשְׂרָאֵל שִׁישׁ לוֹ שְׁתַּפּוֹת עִם הַנְּכָרִי בְּחֶמֶץ וְעֵבֵר עֲלָיו הַפֶּסַח וְחִלְקוֹ בִּינֵיהֶם אַחַר הַפֶּסַח, חִלְקוֹ שֶׁל הַנְּכָרִי אַחַר פֶּסַח מֵתָר בְּהַנָּאָה, וְשֶׁל יִשְׂרָאֵל אֲסוּר. וְכֵל זֶה בְּחֶמְצוֹ שֶׁל נְכָרִי שֶׁאֵינוֹ בְּאַחֲרֵיּוֹת יִשְׂרָאֵל, אָבֵל חֶמְצוֹ שֶׁל נְכָרִי שֶׁהוּא בְּאַחֲרֵיּוֹת יִשְׂרָאֵל אֲסוּר.

א. חֶמֶץ שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁעֵבֵר עֲלָיו הַפֶּסַח אֲסוּר בְּהַנָּאָה. אֲפִלּוֹ הִנִּיחוֹ שׁוֹגֵג שֶׁלֹּא יָדַע מְזָה, אוֹ שֶׁהָיָה אֲנִס בְּדַבָּר כְּגוֹן שֶׁלֹּא הָיָה יִכּוֹל לְבַעֲרוֹ מִחֲמַת אֵיזָה אֲנִס, אוֹ שֶׁלֹּא יָדַע מִמֶּנּוּ כָּלִל עַד אַחַר הַפֶּסַח, אֲפִלּוֹ הָכִי קִנְסָהוּ רַבֵּן וְאֲסוּר לְהַנּוֹת מֵאוֹתוֹ חֶמֶץ, הוֹאִיל וְעֵבֵר עַל "בַּל יֵרָאֶה וּבַל יִמָּצֵא". וְאֲסוּר אֲפִילוֹ בְּטַלוֹ אוֹ הַפְּקִירוֹ, דְּחִישִׁינָן שִׁיעָרִים וַיִּנִּיחַ חֶמְצוֹ וַיֵּאמַר שֶׁבְּטַלוֹ אוֹ הַפְּקִירוֹ אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא בְּטַלוֹ. וְאֲסוּר בֵּין לּוֹ בֵּין לְאַחֲרָיִם, וְאֲפִלּוֹ לְאַחַר מוֹתוֹ, וְאֲפִלּוֹ הָיָה רַק פְּחוֹת מְכֻזָּת.

ב. יִשְׂרָאֵל שֶׁלּוֹה חֶמֶץ מִחֲבָרוֹ קִדָּם הַפֶּסַח, אֲפִלּוֹ בְּעֶרֶב פֶּסַח סְמוּךְ לְזִמְן הַבְּעוֹר, צְרִיךְ לְפָרְעוֹ אַחַר